

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE
TARIMSAL KREDİLER VE ETKİNLİĞİ

Erdi YOLA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
BANKACILIK ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2019

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE
TARIMSAL KREDİLER VE ETKİNLİĞİ**

Erdi YOLA

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
BANKACILIK ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Erdi YOLA tarafından hazırlanan “TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL KREDİLER VE ETKİNLİĞİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi BANKACILIK Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

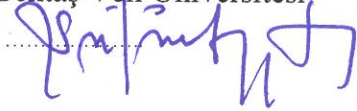
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Şükrü APAYDIN

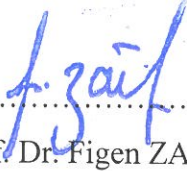
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 05/07/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Erdi Yola

Erdi YOLA
05/07/2019

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL KREDİLER VE ETKİNLİĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Erdi YOLA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Toplumların ve ülke ekonomilerinin vazgeçilmez yapıtaşı olan tarım sektörü, 19. yüzyıldan itibaren gelişmiş ekonomilerde sanayi ve bilişim sektörlerinin gerisinde kalsa da temel insan ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda stratejik bir sektör olma özelliğini daima korumuştur. Ülke ekonomileri içerisinde tarım sektörünün temel desteklerinden bir tanesi bu sektöre kullandırılan tarımsal kredilerdir. Türkiye’de de diğer finansman çeşitlerinin tarım sektörü finansmanında yaygınlaşmamış olmasına mütevellit tarım sektörünün ana finansman desteğini tarım kredileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle tarım yöntemleri açıklanarak, Türkiye ekonomisinde tarımın yeri uluslararası karşılaştırmalarla ortaya konulmuş, tarımsal işletme kavramına yer verilmek suretiyle Türkiye’de tarım işletmelerinin özellikleri açıklanarak tarım finansmanı yöntemleri araştırılmıştır. Tarım finansmanı yöntemlerinden Türkiye’de en yaygın kullanılan tarımsal kredilere olan ihtiyacın nedenleri, tarım kredilerinin değerlendirilmesi, sınıflandırılması ve Türkiye’de tarım kredilerinin organizasyonu sunulmuştur. Türk bankacılığının makro verileri ışığında bankacılık sektörünün durumu analiz edilmiş, Türk bankacılık sektöründe tarımsal kredilerin yeri açıklanmış ve tarım kredilerinin banka bazlı dağılımına yer verilmiştir. Türkiye’de 2011-2017 dönem aralığındaki veriler kullanılarak tarımsal kredilere ilişkin kredi bakiyesi ile tarımsal GSYH, istihdam, dış ticaret ve üretim arasındaki ilişkiye karşılaştırmalı olarak yer verilerek, tarımsal krediler ile tarım sektörü göstergeleri arasındaki ilişkinin ve tarımsal kredilerin etkinliğinin yorumlanmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bilim Kodu: 118221

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal Üretim, Tarımsal Kredi, Bankacılık Sistemi, Türkiye

Sayfa Adedi: 131

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

AGRICULTURAL LOANS AND ITS EFFICIENCY IN THE TURKISH BANKING SECTOR

(M. Sc. Thesis)

Erdi YOLA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

July 2019

ABSTRACT

The agricultural sector, which is the indispensable area of societies and national economies, has remained behind the industrial and informatics sectors in developed economies since the 19th century, however it has always been a strategic sector in line with meeting the basic human needs. One of the main supports of the agricultural sector within the national economies is the agricultural loans extended to this sector. Since the other financial instruments is not spread as much as agricultural loans, agricultural loans constitutes the main financial support of the agricultural sector in Turkey. In this study, first of all farming methods are disclosed and the role of agriculture in Turkey's economy has been put forward by international comparison. Secandly, the concept of agricultural enterprises, its characteristics and financing methods are investigated. Then, the most common causes of the need for agricultural loans, evaluation of agricultural credit, classification and organization of agricultural loans in Turkey are presented and the situation of the banking sector has been analyzed in the light of the macro data of Turkish banking system. The place of agricultural loans in the Turkish banking sector is explained and the bank-based distribution of agricultural loans is mentioned. Lastly, the relationship between credit balance on agricultural loans, employment, foreign trade and production is comparatively explained by using data from the period 2011-2017 in Turkey. Hence, the relationship between agricultural credit, agricultural GDP, employment, foreign trade and production is presented comparatively.

Science Code: 118221

Key Words: Agriculture, Agricultural Production, Agricultural Loan, Banking System, Turkey

Page Number: 131

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Celal TAŞDOĞAN

TEŞEKKÜR

Tez alıőmamdaki yardım ve katkılarından dolayı başta danıőmanım saygıdeğer Doç. Dr. Celal TAŞDOğAN'a teőekkürü borç bilirim. Çalışmanın başından sonuna kadar hayatın her alanında olduğu gibi desteklerini esirgemeyen kıymetli eőim Gül YOLA'ya Őükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ	1
2. TARIM VE TÜRKİYE’DE TARIMSAL ÜRETİM.....	5
2.1. Tarım Yöntemleri.....	5
2.1.1. Sürdürülebilir Tarım	6
2.1.2. İyi Tarım.....	8
2.2. Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri ve Uluslararası Karşılaştırmalar	11
2.2.1. Türkiye’de Tarımsal Üretimin Gelişimi	24
2.2.2. Tarımsal İstihdam.....	32
2.2.3. Tarımsal İhracat ve İthalat	34
3. TARIM FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİLER	39
3.1. Tarımsal İşletme Kavramı.....	39
3.1.1. Tarımsal İşletmelerin Finansal Özellikleri.....	39
3.1.2. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Özellikleri	42
3.2. Finansman Kavramı ve Tarımsal Finansman.....	44
3.2.1. Tarımsal Finansmanı Doğuran Nedenler	46
3.2.2. Tarımsal Finansman Çeşitleri	49
3.2.2.1. Öz kaynak ile finansman	50
3.2.2.2. Alternatif finansman yöntemleri.....	50

3.2.2.2.1. Finansal kiralama	51
3.2.2.2.2. Faktöring	53
3.2.2.2.3. Vadeli işlemler	56
3.2.2.2.4. Risk sermayesi	58
3.2.2.3. Tarımsal krediler	60
3.3. Tarımsal Kredi İhtiyacının Nedenleri	64
3.4. Tarımsal Kredinin Değerlendirilmesi	66
3.5. Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması	69
3.6. Türkiye’de Tarım Kredilerinin Organizasyonu	74
3.6.1. Ziraat Bankası	74
3.6.2. Tarım Kredi Kooperatifleri	81
3.6.3. Diğer Bankalar	84
4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL KREDİLER.....	87
4.1. Bankacılık Sektör Görünümü	87
4.2. Türk Bankacılığında Tarımsal Krediler ve Gelişimi	97
4.3. Tarımsal Kredilerin Banka Bazlı Dağılımı	100
4.3.1. Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	102
4.3.2. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	106
4.3.3. Yabancı Mevduat Bankaları	108
4.4. Türkiye’de Tarımsal Krediler ile Tarım Göstergeleri Arasındaki İlişki	110
5. SONUÇ.....	117
KAYNAKLAR	125
ÖZGEÇMİŞ	131

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Türkiye’de iyi tarım uygulamaları göstergeleri	9
Çizelge 2.2. İyi tarım alan bazlı destekleme ödemeleri	10
Çizelge 2.3. 2015 yılı dünya GSYH büyüklükleri	11
Çizelge 2.4. 2014 yılı tarımsal katma değer tutarları ve GSYH içindeki payları	12
Çizelge 2.5. Ülkelerin dünya tarımındaki arz ve talep payları (%)	13
Çizelge 2.6. GSYH içinde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı (%)	14
Çizelge 2.7. Tarımsal faaliyet kolu ve GSYH büyümesi	15
Çizelge 2.8. Cari fiyatlarla tarımsal GSYH ve tarımın payı	16
Çizelge 2.9. GSYH ve tarım sektörüne ilişkin öncü göstergeler	17
Çizelge 2.10. Kamu bütçesinden üreticilere ödenen desteklerin yıllık dağılımı (%)	24
Çizelge 2.11. Türkiye’de işlenebilir tarım alanları	25
Çizelge 2.12. Belirli tarla bitkileri ekim ve üretim alanları	26
Çizelge 2.13. Meyve üretim miktarları (Ton)	27
Çizelge 2.14. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları	27
Çizelge 2.15. Süt sağımı yapılan hayvan adetleri	28
Çizelge 2.16. Toplam süt üretimi (Ton)	28
Çizelge 2.17. Türkiye’de kesilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı	29
Çizelge 2.18. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan et üretimi (Ton)	29
Çizelge 2.19. Kanatlı hayvan kesiminden elde edilen et üretimi (Ton)	30
Çizelge 2.20. Türkiye’nin su ürünleri toplam üretim miktarı (Ton)	30
Çizelge 2.21. Türkiye’de bitkisel ve hayvansal üretim değerleri (Milyar TL)	31
Çizelge 2.22. Türkiye’de ihracat ve ithalatın gelişimi (Bin USD)	34
Çizelge 2.23. Türkiye’de tarımsal dış ticaret (Bin USD)	36

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Ülkelerin leasing işlem hacimleri ve dünya sıralaması	53
Çizelge 3.2. Sübvansiyonlu tarımsal kredi oran ve limitleri.....	78
Çizelge 3.3. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılan kredilerin dağılımı	82
Çizelge 3.4. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılan kredi türleri (TL)	83
Çizelge 3.5. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılan kredilerin oransal dağılımı (%)	83
Çizelge 4.1. Türk bankacılık sektörü bilanço yapısı (Eylül-2018)	87
Çizelge 4.2. Türk bankacılık sektörü sermaye yeterlilik oranı gelişimi	95
Çizelge 4.3. Aktif sıralamasına göre bankalar ve çeşitli bilgiler (Eylül-2018)	96
Çizelge 4.4. Toplam kredi ve tarımsal kredi bakiyeleri ile artış hızları.....	97
Çizelge 4.5. Tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı	98
Çizelge 4.6. Sektörün ve tarımsal kredilerin takip hesaplarına intikal oranları.....	99
Çizelge 4.7. Tarımsal krediler takip bakiyesinin sektör içerisindeki yeri.....	100
Çizelge 4.8. Bankacılık sektörü 2018 yılı banka bazlı tarımsal kredi dağılımı	101
Çizelge 4.9. Kamu sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi	102
Çizelge 4.10. Kamu sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi	103
Çizelge 4.11. Kamu mevduat bankalarının tarımsal kredi büyüklüğü ve payları (2017) ..	104
Çizelge 4.12. Ziraat Bankası tarım kredilerinin gelişimi	104
Çizelge 4.13. Ziraat Bankası tarım kredilerinin dağılımı	105
Çizelge 4.14. Özel sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi	106
Çizelge 4.15. Özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi .	107
Çizelge 4.16. Yabancı mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi	108
Çizelge 4.17. Yabancı mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi	109
Çizelge 4.18. Tarım kredileri ile tarımsal GSYH ilişkisi.....	110
Çizelge 4.19. Tarım kredileri ile tarımsal istihdam ilişkisi.....	111

Çizelge	Sayfa
Çizelge 4.20. Tarım kredileri ile tarımsal dış ticaret ilişkisi.....	113
Çizelge 4.21. Tarım kredileri ile tarımsal üretim değeri ilişkisi	114

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Toplam destek tahmininin GSYH'ye oranı	19
Şekil 2.2. Türkiye, AB ve OECD ülkelerinde yüzdesel ÜDT (1979-2015)	20
Şekil 2.3. Türkiye, AB ve OECD ülkelerinde piyasa fiyat desteğinin üretici desteklerinin içerisindeki payı	21
Şekil 2.4. Üreticilere devlet bütçesinden gerçekleştirilen ödemelerin reel endeksi ve toplam içerisindeki payı	23
Şekil 2.5. Tarım ve hayvancılık kaleminin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payı (%)	36
Şekil 3.1. Tarımsal işletmelerin sermaye çeşitleri	43
Şekil 3.2. Tarım işletmelerinde finansman şekilleri	47
Şekil 3.3. Dünya faktöring sektörü ciro gelişimi	54
Şekil 3.4. Türkiye'de faktöring sektörü ciro gelişimi	55
Şekil 3.5. Tarım kredilerinde karşılaşılan sorunlar	64
Şekil 3.6. Konusuna göre tarımsal krediler	73
Şekil 3.7. Tarımsal kredilerde çiftçilerin banka tercihleri	85
Şekil 4.1. Toplam Aktif/GSYH oranı	88
Şekil 4.2. Mevduatın krediye dönüşüm oranı	90
Şekil 4.3. Bankacılık sektör karlılığı (Eylül-2018)	91
Şekil 4.4. Kredi kullanımında para cinsi dağılımının gelişimi	92
Şekil 4.5. Takip hesaplarına intikal etmiş kredi tutarı (Milyar TL)	93
Şekil 4.6. Mevduatın gelişimi	94

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BSMV	Banka ve sigorta muameleleri vergisi
BUMKO	T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
da	Dönüm
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
FKB	Finansal Kurumlar Birliği
GSYH	Gayrisafi yurtiçi hasıla
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development Programme (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı)
ISIC Rev	International standard industrial classification of all economic activities revision (Tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası standart sanayi sınıflaması revize)
KOBİ	Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
ppp	Purchasing power parity (Satın alma gücü paritesi)
SITC Rev	Standard international trade classification revision (Uluslararası standart ticaret sınıflaması revize)
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TKK	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TüDT	Tüketiciye destek tahmini

TÜFE	Tüketici fiyatları endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USD	Amerika Birleşik Devletleri Doları
ÜDT	Üretici destek tahmini
VIOP	Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası
VOBAŞ	Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Anonim Şirketi

1. GİRİŞ

Günümüzde 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun 2050 yılında 9 milyarı aşacağı öngörülmektedir. Dünya nüfusunun artmasına paralel tarım ürünlerine talebin artmasının yanı sıra tarım alanlarının daralması, küresel iklim değişikliği, çevre kirliliği ve su kaynaklarının azalması gibi nedenlerle dünyada tarım ürünlerinin fiyatları da artış eğiliminde bulunmaktadır. Birçok bilim insanı ve ekonomistin üzerinde anlaştığı nokta da dünyada uzak olmayan gelecekte tarım kaynaklı bir kriz çıkacağı hususu olmaktadır.

Dünyada tarımın stratejik önemi her geçen gün artmakla birlikte, tarım sektörü sadece insan ihtiyaçlarını karşılayan bir sektör niteliğinden ayrılarak istihdam sağlayan ve dış ticarete diğer ülkelere mukayeseli üstünlük sağlanabilen bir sektör haline gelmiştir.

Geçmiş dönemlerde Türkiye tarım alanında kendine yeten bir ülke konumunda bulunmaktayken, bugün küreselleşmenin getirdiği şartlar, tarım alanlarından etkin yararlanılmaması, köyden kente göç ve artan tarımsal maliyetler nedeniyle muhtelif dönemlerde tarımsal ürün ithalatına başvurmuştur. Türkiye’de tarımın ekonomi içerisindeki yerini açıklamak gerekirse, 1998 yılında GSYH içerisinde %12,5 payı bulunan tarım sektörünün 2017 yılında GSYH içerisindeki payının %6,1’e düştüğü görülecektir. Bunların yanında tarım ürünleri fiyatlarında yaşanan artışlar da görsel ve yazılı basında sıkça kendine yer bulmaktadır.

Dünyada stratejik önem kazanan ve Türkiye’de ekonomi içerisinde ağırlığı azalmasına rağmen halen önemli bir yer tutan tarım sektörünün finansmanı da üzerinde önemle durulan bir konu niteliğini almıştır.

Türkiye’de tarım işletmeleri büyük oranda aile işletmesi niteliğinde olup iklim koşullarından etkilenen, üretimin büyük oranda araziye bağlı olduğu küçük işletmeler hüviyetindedir. Bu işletmelerinde önemli özelliklerinden birisi de yetersiz tasarrufa sahip olmaları ve sermaye ihtiyaçlarının yüksek olmasıdır. Türkiye’de tarımsal işletmeler sermaye ihtiyaçlarını öz kaynakları, finansal kiralama, faktöring ve vadeli işlemler ile karşılamaya çalışsalar da muhtelif nedenlerle söz konusu finansman çeşitleri Türkiye’de tarım finansmanında önemli yer tutmamaktadır. Türkiye’de tarımın finansmanında ana

finansman kaynağı tarımsal kredilerdir. Türkiye’de tarım kredileri başta kamu bankaları olmak üzere özel sermayeli bankalar, yabancı sermayeli bankalar ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılmaktadır. Söz konusu kuruluşlar içerisinde de misyonu gereği kamu sermayeli Ziraat Bankası öne çıkmaktadır.

Türk bankacılık sektörü benzer klasmanda yer aldığı ülkelere kıyasla sermaye yeterlilik oranı başta olmak üzere birçok başat göstergede üst sıralarda yer almaktadır. Bunun yanında Türk bankacılık sektörü dünyadaki krizlerden de asgari seviyede etkilenmekte ve 2000’li yılların başında yaşanan krizlerden ders çıkarılarak etkin şekilde kontrol edilmektedir. Her yıl düzenli olarak kredi bakiyesini arttıran bankacılık sektöründe tarım kredileri de her yıl nominal bazda artış göstermektedir. 2018 yılsonu itibariyle tarım sektörüne kullanılan kredi bakiyesi 100,3 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu büyüklük ile tarımsal krediler bankacılık sektöründeki toplam kredilerin %4,19’unu oluşturmaktadır.

Son yıllarda tarımın stratejik bir sektör olarak tanımlanması sebebiyle tarımsal üretim ve tarım finansmanı üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren tarım sektörü Türk ekonomisi ve sosyal hayatında önemli yer teşkil etmektedir. Bu durumda tarım finansmanının ve tarımsal kredilerin de Türkiye’de ilgi duyulan bir alan olduğu, bu ilginin de ilerleyen yıllarda daha da artacağı aşikardır. Bu çalışmada tarım kredilerinin Türk bankacılık sektöründeki yeri ve bu kredilerin Türk ekonomisinde tarımla ilgili başlıca göstergeler üzerindeki etkileri incelenecektir.

Çalışmanın bir sonraki, yani ikinci bölümünde tarım yöntemleri açıklanarak, son dönemde önem kazanan sürdürülebilir ve iyi tarım uygulamaları incelenecektir. Daha sonra Türkiye ekonomisinde tarımın yeri uluslararası karşılaştırmalarla ortaya konularak, tarımsal üretimin gelişimi, tarım sektörü istihdamı ve dış ticaret verilerine yıllar itibariyle yer verilecektir.

Üçüncü bölümde tarımsal işletme, tarımsal finansman ve tarım finansmanını doğuran nedenler açıklanacaktır. Tarımsal finansman çeşitleri detaylı incelenerek tarımsal krediler üzerinde durulacaktır. Tarımsal kredilerin kullanılmasındaki amaçlara, kullanım aşamasındaki sorunlara, tarım kredilerine duyulan ihtiyacın nedenlerine ve tarımsal

kredilerin değerlendirilerek sınıflandırılmasına yer verilecektir. Bu bölümde son olarak Türkiye’de tarımsal kredi organizasyonu ortaya konulacaktır.

Dördüncü bölümde Türkiye’de bankacılık sektörünün genel görünümü sunulacak ve bankacılık sektöründe tarımsal kredilerin gelişimi incelenecektir. Tarımsal kredilerin banka bazlı dağılımına yer verilmek suretiyle kamu ve özel sermayeli mevduat bankaları ile yabancı mevduat bankalarının tarım kredilerindeki payları yıllar itibariyle detaylı olarak sunulacaktır. Son olarak Türkiye’de tarımsal krediler ile tarım göstergeleri arasındaki ilişki araştırılacaktır.

Beşinci bölümde de çalışmanın sonucuna ilişkin değerlendirmeler yer alacaktır.

2. TARIM VE TÜRKİYE’DE TARIMSAL ÜRETİM

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle tarım yöntemleri ile sürdürülebilir tarım ve iyi tarım uygulamalarına ilişkin açıklamalar sunulacaktır. Ardından Türkiye’de tarımsal üretimin gelişimi, tarımın istihdamdaki yeri ile tarımsal ihracat ve ithalat konularına yer verilmek suretiyle Türk ekonomisinde tarımın önemi; uluslararası karşılaştırmalar ve veriler yardımıyla detaylı olarak incelenecektir.

2.1. Tarım Yöntemleri

Tarım; bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilerek kalite ve verimin artırılması, bu ürünlerin uygun şartlarda muhafaza edilmesi, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması ile ilgili ziraat işlerinin bütünüdür. (Türk Dil Kurumu, 2018)

Tarım faaliyetleri başlıca dört gruba ayrılmaktadır:

a) İntansif (Yoğun) Tarım: Makine, sulama ve gübre kullanımının yaygın olarak gerçekleştirildiği tarım türüdür. Tabii olarak üretim doğal koşullardan etkilenir. Dünya’da tarımsal üretimin etkin olduğu ülkelerde yaygındır. Ülkemizde de Çukurova, Ege ve Trakya bölgelerinde sık olarak uygulanmaktadır. (Tarım Bilincini Geliştirme Derneği, 2018)

b) Ekstansif (Yaygın) Tarım: Hayvan gücü ve insan emeğinin yaygın kullanıldığı tarım türüdür. Modern tarım yöntemleri az uygulandığı için üretim tutarı, doğal koşullardan oldukça fazla etkilenir ve dalgalıdır. Ülkemizin İç Anadolu ve Karadeniz havzasında uygulaması yaygındır. (Tarım Bilincini Geliştirme Derneği, 2018)

c) Nadas (Kuru) Tarım: Topraktan bir yıl ürün elde edildikten sonra toprağın bir yıl da boş bırakılması suretiyle uygulanan tarım türüdür. Kurak bölgelerde sık görülmektedir. Toprağı nadasa bırakmanın amacı, toprağın bir sonraki hasat dönemi için nemlenmesidir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde sık görülmektedir. (Tarım Bilincini Geliştirme Derneği, 2018)

d) Organik Tarım: İnsan sağlığı ve çevreye zarar vermeden, üretimde kimyasal gübre başta olmak üzere kimyasal girdi kullanmadan, ekimden hasat dönemine kadar her aşamada kontrol edilen ve sertifikalandırılan tarımsal üretim faaliyetidir. Organik tarımın amacı; doğal dengeyi gözeterek doğal kaynakların korunmasıdır. (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018a)

2.1.1. Sürdürülebilir Tarım

Sürdürülebilirlik; üretim, tüketim, teknoloji, kalkınma, ticaret, kültür ve çevre alanında mevcut durumda kullanılan kaynakların gelecek kuşaklara asgari kayıpla ya da kayıpsız şekilde aktarılması anlamına gelen bir kavramdır. (Kuşat, 2013)

Sürdürülebilir tarımı, doğal kaynakları gelecek kuşaklar için koruyarak çevreye zararsız teknolojinin kullanıldığı, biyolojik çeşitliliğin korunduğu ve insan sağlığına zararsız tarım yöntemi olarak tanımlayabiliriz. Sürdürülebilir tarımın başlıca üç bileşeni sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler olup, sürdürülebilir tarım mezkur üç bileşenin arasında denge kurulmasıyla mümkün olmaktadır. Denge unsurunun sağlanması ile birlikte sürdürülebilir tarım, tarımsal üretimin düzeyini arttırmakta ve çevresel zararları asgari seviyeye indirmektedir. Bu sayede sosyal bileşenin bir parçası olan çiftçiler, tarımsal arazilerde üretimlerini sürdürerek kente göç olgusu yavaşlatılmaktadır. (Eryılmaz ve Kılıç, 2018)

2. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde dünya nüfusu hızla artmıştır. Hızla artan dünya nüfusunun tarımsal ihtiyacını karşılayabilmek için tarımsal üretimin artması gereği doğmuştur. Bu gereklilik ile birlikte tarımsal üretim metotlarının kurgulanmasında teknoloji yoğun olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak yoğun olarak kullanılan teknoloji ve kimyevi destekler, tarım üretimini arttırmanın yanı sıra çevreye zarar vermeye başlamıştır. Çevreye verilen zarar ile birlikte doğal kaynakların etkin ve yenilenebilir şekilde kullanılmadığının anlaşılması üzerine sürdürülebilir tarım kavramının önemi anlaşılmıştır. Müteakiben ilerleyen yıllarda dünya üzerinde sürdürülebilir tarım uygulaması yaygınlaşmış ve bu konuda bir çok paydaş sürecin içine dahil olmuştur. (Eryılmaz ve Kılıç, 2018)

Dünyada bu gelişmelere benzer nedenler ile birlikte Türkiye’de de son yıllarda sürdürülebilir tarım konusunda uygulamalar geliştirilmiştir. Türkiye’de tarıma dayalı sanayi uzun yıllardır gelişimini sürdürmekte olup, bu iş kolunun içerisinde yer alan artan üretim modeli ve fabrikalarla iç içe geçmiş üretici modelinin yaygınlaşması ile sürdürülebilir tarım önem kazanmaya başlamıştır. Çiftçilerin, toprağın doğallığını koruyarak doğru sulama, ilaçlama ve gübreleme ile teknolojinin yoğun kullanımı birleştirilerek dekar başına verimi arttırmaları amaçlanmaktadır. (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği [TOBB], 2016: 17)

Türkiye’de sürdürülebilir tarımın uygulanmasına bir örnek vermek gerekirse, Gaziantep’te Antep fıstığı ağaçlarına yıllardır süregelen yanlış aşılama ve budama tekniklerinin çiftçiye anlatılmak suretiyle düzeltilmesi amaçlanmıştır. Nihayetinde, çiftçilerin doğru teknikleri öğrenerek uygulamasıyla Antep fıstığı ağaçlarından elde edilen verim %40 oranında artmıştır. Bu uygulama hem tarımsal üretimi arttırması hem de çevreye zarar vermemesi suretiyle küçük çaplı bir örnek niteliğindedir. Türkiye geneline bakıldığında yanlış sulama, toprağın kimyasal olarak boğulması ve kimyevi gübreleme gibi uygulamalarla tarımsal rekoltenin her yıl 50 milyar dolar civarında kayba uğradığı düşünülmektedir. (TOBB, 2016: 17)

Özetlemek gerekirse sürdürülebilir tarım;

- Toprağın aşırı sulanması, yanlış gübrenmesi ve kimyasal katkıyla toprak özelliklerinin deforme olmasını engelleyerek, toprağın uzun yıllar dengeli seyretmesini sağlar,
- Tarımsal üretimde kullanılan girdilerin çevre ve insan sağlığına zarar vermesini engelleyerek, bu girdilerin tekrar kullanılmasına olanak verir,
- Üretim içerisinde kullanılan sertifikalı girdiler ile tüketicinin bilinçlenmesini ve tarımsal üretime güveninin artmasını sağlar,
- Kamu tarafından uygulanan dağınık sübvanselerin tek amaçla (üretimin arttırılması ve çevrenin korunması) kullanılmasını kolaylaştırır,
- Tarımsal ürünlerin çeşitliliğini ve besin değerini arttırır,
- Bitki ve hayvanların tarımsal üretimin içinde yer almasını sağlayarak, kimyasal katkılara alternatif getirir,

- Doğal kaynakların etkin kullanımını ve yenilenebilir enerji kullanımını özendirir.
(TOBB, 2016: 75)

2.1.2. İyi Tarım

İyi tarım; sağlığa olumsuz etkisi bulunan kimyevi maddeler içermeyen, çevreye zarar vermeden ve doğal dengeyi bozmadan üretilen, üretimi esnasında insan, bitki ve hayvanların olumsuz etkilenmediği, tarımsal mevzuata uygun olarak gerçekleştirilen ve sertifikalandırılan üretim çeşididir. (www.eko-tar.com)

Sürdürülebilir tarım sisteminin yaygınlaşmasına paralel olarak bu sistemin en yaygın uygulama biçimi olan iyi tarım uygulamalarının kullanımı da gün geçtikçe artmaktadır. Son dönemde hızla değişen ve globalleşen gıda ekonomisi ile birlikte tarımın sürdürülebilirliği, gıda güvenliği ve gıda ürünlerinin kalitesi, paydaşlar tarafından üzerinde önemle durulan bir konu haline gelmiştir. Söz konusu paydaşlar; gıda işletmeleri, perakende gıda satıcıları, çiftçiler, tarım sektöründe çalışan işçiler ve nihai tüketicilerdir. Paydaşlar tarafından gelen gıda güvenliğinin sağlanması ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği talepleri, yeterli ve güvenli gıda arzını önemli kılmıştır. (İçel, 2007)

İyi tarım uygulamalarının genel amaçları, çevreyi koruma bilincinin yaygınlaşması, çevre kirliliğini önlemek, kimyevi atıkların doğal kaynaklara bulaşmasını engellemek, hayvanların düzenli ve kaliteli aşılamaya erişmesi, su kaynaklarının ıslahını mümkün kılmak ve nihayetinde tarımsal üretimin kapasitesini arttırıp sürekliliğini sağlamaktır. (İçel, 2007)

Türkiye’de iyi tarım uygulamaları hususunda ilk resmi düzenleme 08.09.2004 tarih ve 25577 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanan İyi Tarım Uygulamalarına Yönelik Yönetmelik ile yapılmıştır. Bu yönetmelik ile iyi tarım kavramının tanımı, koşulları, amacı, yetkilendirilecek kuruluşlar, görev ve sorumluluklar konularında düzenleme getirilmiştir.

Türkiye’de mevcut koşullarda iyi tarım uygulamalarına ilişkin veriler Çizelge 2.1.’de sunulmaktadır.

Yıllar	İl Sayısı	Üretici Sayısı	Üretim Alanı (da)
2007	18	651	53.607
2008	19	822	60.231
2009	42	6.020	1.720.804
2010	48	4.540	781.741
2011	49	3.042	499.632
2012	47	3.676	837.171
2013	56	8.170	985.099
2014	53	21.332	2.147.705
2015	61	39.740	3.465.695
2016	64	55.609	4.741.075
2017	64	72.236	6.247.107

Çizelge 2.1. Türkiye’de iyi tarım uygulamaları göstergeleri

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018b). “İyi Tarım İstatistikleri 2017”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari/Istatistikler> adresinden 20 Eylül 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.1.’de görüldüğü üzere, Türkiye’de iyi tarım uygulamalarının yasal mevzuatı oluşturulduktan sonra, 2007 yılında ilk faaliyetler başlamıştır. 2007 yılında 18 şehirde uygulanan iyi tarım yöntemleri 2017 yılında 64 şehirde uygulama olarak yaygınlaşmıştır. İlgili çizelgede görüldüğü üzere, iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştığı şehir sayısındaki artışa paralel olarak da üretici sayısı ve üretim alanında da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Şöyle ki; 2007 yılında iyi tarım uygulayan üretici sayısı 651’den 2017 yılında 72.336’ya ulaşmıştır. Aynı şekilde iyi tarım uygulanan tarım alanı 2007 yılında 53.607 dönüm iken bu büyüklük 2017 yılında 6.247.107 dönüme ulaşmıştır.

Türkiye’de iyi tarım uygulayan çiftçilerin devletten sübvansiyon (destekleme) almaları mümkündür. Bunun için T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlardan “İyi Tarım Uygulaması Sertifikası” almak, Çiftçi Kayıt Sistemi veya Örtü Altı Kayıt Sistemine kaydolmak ve kayıtlı olunan il/ilçe tarım müdürlüklerine başvurmak gerekmektedir. (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018c)

Türkiye’de 2009 yılından bu yana iyi tarım uygulamalarına devlet tarafından maddi destek sağlanmakta olup, mezkur maddi destekten yararlanan üretici adedi, desteklenen alan, birim destek miktarı ve toplam destek miktarı Çizelge 2.2.’de gösterilmiştir.

Ödeme Yılı	Destekten Yararlanan Üretici sayısı	Desteklenen Alan (da)	Birim Destek Tutarı TL/da			Destekleme Miktarı (TL)
			Meyve-Sebze	Örtü Altı	Süs ve Tıbbi Aromatik	
2009	146	18.975	20			341.541
2010	796	112.418	15	75	-	1.803.519
2011	2.069	250.789	20	80	-	5.339.000
2012	2.011	293.787	20	80	-	6.368.114
2013	2.847	392.030	25	100	-	10.793.366
2014	6.142	690.539	50	150	-	18.801.681
2015	18.765	1.558.210	50	150	-	81.145.435
2016	35.869	2.566.096	50	150	100	135.078.502
2017	50.712	3.456.893	50	150	100	186.120.000

Çizelge 2.2. İyi tarım alan bazlı destekleme ödemeleri

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018b). “İyi Tarım İstatistikleri 2017”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari/Istatistikler> adresinden 20 Eylül 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.2.’de görüldüğü üzere, 2009 yılında Türkiye çapında 146 üretici iyi tarım desteklerinden yararlanırken 2017 yılında bu sayı 50.712’ye yükselmiştir. 2009 yılında desteklenen tarımsal alan 18.975 dönüm iken 2017 yılında 3.456.893 dönüme çıkmıştır. Söz konusu çizelgede görüldüğü üzere devlet tarafından yapılan toplam destekleme tutarı da 2009 yılında 341.541.-TL iken 2017 yılında bu rakam 186.120.000.-TL olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 2.1. ve Çizelge 2.2. karşılaştırıldığında 2009 yılında iyi tarım uygulaması gerçekleştiren 6.020 adet üreticiden 146 adedinin sübvansiyon ödemelerinden faydalandığı ve 2009 yılında iyi tarım uygulanan 1.720.804 dönüm tarımsal alanın da 18.975 dönümünün sübvansiyon ödemelerinden faydalandığı görülmektedir. 2017 yılında ise iyi tarım uygulayan 72.236 adet üreticiden 50.712 adedinin devlet tarafından sağlanan destekleme ödemelerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’de 2017 yılında iyi tarım uygulanan 6.247.107 dönüm tarımsal alanın 3.456.893 dönümünün devlet desteğinden faydalandığı görülmektedir.

Özetle 2009 yılında Türkiye’de iyi tarım uygulaması gerçekleştiren üreticilerin %2,5’i devlet desteğinden faydalanmış iken 2017 yılında bu oran %70 olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde kıyaslama yapıldığında 2009 yılında Türkiye’deki iyi tarım uygulanan arazilerin %0,7’si devlet destekli iken bu oran 2017 yılında %55 olarak gerçekleşmiştir.

2.2. Türkiye Ekonomisinde Tarımın Yeri ve Uluslararası Karşılaştırmalar

2015 yılında dünya gayrisafi yurtiçi hasılası (GSYH) cari fiyatlarla toplam 73 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu seviyenin %80,1’i Türkiye’nin de aralarında olduğu yirmi ülke tarafından karşılanmaktadır. (Türkiye İhracatçılar Meclisi [TİM], 2016: 32)

Sıra	Ülke	Milyar ABD \$	Dünya Payı (%)
1	ABD	17.947	%24,4
2	Çin	10.866	%14,8
3	Japonya	4.123	%5,6
4	Almanya	3.356	%4,6
5	Birleşik Krallık	2.849	%3,9
6	Fransa	2.422	%3,3
7	Hindistan	2.074	%2,8
8	İtalya	1.815	%2,5
9	Brezilya	1.775	%2,4
10	Kanada	1.551	%2,1
18	Türkiye	718	%1,0
	Top 10	48.776	%6,4
	Top 20	58.807	%80,1
	EURO Bölgesi	16.229	%22,1
	Dünya	73.434	%100,0

Çizelge 2.3. 2015 yılı dünya GSYH büyüklükleri

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 32.

Çizelge 2.3.’te görüldüğü üzere, 2015 yılında GSYH büyüklüğünde ABD 17.957 milyar dolar ile dünyada liste başını çekmekte olup, onu sırasıyla Çin ve Japonya takip etmektedir. Türkiye 2015 yılı itibariyle 718 milyar dolar GSYH büyüklüğü ile dünyada 18.

sırada yer almaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu 718 milyar dolarlık GSYH, dünya toplam GSYH'si içerisinde %1 pay almaktadır.

Tarımın bir bütün olarak katma değeri dünya GSYH'sinin %4,3'üne tekabül etmektedir. Tarımsal sektörlerin tanımlarına göre söz konusu katma değer oranı muhtelif kaynaklarda %6'ya kadar çıkabilmektedir. Söz konusu oran görünürde oldukça az olmakla birlikte, başta bilişim ve sanayi olmak üzere diğer sektörlerdeki katma değer oranlarının hızlı artmasından ve muhtelif tarım ürünlerinin işlenirken diğer sektörlerin katma değer hesaplarına dahil olmasından dolayı sürekli biçimde azalmaktadır. (TİM, 2016: 33)

Sıra	Ülke	Tarımsal Katma Değer (Milyon ABD \$)	Tarımsal Katma Değer/Toplam GSYH (%)	Dünya Tarımsal Katma Değeri İçindeki Payı (%)
1	Çin	949.574	9,20%	28,30%
2	Hindistan	326.322	16,00%	9,70%
3	ABD	223.860	1,30%	6,70%
4	Endonezya	118.806	13,30%	3,50%
5	Nijerya	113.644	20,00%	3,40%
6	Brezilya	108.27	4,50%	3,20%
7	Rusya	74.142	3,70%	2,20%
8	Pakistan	58.098	23,90%	1,70%
9	Türkiye	56.928	7,10%	1,70%
10	Japonya	53.481	1,20%	1,60%
	Top 10	2.083.124	5,00%	62,20%
	Top 20	2.464.654	4,80%	73,60%
	Dünya	3.350.830	4,30%	100,00%

Çizelge 2.4. 2014 yılı tarımsal katma değer tutarları ve GSYH içindeki payları

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 32.

Çizelge 2.3. ve Çizelge 2.4. beraber değerlendirildiğinde; dünyada GSYH bazında ilk on ekonomi içerisinde yer alan Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Kanada'nın tarımsal katma değer bazında ilk on ülke sıralamasına giremediği görülmektedir. Bunun temel nedeninin yukarıda bahsedilen, bilişim ve sanayi olmak üzere diğer sektörlerdeki katma değer oranlarının hızlı artması ve muhtelif tarım ürünlerinin işlenirken diğer sektörlerin katma değer hesaplarına dahil olmasıdır. Bunun yanında dünya GSYH

sıralamasında 18. olan Türkiye ise 56.928 milyon dolar tarımsal katma değer üreterek, tarımsal katma değer sıralamasında 9. sırada kendisine yer bulmuştur.

Tarım sektöründe dünya ekonomisine yön veren ülkeler ABD, AB, Çin, Hindistan ve Brezilya'dır. Bunları Endonezya, Rusya, Türkiye ve Kanada takip etmektedir. Dünya tarım piyasasına yön veren bu ülkeler tarımsal arz ve talep alanında ülkelerin farklı dinamiklerine göre farklılaşabilmektedirler. Çizelge 2.5.'teki ilk dört satırdaki yüzdesel göstergeler (Tarımsal GSYH, Tarım İstihdamı, Gıda Tarım İhracatı ve Besin Enerjisi Arz Fazlalığı) söz konusu ülkelerin tarımdaki arz gücünü ve ikinci dört satırdaki yüzdesel göstergeler de (Toplam GSYH-ppp, Toplam Nüfus, Gıda Tarım İthalatı ve Yetersiz Beslenen Nüfus) ülkelerin tarım piyasasındaki talep nüfuzunu göstermektedir. (TİM, 2016: 70)

	ABD	Almanya	Hollanda	Çin	Hindistan	Brezilya	Endonezya	Türkiye
Tarımsal GSYH	5	0,7	0,5	21	8	3	3	2
Tarım İstihdamı	0,3	0,1	0	35	25	2	5	1
Gıda Tarım İhracatı	10	6	6	5	3	5	3	1
Besin Enerjisi Arz Fazlalığı	45	39	23	27	8	34	24	57
Toplam GSYH (ppp)	16	4	0,1	16	7	3	4	1
Toplam Nüfus	4	1	0,2	19	18	3	4	1
Gıda Tarım İthalatı	8	6	4	11	1	0,8	1	1
Yetersiz Beslenen Nüfus	0	0	0	19	24	0	3	0

Çizelge 2.5. Ülkelerin dünya tarımındaki arz ve talep payları (%)

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 70.

Çizelge 2.5.'te görüleceği üzere arz tarafında ABD ve Çin beraberce dünya tarımsal GSYH'sinin toplam %26'lık bölümünü, tarımsal istihdamın %35,3'ünü ve tarım gıda ihracatının %15'ini karşılamaktadırlar. Talep tarafına bakıldığında da ABD ve Çin'in beraberce toplam GSYH (ppp)'in %32'sini, nüfusun %23'ünü ve gıda tarım ithalatının %19'unu karşıladıkları görülmektedir. İlgili çizelgeden anlaşılacağı üzere ortalama dünya

tarımsal arz ve talebinin asgari %20'si ABD ve Çin tarafından karşılanmaktadır. Diğer altı ülkeyi de hesaba kattığımızda dünya tarımsal arz ve talebinin ortalama asgari %50'si çizelgede gösterilen sekiz ülke tarafından karşılanmaktadır.

Ülke	2014	2015	2016	2017
Brezilya	4,3	4,3	4,9	4,6
Çin	9,1	8,8	8,6	7,9
Almanya	0,7	0,6	0,6	0,6
Fransa	1,6	1,6	1,5	1,5
İngiltere	0,6	0,6	0,5	0,5
Hollanda	1,7	1,6	1,6	1,9
Rusya	3,5	4,1	4,2	4
Türkiye	6,6	6,9	6,2	6,1
ABD	1,2	1,1	1	-

Çizelge 2.6. GSYH içinde tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018a). "Uluslararası Seçilmiş Göstergeler 2018 – Ülkeler Bazında Tarımsal Büyüklüklerin Karşılaştırmaları". Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKap a&menuNo=20&altMenuGoster=1> adresinden 30 Eylül 2018'de alınmıştır.

Çizelge 2.6.'da dünya tarımında etkin ülkeler bazında gayrisafi yurtiçi hasılda tarım, ormancılık ve balıkçılığın sektör payı sunulmuştur. Mezkur çizelgede görüleceği üzere ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde tarımın GSYH'den aldığı pay %2'nin altında kalmaktadır. Bu durumun nedeni önceki bölümde açıklandığı üzere başta bilişim ve sanayi olmak üzere diğer sektörlerdeki katma değer oranlarının hızlı artması ve muhtelif tarım ürünlerinin işlenirken diğer sektörlerin katma değer hesaplarına dahil olmasıdır. (TİM, 2016: 33) Türkiye'de de 2015 yılından sonra tarımın GSYH içerisindeki payı azalma eğilimine girmiş, bu oran 2016 yılında %6,2 ve 2017 yılında da %6,1 olarak gerçekleşmiştir.

Ülke	2016		2017	
	GSYH Büyüme Oranı (%)	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oranı (%)	GSYH Büyüme Oranı (%)	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oranı (%)
Brezilya	-3,5	-4,3	1	13
Çin	6,7	3,3	6,9	3,9
Almanya	1,9	-0,6	2,2	-1,2
Fransa	1,2	-9,7	1,8	5,4
İngiltere	1,9	-6,3	1,8	-0,4
Hollanda	2,2	1,9	3,2	0,5
Rusya	-0,2	3,3	1,5	1,2
Türkiye	3,2	-2,6	7,4	4,9
ABD	1,5	11,3	2,3	-

Çizelge 2.7. Tarımsal faaliyet kolu ve GSYH büyümesi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018a). “Uluslararası Seçilmiş Göstergeler 2018 – Ülkeler Bazında Tarımsal Büyüklüklerin Karşılaştırmaları”. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1> adresinden 30 Eylül 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.7.’de görüleceği üzere 2016 ve 2017 yılları arasında dünya tarımına yön veren ülkeler içerisinde sadece Brezilya, Çin, Fransa ve Türkiye hem GSYH’lerini hem de tarımsal büyüme oranlarını eşanlı olarak arttırmışlardır. Türkiye’de 2016 yılında GSYH büyümesi %3,2 oranında gerçekleşmişken tarım sektörü reel olarak %2,6 oranında küçülmüştür. 2017 yılına gelindiğinde ise tarım sektöründeki reel olarak %4,9 oranındaki büyüme, Türkiye’nin GSYH’sine de olumlu etki yapmış ve 2017 yılında Türkiye, dünyadaki başat ekonomilere göre oldukça yüksek oranda reel büyüme sağlamıştır.

Yıllar	Tarımsal GSYH (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Türkiye GSYH (Bin TL)	Gelişme Hızı (%)	Tarımın Payı (%)	Döviz Kuru (TL)	Tarımsal GSYH (Bin \$)	Türkiye GSYH (Bin \$)
2009	81.234.274	9,1	999.191.848	0,4	8,1	1,545	52.592.510	646.894.531
2010	104.703.635	28,9	1.160.013.978	16,1	9,0	1,502	69.714.325	772.366.615
2011	114.838.169	9,7	1.394.477.166	20,2	8,2	1,677	68.491.565	831.691.448
2012	121.602.893	6,0	1.569.672.115	12,6	7,8	1,802	67.545.047	871.122.993
2013	121.709.079	0,0	1.809.713.087	15,3	6,7	1,904	63.914.163	950.350.602
2014	134.724.745	10,7	2.044.465.876	13,0	6,6	2,187	61.604.432	934.855.430
2015	161.447.917	19,8	2.338.647.494	14,4	6,9	2,713	59.499.609	861.879.256
2016	161.304.618	-0,1	2.608.525.749	11,5	6,2	3,024	53.414.802	862.744.000
2017	189.000.175	17,2	3.106.536.751	19,1	6,1	3,648	52.209.326	851.490.804
2018-6 Aylık	55.082.210	8,9	1.671.978.717	20,8	3,3	4,069	13.346.048	410.885.180
2018-1.Çeyrek	19.842.775	13,7	787.974.458	21,4	2,5	3,814	5.202.705	206.604.120
2018-2.Çeyrek	35.239.435	6,4	884.004.260	20,4	4,0	4,327	8.143.342	204.281.060

Çizelge 2.8. Cari fiyatlarla tarımsal GSYH ve tarımın payı

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018d). “Makro Ekonomik Göstergeler 2018”.
Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler>
adresinden 1 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.8.’de cari fiyatlar baz alınarak Türkiye’nin toplam ve tarımsal GSYH’si sunulmuştur. Çizelgede görüldüğü üzere, cari fiyatlar üzerinden tarımsal GSYH 2009 yılından itibaren sadece 2016 yılı hariç olmak üzere düzenli olarak artış eğilimi göstermiştir. Tarımsal gelişme hızı istikrarlı bir gelişim göstermemekle birlikte 2016 yılı hariç artış eğilimindedir. TL üzerinden hesaplanan cari fiyatlarla ülke GSYH’si de sürekli artış eğilimi göstermiştir. Ancak bu artış eğilimi içerisinde cari fiyatlarla hesaplanan GSYH içerisindeki tarımsal pay 2010 yılından itibaren azalma sürecine girmiştir.

Bunun yanı sıra, yine Çizelge 2.8.’de görüleceği üzere dolar kurundaki artış, hem Türkiye toplam GSYH’si hem de tarımsal GSYH’si üzerinde baskılayıcı bir unsur olmuştur. Şöyle ki, 2009 yılında cari fiyatlarla 686 milyar USD olarak gerçekleşen toplam GSYH, yıllar süren artış eğilimine rağmen 2017 yılında ancak 851 milyar dolara yükselebilmektedir. Tarımsal GSYH’yi incelediğimizde dolar kurundaki artışın baskısı daha fazla görülmektedir. 2009 yılında 52 milyar dolar olan tarımsal GSYH tutarı, sekiz yıllık sürede yıllık ortalama %11,5 gelişme hızına rağmen 2017 yılında yine 52 milyar dolar seviyelerinde seyretmektedir. Özetle cari fiyatlarla TL bazında hem ülke hem de tarımsal

GSYH’de söz konusu yıllar arasında yaşanan artışa rağmen, dolar kurundaki artışın etkisiyle reel büyüme oranları baskılanmıştır.

Yıl	Sabit Fiyatlarla GSYH Yıllık Değişim (%)	GSYH İçinde Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörünün Payı (%)	Cari Fiyatlarla GSYH (Yıllık, Milyar ABD Doları)	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Sektörü Büyüme Oranı (%)
2009	-4,7	8,1	647	4,1
2010	8,5	9	772	7,7
2011	11,1	8,2	832	3,4
2012	4,8	7,8	871	2,2
2013	8,5	6,7	950	2,3
2014	5,2	6,6	935	0,6
2015	6,1	6,9	862	9,4
2016	3,2	6,2	863	-2,6
2017	7,4	6,1	851	4,9

Çizelge 2.9. GSYH ve tarım sektörüne ilişkin öncü göstergeler

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018b). “Uluslararası Seçilmiş Göstergeler 2018 – Türkiye Ulusal Tarımsal Hesaplamaları”. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=adresinden> 5 Ekim 2018’de alınmıştır.

Daha önceki çizelgelerde belirli tarih aralıkları ile verilmiş oran ve rakamların 2009 yılından 2017 yılına kadar olan sürede daha uzun süre zarfında hazırlanması gereği hasıl olmuştur. Çizelge 2.9.’da görüldüğü üzere dünyada Mortgage krizinin etkili olduğu 2009 yılında Türkiye ekonomisi reel bazda %4,7 oranında küçülmüş, 2010 ve 2011 yıllarında baz etkisi ile oldukça yüksek büyüme oranları yakalamıştır. Daha sonraki süreçte Türkiye ekonomisi reel bazda büyümesini sürdürmüş ancak büyüme rakamları hususunda istikrar sağlanamamıştır. 2010 yılında GSYH içerisinde %9 paya sahip olan tarım sektörü de bu yıldan itibaren GSYH içerisindeki pay anlamında düzenli olarak gerilemiştir.

Tarım sektörünün dokuz yıllık süre zarfında reel büyümesinin de yer aldığı Çizelge 2.9.’dan anlaşılacağı üzere, tarım sektörü reel büyüme hızı 2010 yılından 2015 yılına kadar azalma eğiliminde olmuştur. 2015 yılında %9,4 ile yüksek bir reel büyüme yakalayan tarım sektörü ertesi yıl olan 2016 yılında ise yüzde 2,6 oranında reel küçülmüştür. 2017 yılında ise tekrar reel anlamda büyüme eğilimi göstermiş ve %4,9 oranında büyüme

gerçekleştirmiştir. Anlaşılacağı üzere Türkiye GSYH'sinde görülen istikrarsız reel büyüme oranları, tarım sektörünün reel büyümesi konusunda da görülmüştür.

Dünya ekonomisi içerisinde önemli bir yer teşkil eden tarım sektörü hemen her ülkede kamusal müdahale ya da çeşitli şekillerde desteklenmektedir. Destekleme şekli ne olursa olsun bütün desteklerin ortak amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak gıda güvenliğini muhafaza etmek, üretici ve tüketicinin refahlarını arttırmak ve tarım sektörünün üretiminin ülke ekonomisine katkı oluşturmasını sağlayarak dış ticarete rekabet üstünlüğü elde etmektir. Bu amaçlara ek olarak tamamlayıcı aksiyonlar da gözetilerek tarımsal destekleme politikası oluşturulmaktadır. Kamu tarafından gerçekleştirilen tarımsal desteklemeler kamu bütçesini, üretici ve tüketici yaşam düzeyini, kaynak kullanım şekillerini ve ulusal gelir düzeyini belirleyici etkiler bırakmaktadır. (Günaydın, 2006)

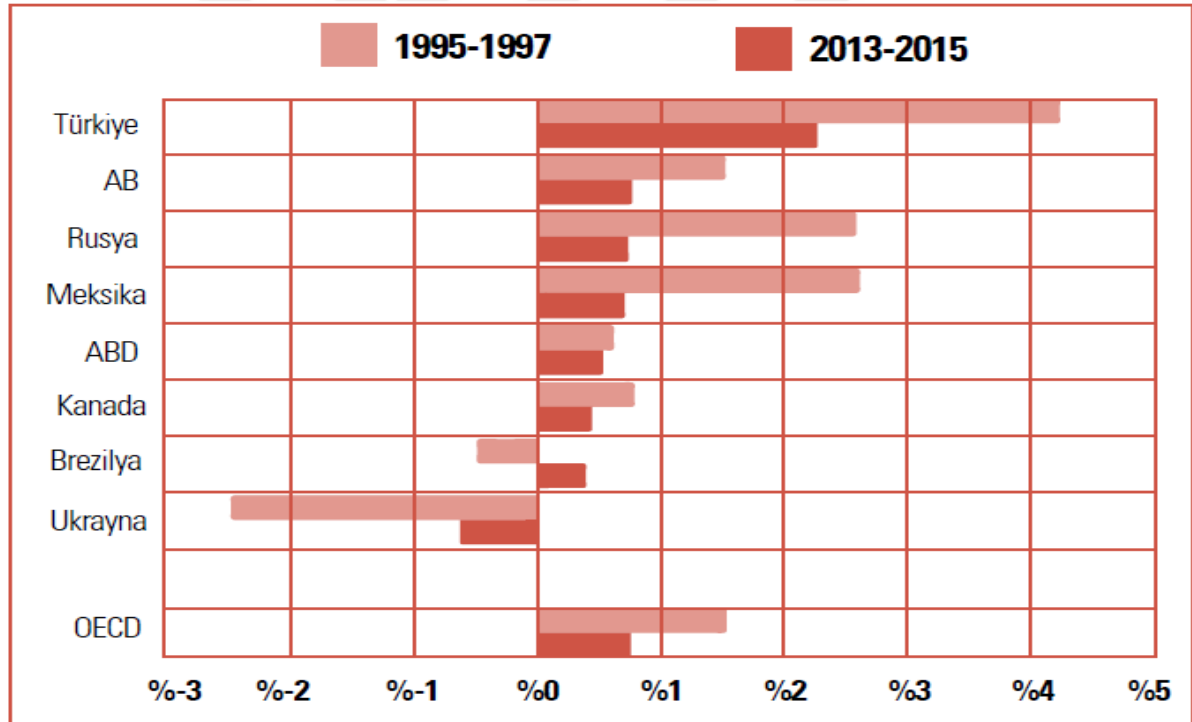
Ulusal gelir düzeyi ve toplum kesimleri üzerinde muhtelif etkiler oluşturan tarımsal desteklemeleri sınıflandırmak çeşitlilik gösterebilmektedir. Genel anlamda tarımsal destekler; pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler olarak sınıflandırılabilir. Pazar fiyat desteğinin finansmanını nihai tüketiciler karşılamakta iken; diğer destekler kamu bütçesinden karşılanmaktadır. Nihayetinde pazar fiyat desteği tüketici fiyat düzeyini, diğer destekleme biçimleri de vergi düzeyini yükseltme gibi yan etkilere sahiptirler. (Günaydın, 2006)

Pazar fiyat desteği, taban fiyat belirleme hususuna ilişkin bir destek olup iç pazarda üreticiyi korumayı amaçlamaktadır. Doğrudan gelir desteği, çiftçilerin sahip oldukları bitkisel ve hayvansal üretim varlıklarına göre birim başına kamu bütçesinden direkt olarak aldıkları maddi desteklerdir. Dolaylı gelir destekleri, tarım makineleri, gübre, tarımsal ilaçlar, tohum vb. alımına yönelik uygulanan sübvansiyonlar veya finansman kolaylıkları (piyasa faiz oranının altında kullanılan sübvansiyonlu kredileri) ifade etmektedir. Genel hizmetler ise altyapı, eğitim, vergi indirimleri ve taşımacılıkta uygulanan indirimleri kapsamaktadır. (Günaydın, 2006)

OECD tarafından geliştirilmiş metotlar olan Üreticiye Destek Tahmini (ÜDT), Tüketicie Destek Tahmini (TüDT) ve Toplam Destek Tahmini (TDT) ile Türkiye'de

uygulanmakta olan tarım politikalarının üretici, tüketici ve vergi mükellefleri üzerindeki etkileri ölçülebilmektedir. Piyasa fiyat desteği ve vergi mükelleflerinden temin edilip bütçeden yapılan harcamaların toplamı Üretici Destek Tahminini (ÜDT) tanımlamaktadır. Hayvan başına yapılan ödemeler ve alan bazlı desteklemeler de bütçeden yapılan transferlerin içerisinde yer almaktadır. Genel kanının tersine; dünyada olduğu gibi Türkiye’de de piyasa fiyat desteği, bütçeden yapılan transferlerden çok daha fazladır. (TİM, 2016: 96)

Şekil 2.1.’de görüldüğü üzere Türkiye’de tarıma yapılan transferlerin yurt içi hasılaya oranı 1995-1997 yılları arasında %4’ün üzerinde seyretmektedir. 2013-2015 yılları arasında %2 civarına düşmesine rağmen hala Türkiye’de tarıma yapılan transferlerin yurt içi hasılaya oranı OECD üyelerine göre yüksek seviyede bulunmaktadır.

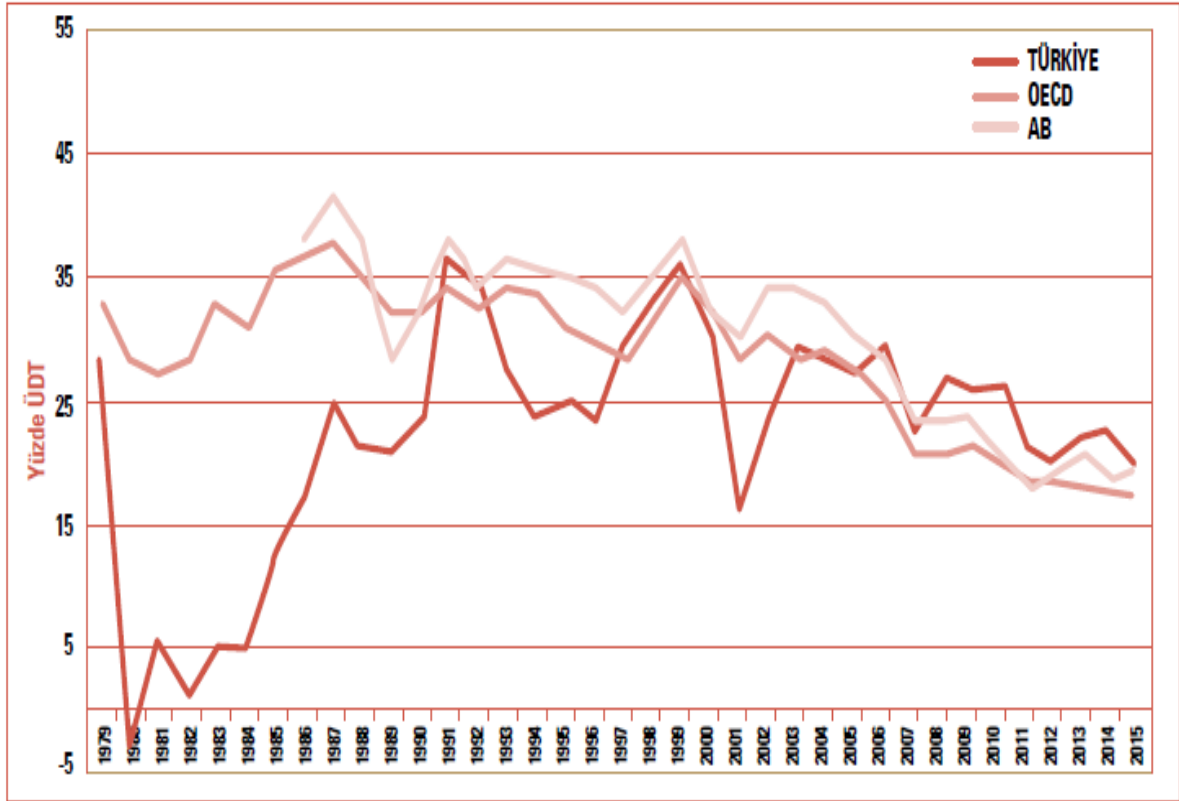

Şekil 2.1. Toplam destek tahmininin GSYH'ye oranı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 96.

Üretici Destek Tahmini (ÜDT) parasal değerin ve toplam üretim değerin yüzdesi olarak hesaplanan bir metottür. Daha önce belirtildiği üzere ÜDT, çiftçilerin hasıllarını arttıran ve vergi mükelleflerinden yapılan transferlerin toplamıdır. (TİM, 2016: 96)

1979 yılından itibaren 2015 yılına kadar Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve OECD ülkelerinde Üretici Destek Tahmininin (ÜDT) yüzdesel değişiminin yer aldığı Şekil 2.2. incelendiğinde; 1990 yılından itibaren Türkiye ÜDT'sinin AB ve OECD ülkelerinin ÜDT'leri ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. Hatta 2007 yılından itibaren Türkiye ÜDT'sinin AB ve OECD ülkelerinin ÜDT'lerinin üzerinde seyrettiği izlenmektedir. İlgili şekil incelendiğinde Türkiye yüzde ÜDT'sinin diğer ülkelere nazaran daha fazla oynaklık gösterdiği de görülmektedir.

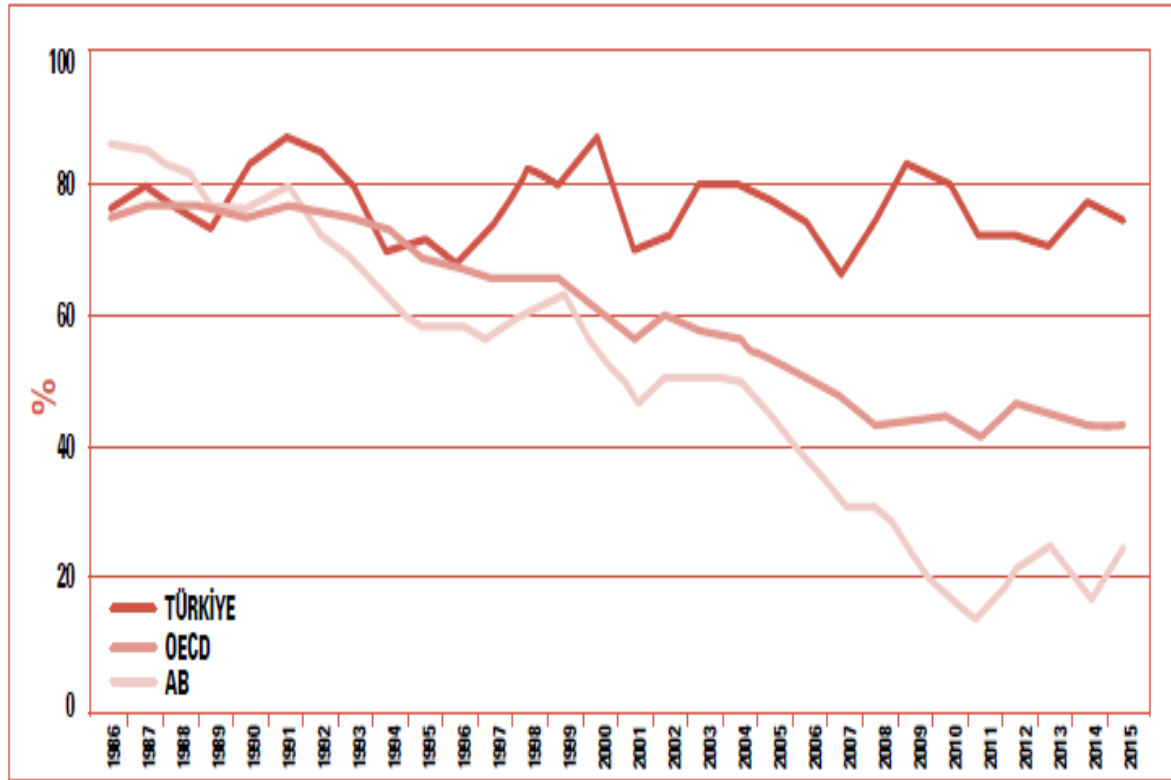

Şekil 2.2. Türkiye, AB ve OECD ülkelerinde yüzdesel ÜDT (1979-2015)

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 97.

Daha önce belirtildiği üzere sanılanın aksine; dünyada olduğu gibi Türkiye'de de piyasa fiyat desteği, bütçeden yapılan transferlerden çok daha fazladır. AB ve OECD

ülkelerinde piyasa fiyat desteğinin, üreticilere yapılan destekler içerisindeki payı yıllar itibariyle düşüş eğilimi göstermektedir. Özellikle AB ülkeleri uygulamaya koydukları tarım destek reformları ile bu oranı hızlı şekilde düşürmektedirler. Türkiye’de üreticiye yapılan destek amaçlı transferlerinin büyük ölçüde piyasa fiyat desteği vasıtasıyla gerçekleştirilmesi, nihai olarak fiyatları yükselen tarımsal ürünlerin faturasını tüketiciye yüklemektedir. Türkiye’de piyasa fiyat desteği nedeniyle tarımsal ürünlerin fiyat artışları tüketiciye dolaylı vergilendirme olarak yansımaktadır. 2015 yılında bu oran %15 civarında gerçekleşmiştir. Halbuki bu oran AB ülkelerinde ortalama %3 seviyesinde bulunmaktadır. 1990’lı yılların başında piyasa fiyat desteğinin oranı konusunda Türkiye ile aynı noktada bulunan AB ülkeleri gerçekleştirdikleri tarımsal reformlar ile ilgili oranı hızla aşağıya çekmişlerdir. Dolayısıyla bu ülkelerde tüketiciye yüklenen dolaylı vergi oranları da bu nedenle düşüş göstermiştir. (TİM, 2016: 98)

Şekil 2.3. Türkiye, AB ve OECD ülkelerinde piyasa fiyat desteğinin üretici desteklerinin içerisindeki payı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 97.

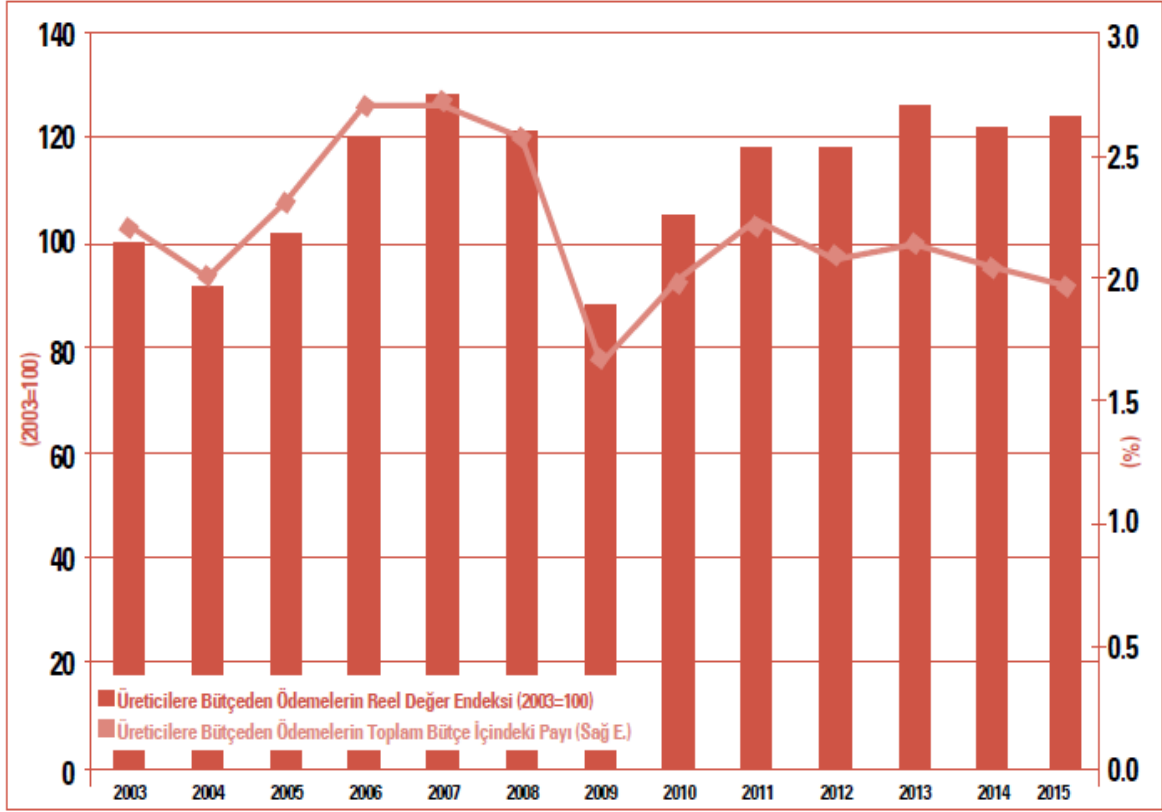
Şekil 2.3. incelendiğinde 1990 yılında hemen hemen aynı seviyelerde bulunan piyasa fiyat desteğinin toplam destekler içerisindeki yüzdesinin, sonraki yıllarda AB ve OECD ülkelerinde hızlı bir azalma eğilimine girdiği ancak Türkiye’de ise istikrarsız bir görünüm sergilediği izlenmektedir. 2015 yılında Türkiye’de söz konusu oranın %80 civarında, OECD ülkelerinde %40 civarında ve AB ülkelerinde ise %20 civarında olduğu mezkur şekilde görülmektedir.

Piyasa fiyat desteği haricinde Türkiye’de tarıma yapılan desteklemeler başlıca beş grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar; kamu kuruluşlarının görev zararları, ar-ge destekleri, sulama ve altyapı destekleri, düşük faizli tarımsal kredi destekleri ve çiftçiye direkt ödenen desteklerdir. (TİM, 2016: 98)

Yukarıda bahsedilen tarımsal desteklemelerden Türkiye’de daha yaygın kullanılan ve ölçülmesi daha sağlıklı yapılan çiftçiye direkt ödenen desteklerin bu bölümde incelenmesi faydalı görülmektedir.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 2015 yılında üreticilere toplam 10 milyar TL tutarında nakdi tarımsal destek sağlanmıştır. (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2015) Bu tutar 2017 yılında 12,9 milyar TL’ye çıkmış ve 2018 yılı için de 14,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2017)

Şekil 2.4.’te görüldüğü üzere, çiftçilere kamu bütçesinden verilen nakdi destek ödemelerinin reel değeri 2006-2009 yılları arasında istikrarlı bir seyirde iken 2009 yılında düşüş göstermiştir. Söz konusu reel değer yüzdesi daha sonraki yıllarda toparlanma göstermiş ve ortalama %2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Not: Reel değerler TÜFE kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 2.4. Üreticilere devlet bütçesinden gerçekleştirilen ödemelerin reel endeksi ve toplam içerisindeki payı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 99.

Bu bölümde son olarak Türkiye’de devlet bütçesinden üreticilere yapılan doğrudan destekleme ödemelerinin ürün ve konu bazında dağılımına değinilecektir. Çizelge 2.10. incelendiğinde Türkiye’de bütçeden direkt olarak destekleme ödemesi alan üreticiler içerisinde ürün bazı dikkate alındığında en yüksek payı buğday ve pamuk üreticilerinin aldığı görülmektedir. Şöyle ki, 2005, 2006, 2007, 2008, 2012, 2014 ve 2015 yıllarında pamuk üreticilerinin ve 2009, 2010, 2011 ve 2013 yıllarında da buğday üreticilerinin en yüksek pay aldığı Çizelge 2.10.’da görülmektedir.

Faaliyet Kolu	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Buğday	5,7	5,9	5,4	9	18	14,2	12,8	8,1	11,5	8,3	4,7
Mısır	1,6	4,1	4,2	2,8	0,4	2,6	3,4	3,2	0	1,1	2,1
Diğer Tahıllar			2,3	1,1	3,1	2,2	1,1	1,7	1,1	1,1	1
Ayçiçek	2,9	3,5	3,7	3,5	4,2	3,4	3,6	3,3	3,8	1,7	3,6
Pamuk	12,4	12	14,7	13	13,3	9,2	10,6	10,6	9,4	12,4	12
Yem Bitkileri	2,9	7,2	7,1	8,8	11,2	4,6	3,4	3,7	3,6	3,5	3,5
Çay	2,8	2,6	1,6	1,8	2,5	2	2,1	2,1	2	1,6	1,5
Fındık						11,2	10,2	9,4	8,3	8,6	8,5
Süt	3,2	3,4	2,9	5,3	4	6	6,5	5,8	6,7	5,8	6,7
Büyükbaş Hayvan	0,9	1,9	0	0	1	4,3	5,1	6,6	6,3	6,8	7,2
Büyükbaş Hayvan (Besi)							2,9	2,6	4,4	2,7	0,8
Küçükbaş Hayvan				0,5	1,6	1,6	2,4	3,7	4,1	4,6	4,6
Su Ürünleri	0,9	1,1	0,4	1,1	1,8	1,9	2,1	2,2	1,9	1,7	1,2
Mazot	11,1	0	8,6	8,5	10,4	8,8	7,4	7,9	7	7,1	7
Gübre	7,4		6,2	6,1	13,3	10,7	8,9	9,4	8,3	8,5	8,3
Bitkisel Ürün Sigorta			0,3	0,5	0,6	0,9	2	2,2	1,9	2,4	3,7
Kuraklık			4,8	9,4							
Kırsal Gelişme			1,4	1,9	5,5	5,2	3,6	2,7	3,5	3,4	3
IPARD								0,5	2	3,3	3,3
Doğrudan Gelir Desteği	45,4	56,2	29,5	19,6	0	0	0	0,1	0	0	0
Yukarıdaki Kalemler Toplamı	97,2	97,9	93,1	92,9	90,9	88,8	88,1	85,8	85,8	84,6	82,7

Not: 70 adetten fazla harcama türünden en az iki yıldaki payı %2'yi aşan harcamalar listeye alınmıştır.

Çizelge 2.10. Kamu bütçesinden üreticilere ödenen desteklerin yıllık dağılımı (%)

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi, 99.

2.2.1. Türkiye’de Tarımsal Üretim Gelişimi

Türkiye’nin iktisadi yapısı ve teknolojik gelişmişlik seviyesi, tarım üretiminin büyük oranda doğal koşullara bağlı olarak sürdürülmesine neden olmaktadır. Dünya ülkelerini doğa koşullarından bağımsız üretimi olan “merkez tarımsal ülkeler” ve doğa koşullarına bağlı üretim yapabilen “çevre tarımsal ülkeler” olarak sınıflandırdığımızda, Türkiye “çevre tarımsal ülkeler” sınıfından yer almaktadır. (Günaydın, 2006)

Altyapı bakımından yeterli olmayan, tarımsal ürünlerin girdi-çıktı-pazarlama süreçlerinde sorunları bulunan, gizli işsizlik oranının yüksek olduğu ve üreticilerin etkin kooperatifleşemediği Türkiye tarımsal yapısı; söz konusu sebeplerden ötürü çevre ülke sınıfında değerlendirilmektedir. (Günaydın, 2006)

Tarım Alanları	1990		2002		2014		2015		2016		2017	
	Bin Hektar	%	Bin Hektar	%	Bin Hektar	%	Bin Hektar	%	Bin Hektar	%	Bin Hektar	%
Tarla Bitkileri	18.868	67,7	17.935	67,5	15.789	66	15.723	66	15.575	65,7	15.532	66,4
Nadas	5.324	19,1	5.040	19	4.108	17,2	4.114	17,2	3.998	16,9	3.697	15,8
Sebze	635	2,3	930	3,4	804	3,4	808	3,1	804	3,4	798	3,4
Meyve	3.029	10,9	2.674	10,1	3.243	13,4	3.284	13,7	3.329	14	3.343	14,4
Toplam	27.856	100	26.579	100	23.944	100	23.929	100	23.706	100	23.370	100

Çizelge 2.11. Türkiye’de işlenebilir tarım alanları

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018e). “Bitkisel Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> adresinden 7 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.11.’de görüldüğü üzere Türkiye’de toplam işlenebilir tarım alanı 1990 yılından itibaren azalma eğilime girmiştir. 2010 yılında işlenebilir tarım arazisi 27.856 bin hektar iken 2017 yılında bu büyüklük 23.370 bin hektara düşmüştür. Bu alanın da %66,4’ünü tarla bitkileri oluşturmakta ve en az yer kaplayan da sebze ekili tarım arazileri olmaktadır.

Ürünler	Ekim Alanı (1000 Hektar)		Üretim (1000 Ton)	
	2016	2017	2016	2017
Buğday	7.672	7.669	20.600	21.500
Arpa	2.740	2.424	6.700	7.100
Ayçiçeği	720	780	1.671	1.964
Mısır	680	639	6.400	5.900
Pamuk	416	502	2.100	2.450
Mercimek	252	293	365	430
Nohut	360	395	455	470
Patates	145	143	4.750	4.800
Şeker Pancarı	322	339	19.465	20.828
Tütün	93	95	70	80
Çay	76	82	1.350	1.300

Çizelge 2.12. Belirli tarla bitkileri ekim ve üretim alanları

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018e). “Bitkisel Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> adresinden 7 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.12.’den anlaşılacağı üzere Türkiye’de ekimi yapılan tarla bitkileri içerisinde ekimi en yaygın olan ürün buğday olup, 2017 yılında da en yüksek rekolte buğdaydan sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, ilgili çizelgede görüldüğü üzere belli başlı ekimi yapılan tarla bitkilerinin üretim miktarları 2016-2017 yılı baz alındığında büyük çoğunlukla artış göstermiştir.

Çizelge 2.11.’de görüldüğü üzere Türkiye’deki ekili alanlarda tarla bitkilerinden sonra en yüksek alanı 3.343 hektar ile meyve ekili alanlar kaplamaktadır. Meyve ekili alanlardan üretilen belli başlı ürünlerin yıllar itibariyle üretim miktarları da Çizelge 2.13.’te sunulmaktadır.

Ürünler	2015	2016	2017
Elma	2.569.759	2.925.828	3.032.164
Kayısı	680.000	730.000	985.000
Zeytin	1.700.000	1.730.000	2.100.000
Portakal	1.816.798	1.850.000	1.950.000
Mandalina	1.156.365	1.337.037	1.550.469
Limon	750.550	850.600	1.007.133
Antep Fıstığı	144.000	170.000	78.000
Fındık	646.000	420.000	675.000
Üzüm	3.650.000	4.000.000	4.200.000

Çizelge 2.13. Meyve üretim miktarları (Ton)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018e). “Bitkisel Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> adresinden 7 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.13.’ten anlaşılacağı üzere Türkiye’de meyve üretim alanlarından elde edilen rekolte, tabloda gösterilen ürünler içerisinde antep fıstığı hariç artış eğilimlerini sürdürmüşlerdir.

Türkiye’de işlenebilir tarım alanları ve bu tarım alanlarından elde edilen ürünlerin üretimin yıllar itibariyle miktarını tespit ettikten sonra, Türkiye’de gerçekleştirilen hayvansal üretimin detaylarına da yer vermek faydalı olacaktır.

Yıl	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplam	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplam
2014	14.223.109	122.114	14.345.223	31.140.244	10.344.936	41.485.180
2015	13.994.071	133.766	14.127.837	31.507.934	10.416.166	41.924.100
2016	14.080.155	142.073	14.222.228	30.983.933	10.345.299	41.329.232
2017	15.943.586	161.439	16.105.025	33.677.636	10.634.672	44.312.308

Çizelge 2.14. Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.14.’te görüldüğü üzere 2014 yılında Türkiye’de toplam büyükbaş hayvan sayısı 14.345.223 adet iken bu sayı 2017 yılında 16.105.025 adete ulaşmıştır. Aynı şekilde

2014 yılında toplam küçükbaş hayvan sayısı 41.485.180 adet iken bu sayı 2017 yılında 44.312.308 adete ulaşmıştır. Özetle büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı artış göstermiştir.

Türkiye’de süt sağımı yapılan büyükbaş ve küçükbaş hayvan adetleri Çizelge 2.15.’te sunulmaktadır. Çizelge 2.15.’te izleneceği üzere yıllar itibariyle Türkiye’de süt sağımı yapılan hayvan adedi büyükbaş ve küçükbaş bazında artış eğiliminde olup, Türkiye’de en çok süt sağımı yapılan hayvan cinsinin adet bazında koyun olduğu görülmektedir.

Yıl	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Toplam
2014	5.567.176	54.795	14.511.991	4.401.173	24.535.135
2015	5.535.773	62.999	15.362.927	4.578.494	25.540.193
2016	5.431.714	63.329	15.149.414	4.555.105	25.199.562
2017	5.969.047	69.497	17.503.414	4.963.581	28.505.539

Çizelge 2.15. Süt sağımı yapılan hayvan adetleri

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Türkiye’de yıllar itibariyle süt üretim verisi ve bu üretimin hangi hayvan cinsinden kaynaklı olduğu detaylı olarak Çizelge 2.16.’da gösterilmektedir. Buna göre Türkiye’de toplam süt üretimi 2014 yılını kıyasla 2015 yılında artış göstermiş ancak 2016 yılında azalmıştır. Mezkur süt üretimi 2017 yılında tekrar artış göstermiştir.

Yıl	Sığır	Manda	Koyun	Keçi	Toplam
2014	16.998.850	54.803	1.113.937	463.270	18.630.860
2015	16.933.520	62.751	1.177.228	481.174	18.654.673
2016	16.786.263	63.085	1.160.413	479.401	18.489.162
2017	18.762.319	69.401	1.344.779	523.395	20.699.894

Çizelge 2.16. Toplam süt üretimi (Ton)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.15. ve Çizelge 2.16. karşılaştırıldığı vakit Türkiye’de süt sağımı için adet bazında kullanılan en yaygın hayvanın koyun olduğu ancak süt üretiminin oldukça büyük kısmının sığır sağımından elde edildiği görülmektedir.

Yıl	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplam	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplam
2014	3.712.281	2.176	3.714.457	5.197.289	1.570.239	6.767.528
2015	3.765.077	1.391	3.766.468	5.008.411	1.999.241	7.007.652
2016	3.900.307	1.499	3.901.806	4.083.620	1.756.360	5.839.980
2017	3.602.115	6.123	3.608.238	5.134.338	2.068.866	7.203.204

Çizelge 2.17. Türkiye’de kesilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Türkiye’de et üretimi için kesilen büyükbaş ve küçükbaş hayvan adetleri Çizelge 2.17.’de sunulmuştur. İlgili çizelgede görüleceği üzere, büyükbaş hayvan kesimi 2016 yılından 2017 yılına gelindiğinde 3.901.806 adetten 3.608.238 adete inmiştir. Kesimi yapılan küçükbaş hayvan sayısı da 2016 yılında 5.839.980 iken bu sayı 2017 yılında 7.203.204 adete yükselmiştir.

Yıl	Sığır	Manda	Büyükbaş Toplam	Koyun	Keçi	Küçükbaş Toplam	Toplam Et Kesimi
2014	881.999	526	882.525	98.978	26.770	125.748	1.008.273
2015	1.014.926	326	1.015.252	100.021	33.990	134.011	1.149.263
2016	1.059.195	351	1.059.546	82.485	31.011	113.496	1.173.042
2017	987.482	1.339	988.821	100.058	37.525	137.583	1.126.404

Çizelge 2.18. Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan et üretimi (Ton)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.18.’de görüleceği üzere, 2016-2017 yılları arasında büyükbaş hayvanlardan elde edilen et üretimi 1.059.546 tondan 988.821 tona düşmüştür. Buna karşın küçükbaş hayvanlardan elde edilen et üretimi 113.496 tondan 137.583 tona çıkmıştır. Toplam et

kesimi de 2016 yılından 2017 yılına gelindiğinde 1.173.042 tondan 1.126.404 tona düşmüştür.

Türkiye’de büyükbaş ve küçükbaş hayvanların et üretimi dışında değerlendirilen kanatlı hayvanların kesiminden elde edilen et üretimine Çizelge 2.19.’da yer verilmiştir.

Yıl	2014	2015	2016	2017
Kanatlı Eti	1.894.669	1.909.276	1.879.018	2.136.734

Çizelge 2.19. Kanatlı hayvan kesiminden elde edilen et üretimi (Ton)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.19.’da görüleceği üzere Türkiye’de kanatlı hayvan kesiminden elde edilen et üretimi 2016 yılında 1.879.018 ton iken 2017 yılında 2.136.734 tona çıkmıştır.

Türkiye’de büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvanlara ilişkin et üretimine değinilmiş olup, bunun yanı sıra su ürünlerine ilişkin üretim miktarına yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Yıl	Avcılık (Ton)			Yetiştiricilik (Ton)			Toplam Üretim (Ton)
	Deniz	İç Su	Toplam	Deniz	İç Su	Toplam	
2014	266.078	36.134	302.212	126.894	108.239	235.133	537.345
2015	397.731	34.176	431.907	138.879	101.455	240.334	672.241
2016	301.464	33.856	335.320	151.794	101.601	253.395	588.715
2017	322.173	32.145	354.318	172.492	104.010	276.502	630.820

Çizelge 2.20. Türkiye’nin su ürünleri toplam üretim miktarı (Ton)

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.20.’de gösterildiği üzere Türkiye’de toplam su ürünleri üretim miktarı 2016 yılından 2017 yılına gelindiğinde 588.715 tondan 630.820 tona çıkmıştır. Bunun 354.38 tonu avcılık ve 276.502 tonu da yetiştiricilik ile elde edilmiştir.

Çizelge 2.18. , 2.19. ve 2.20.'de Türkiye'nin et üretimi içerisinde büyükbaş, küçükbaş, kanatlı hayvan ve su ürünlerinin miktarları gösterilmiştir. Söz konusu çizelgeler birlikte değerlendirildiğinde, 2016-2017 yılları arasında Türkiye'de büyükbaş hayvan kesiminden elde edilen et üretiminin azaldığı, buna karşılık küçükbaş hayvan, kanatlı hayvan ve süt ürünlerinden elde edilen et üretim miktarının ise arttığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'de büyükbaş hayvan etinin üretiminin azalması dolayısıyla tüketicilerin alternatif olan küçükbaş, kanatlı hayvan ve su ürünleri tüketimine yönelmeleri olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümde Türkiye'de işlenebilir tarımsal üretim alanlarına, bitkisel üretim miktarlarına, büyükbaş ve küçükbaş hayvan adetlerine, bunlardan elde edilen et ve süt miktarlarına, kanatlı hayvanlardan elde edilen et miktarı ve su ürünlerine ilişkin üretim verilerine yer verilmiştir. Son olarak bu veriler neticesinde Türkiye'de ortaya çıkan bitkisel ve hayvansal üretim değerlerine değinilecektir.

Yıl	Tahıl ve Diğer Bitkisel Ürünler	Sebzeler	Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	Toplam Bitkisel Üretim	Canlı Hayvan	Hayvansal Ürünler	Toplam Hayvansal Üretim
2014	42,1	26,2	29,8	98,1	62,5	44,3	106,8
2015	49,1	29,5	41,5	120,1	73,1	55,6	128,7
2016	46,4	31,7	39,5	117,6	89,8	62,2	152,0
2017	55,5	33,8	45,9	135,2	117,8	69,9	187,7

Çizelge 2.21. Türkiye'de bitkisel ve hayvansal üretim değerleri (Milyar TL)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018c). "Temel İstatistikler-Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri". Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

Çizelge 2.21.'den görüleceği üzere 2017 yılında Türkiye'de toplam bitkisel ürünlerin üretim değeri 135,2 milyar TL ve canlı hayvanları hariç tuttuğumuzda hayvansal üretim değeri de 69,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Her iki üretim değeri de yıllar itibariyle artış eğilimi göstermektedir.

2.2.2. Tarımsal İstihdam

Dünya genelinde nüfus toplamı 7,1 milyar olmakla birlikte, bu nüfus toplamının %47'sine denk gelen 3,4 milyar kişi kırsal kesimlerde yaşamakta ve kırsal nüfusu oluşturmaktadırlar. Hindistan ve Çin dünya üzerindeki toplam kırsal nüfusun yaklaşık %45'ine sahip ülkelerdir. Toplam nüfusu içerisinde kırsal nüfusun oranı Hindistan'da %67 ve Çin'de ise %44 seviyesindedir. Bu oran Avrupa Birliği'nde %25 olup ABD'de de %18 seviyesinde bulunmaktadır. (TİM, 2016: 33)

Türkiye'de cumhuriyetin ilk yıllarında %76 olan kırsal nüfus 1950 yılından sonra sürekli olarak azalma eğilimi göstermiştir. 1980 yılında bu oran %56 olarak gerçekleşmiş ve ilk defa 1985 yılında Türkiye'de kentsel nüfus kırsal nüfusu geçmiştir. Söz konusu yıl kırsal nüfus %46 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal nüfus bu tarihten sonra da azalmaya devam etmiş ve 2012 yılında %23 olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde Türkiye İstatistik Enstitüsü kırsal nüfusu il ve ilçe merkezi dışında yaşayan nüfus olarak değerlendirmektedir. Ancak 2013 yılında mahalli idarelerin yapısı hakkında yapılan yasal değişikliklerle, büyükşehirlerin kapsamı bütün il geneline yayıldığı ve köyler mahalle haline geldiği için büyükşehirlerde kırsal nüfus sıfır şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla 2013 yılından itibaren kırsal nüfus verileri geçmiş yıllarla kıyaslanması sağlıklı olmayan sonuçlar vermektedir. (Yılmaz, 2015)

Türkiye'de kırsal nüfusun azalmasının temel sebebi köyden kentlere göç olgusundan kaynaklanmaktadır. 1980 yılından sonra Türkiye'de kırsal nüfusun azalış trendi dünya genelinin üzerinde gerçekleşmiştir. Geçmiş veriler incelendiğinde Türkiye'de kırsal nüfusun yaş ortalamasının da yükselme trendinde olduğu görülmektedir. Bu durum da kırsal nüfusun üretim kabiliyetinin azalmasına ve dolayısıyla tarımsal üretimin artış hızının düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca kırsal nüfusun yaş ortalamasının artması da diğer taraftan ilerleyen yıllarda kırsal nüfus artış hızını da düşürme riskini barındırmaktadır. (Yılmaz, 2015)

Dünya üzerinde toplam 2,5 milyar insan muhtelif işlerde istihdam edilmekte ve bu miktarın da 664 milyonuna denk gelen %27'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Çin ve Hindistan, dünya üzerindeki toplam 664 milyonluk tarımsal istihdamın 413 milyona denk

gelen %62'sini karşılamaktadır. 2014 yılı istihdam verileri ile yapılan kıyaslamada Türkiye 5,4 milyonluk tarımsal istihdam büyüklüğü ile dünya genelinde 12. sırada bulunmaktadır. Çin'de tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı %29, Hindistan'da bu oran %47 ve Avrupa Birliği ülkelerinde tarımsal istihdamın toplam istihdama oranı %5 seviyelerinde bulunmaktadır. (TİM, 2016: 34)

Türkiye'de tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun toplam istihdam içerisindeki payı 2010 yılında %23,3, 2011 yılında %23,3, 2012 yılında %22,1, 2013 yılında %21,2, 2014 yılında %21,1, 2015 yılında %20,6, 2016 yılında %19,5 ve 2017 yılında da %19,4 olarak gerçekleşmiştir. (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018d)

2017 yılsonu itibarıyla Türkiye'de toplam istihdam edilen nüfus 28,1 milyon olup, bu nüfusun 5,4 milyonu tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı toplam istihdamın %19,4'üne denk gelmektedir. Tarım sektörü haricinde sanayi sektöründe istihdam edilen nüfus toplam istihdamın %19,1'ini, inşaat sektöründe istihdam edilen nüfus istihdamın %7,4'ünü ve diğer hizmetler sektöründe istihdam edilen nüfus da toplam istihdamın %54,1'ini oluşturmaktadır. (TÜİK, 2018d)

Türkiye'de tarım işçilerinin ortalama aylık ücretleri 2014 yılında 1.284.-TL, 2015 yılında 1.532.-TL ve 2016 yılında da 1.677.-TL olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2018e)

Türkiye'de her ne kadar tarımda istihdam edilen çalışan sayısı oransal olarak azalsa da yaklaşık her beş kişiden birisi tarım sektöründe çalışmakta olup, bu sektörde istihdam edilenler genellikle eğitim seviyesi nispeten düşük ve diğer sektörlerde çalışmak için kalifiye olmayan kişilerdir. Bundan dolayı, kriz dönemlerinde tarım sektöründe çalışan sayısı artmaktadır. Bu durum da aslında tarım sektöründe çalışanların çaresizlikten dolayı bu sektörde olduklarının ve diğer sektörlerde iş buldukları anda tarım sektöründen ayrıldıklarının ve istihdamın daraldığı süre zarflarında tekrar tarım sektörüne dönüş yaptıklarının göstergesi niteliğindedir. (Olhan, 2011)

2.2.3. Tarımsal İhracat ve İthalat

Son yirmi yıllık süre zarfında Türk ekonomisinin seyrine bakıldığında önemli süreçlerden geçtiği görülmektedir. Asya, Avrupa ve Rusya Krizleri, Gümrük Birliği Anlaşması, 2001 krizi sonrası gerçekleştirilen yapısal reformlar ve Türk Lirasındaki değer kayıpları bu süreçlerin temelini oluşturmaktadır. 1996 yılında Gümrük Birliği'ne katılımı birlikte dış ticaret alanında Türk ekonomisinde önemli değişimler gözlemlenmiştir. Uluslararası alanda Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin dünya ekonomisine uyum sağlaması ile birlikte söz konusu bölge üretim merkezi haline gelmiş ve imalat sanayisi ürünlerinde yeni trendler meydana gelmiştir. Türkiye'de de 2001 yılı sonrası uygulanan ekonomik reformlarla birlikte geçmişe oranla ekonomik olarak istikrar sağlanmıştır. Ancak bu dönüşüm süresinde ekonomik büyümeye rağmen işsizliğin istenilen seviyelere indirilememesi, rekabet gücünde kayıplar yaşanması ve dış ticaret açığının yükselmesi gibi sorunlar da beraberinde gelmiştir. (Özkan, 2006)

2001 yılı sonrasında faiz oranlarındaki düşüş eğilimi ile birlikte bankalar asli faaliyetleri olan kredi verme işine hız vermeye başlamışlar ve bu sayede Türkiye'de banka kredileri etkisinde bir tüketim artışı yaşanmıştır. Söz konusu tüketim harcamaları hane halkının kullandıkları ürünlerinin de ithalatını arttırmıştır. Bunun yanı sıra, Türk imalat sektörü Asya ülkelerinden temin edilen nispeten ucuz ara malları ile üretim hızını arttırmış ve bu durum da hem ithalatın hem de ihracatın artmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin dış ticaret ortaklarına bakıldığı zaman ihracat alanında AB ülkelerinin ve ithalat alanında da Asya ülkelerinin oransal ağırlıklarının arttığı gözlemlenmektedir. (Özkan, 2006)

Yıl	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2013	151.802.637	%-0,4	251.661.250	%6,4	-99.858.613	%60,3
2014	157.610.157	%3,8	242.177.117	%-3,8	-84.566.960	%65,0
2015	143.838.871	%-8,7	207.234.358	%-14,4	-63.395.487	%69,4
2016	142.529.583	%-0,9	198.618.235	%-4,2	-56.088.652	%71,7
2017	156.992.940	%10,1	233.799.651	%17,7	-76.806.711	%67,1

Çizelge 2.22. Türkiye'de ihracat ve ithalatın gelişimi (Bin USD)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018f). "Temel İstatistikler-Yıllara Göre Dış Ticaret". Web: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 26 Ekim 2018'de alınmıştır.

Çizelge 2.22.'de görüleceği üzere, 2017 yılında Türkiye'nin ihracatı 2013 yılına göre nihai olarak artış göstermekle beraber söz konusu süre zarfında ihracat artışında istikrarlı bir seyir gözlenmemektedir. Aynı şekilde 2017 yılında Türkiye ithalatı 2013 yılına göre nihai olarak azalma göstermekle beraber söz konusu süre zarfında istikrarlı bir azalma eğilimi gerçekleşmemiştir. Dış ticaret dengesindeki negatif bakiye son beş yıllık süre zarfında azalmış olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı da beş yıl öncesine göre nihai olarak artmış bulunmaktadır. Söz konusu çizelgeden anlaşılacağı üzere, Türk ekonomisi dış ticaret dengesinde açık vermekte ancak ihracatın ithalatı karşılama oranı beş yıl öncesine göre daha olumlu olduğu için dış ticaret açığı da beş yıl öncesine oranla azalma eğilimindedir.

1980 yılına kadar Türkiye'nin ihracat kalemleri içerisinde yüzdesel olarak en büyük payı tarım ürünleri oluşturmaktaydı. 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte liberalleşmeye paralel olarak Türk ekonomisinin ihracat kalemleri içerisinde tarımın payı azalma eğilimine girmiştir. Tarım ürünleri hususunda Türkiye halen kendi kendine yeterli bir ülke konumunda bulunmaktadır. OECD raporlarında da Türkiye'nin dünyanın önemli tarımsal ürün ihracatçılarından birisi olduğu vurgulanmaktadır. (Aydın ve Aydın, 2018)

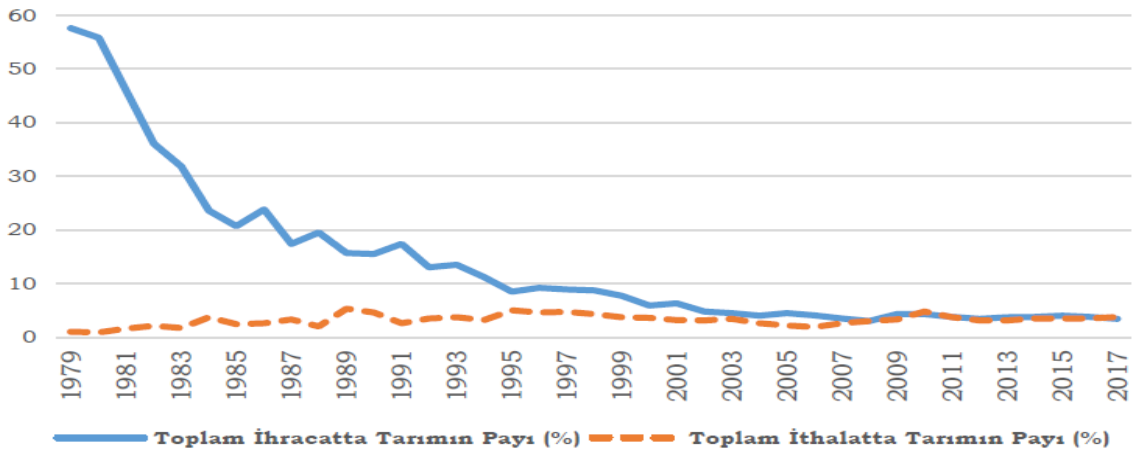
Uluslararası literatürde tarımsal dış ticaret rakamlarının sınıflandırılmasında ISIC Rev.3 ve SITC Rev.3 yöntemleri uygulanmaktadır. Söz konusu iki yöntem arasındaki temel farklılık, tarımsal dış ticaret kalemlerinin çeşitlendirilmesinden ileri gelmektedir. Söz konusu iki yöntemin ilişkilendirilmesi ile birlikte tarımsal dış ticaretin; tarım ve hayvancılık, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, gıda ürünleri ve içecek ile tütün ürünleri başlıkları altında incelenmesi daha detaylı ve sağlıklı sonuçlar vermektedir. Bunun yanı sıra, tarımsal dış ticaretin incelenmesinde dikkate alınan başlık ise tarım ve hayvancılık kalemi olmaktadır. (Aydın, 2009: 10)

Sınıflandırma	2013		2014		2015		2016		2017	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Tarım ve Hayvancılık	5.626.401	7.557.377	6.007.500	8.433.992	5.735.622	7.036.487	5.372.835	6.925.450	5.260.594	8.895.339
Ormancılık ve Tomrukçuluk	26.920	160.668	22.249	154.529	20.973	139.842	24.413	115.916	26.542	91.415
Balıkçılık	258.177	58.015	346.537	69.365	368.235	88.366	413.904	55.956	450.685	57.996
Gıda Ürünleri ve İçecek	10.664.446	5.440.700	11.157.501	5.616.780	10.222.407	5.133.851	9.911.480	4.851.881	10.678.200	4.908.392
Tütün Ürünleri	465.440	127.349	554.937	152.639	532.310	146.067	647.849	161.992	596.563	136.471
Toplam	17.041.383	13.344.107	18.088.724	14.427.305	16.879.545	12.544.612	16.370.480	12.111.194	17.012.584	14.089.613

Çizelge 2.23. Türkiye’de tarımsal dış ticaret (Bin USD)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2018g). “Konularına Göre İstatistikler – Dış Ticaret İstatistikleri”. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden 30 Ekim 2018’de alınmıştır.

Çizelge 2.23.’te Türkiye’nin son beş yıllık toplam tarımsal dış ticaret rakamları gösterilmektedir. 2013 ve 2017 yıllarını kıyasladığımızda Türkiye’nin toplam tarımsal ürün ihracatı hemen hemen aynı seviyede bulunmakta ancak toplam tarımsal ürün ithalatı ise yaklaşık 13,3 milyar USD’den 14 milyar USD’de seviyesine çıkmış bulunmaktadır.

Şekil 2.5. Tarım ve hayvancılık kaleminin toplam ihracat ve ithalat içerisindeki payı (%)

Kaynak: Aydın, M.M., Aydın, B. (2018). “Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye’nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2 (1), 119.

Sadece tarım ve hayvancılık kaleminin, Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatındaki payı baz alınarak hazırlanan Şekil 2.5.'te görüleceği üzere 1979 yılında yaklaşık %60 olan tarım ve hayvancılığın ihracattaki payı yıllar itibariyle hızla düşerek %10 seviyesinin altına gelmiştir. Tarım ve hayvancılığın ithalattaki payı ise 1979 yılında neredeyse %0 seviyelerinden yıllar itibariyle artarak 2017 yılında %10 seviyesine yaklaşmıştır.

Ekonomik kalkınma ve gelişmişlik seviyesinin yükselmesi ile birlikte tarımsal ürünlerin GSYH içerisindeki payının azalması olağan bir süreç olarak görülmektedir. Ancak tarım ve hayvancılık kaleminin ihracatının toplam ihracat içerisindeki payı azalmakta iken mezkur kalemin ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı artmakta ise söz konusu ülkenin tarım ve tarıma dayalı dış ticaret politikasında ciddi sorunlar olabileceği hususu düşünülebilecektir. (Aydın ve Aydın, 2018)

3. TARIM FİNANSMANI VE TARIMSAL KREDİLER

Çalışmanın üçüncü bölümünde tarımsal işletme kavramı açıklanarak tarımsal işletmelerin finansal ve sermaye özellikleri incelenecektir. Tarımsal finansmanı doğuran nedenler ile tarımsal finansman çeşitlerine detaylı olarak yer verilecektir. Ardından tarımsal kredi ihtiyacının nedenleri, tarımsal kredilerin değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasına ilişkin hususlar ortaya konulacaktır. Nihayetinde Türkiye’de tarım kredilerinin organizasyonu Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve diğer bankalara ilişkin açıklamalar yapılarak sunulacaktır.

3.1. Tarımsal İşletme Kavramı

Tarımsal işletme, tarımsal üretim konusunda faaliyet gösteren ekonomik birimlerdir. Hububat üretimi gerçekleştiren, meyve ve sebze ekimi yapıp bu ürünleri yetiştiren, tavukçuluk faaliyetiyle iştigal eden ve hayvancılık yapan işletmelerin hepsi birer tarım işletmesi kapsamında değerlendirilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan “Tarımsal İşletme Yapı Araştırması” raporu doğrultusunda “yasal durumundan bağımsız, sahip olduğu ya da kiraladığı arazinin büyüklüğünden ayrık şekilde bitkisel üretim yapan ya da büyükbaş ve/veya küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraşan ekonomik birimler” birer tarım işletmesi olarak tanımlanmıştır. Bu kapsam içerisinde ormancılık ile iştigal eden ya da açık denizlerde balıkçılık ile uğraşan işletmeler tarımsal işletme olarak değerlendirilmemiş ve dolayısıyla sanayi işletmesi sınıfına girmişlerdir. Bu bağlamda görüldüğü üzere tarımsal işletme konusunda muhtelif sınıflandırmalar yapılmaktadır. (Çetin, 2014: 6,7)

3.1.1. Tarımsal İşletmelerin Finansal Özellikleri

Tarımsal işletmelerin finansal özellikleri; tarımsal üretimin doğa koşullarına bağımlı olması, üretim faktörü olan arazinin üretim faktörleri içerisinde büyük oranda yer tutması, tarım işletmelerinin küçük, dağınık ve yetersiz tasarrufa sahip olmaları ile tarım işletmecilerinin şahsi özelliklerinden etkilenmesi olarak dört temel gruba ayrılmaktadır. (Bülbül, 2006: 52)

Tarım üretiminin büyük oranda doğa koşullarına bağlı kalması fon/kaynak temini, yönetimi ve geri ödemesi hususunda tarım dışı iş kollarına göre büyük oranda farklılıklar meydana getirmektedir. Süt üretimi, seracılık ve tavukçuluk gibi nispeten doğa koşullarına fazla bağımlı olmayan faaliyet kolları bulunsa da özellikle bitkisel üretim faaliyet kollarında söz konusu husus oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu yüzden tarımsal üretimin genel hatlarıyla doğa koşullarına büyük oranda bağlı kalması sermaye piyasası fonlarının ve kredilerinin tarım sektörüne yönelmesinde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. (Çetin, 2014: 17)

Tarım sektöründe risk ve belirsizliğin ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi üretim sürecinin diğer sektörlerle göre oldukça uzun olmasıdır. Zira üretim süreci uzadıkça tarımsal üretimden elde edilmesi beklenen hasılda doğa koşullarına paralel olarak azalma riski her daim mevcuttur. (Bülbül, 2006: 53)

Tarım işletmelerinin doğal koşullardan asgari olarak etkilenmesi için mezkur işletmelerinin ürün çeşitlerini arttırmaları ve üretimde ihtisaslaşmaları elzemdir. Bunun yanı sıra tarımsal sigorta ürünlerinin kullanımı üreticinin doğa koşullarından etkilenme rizikosunu düşürücü bir işlev görecektir. (Çetin, 2014: 18)

Tarımsal işletmelerde sermaye yapısı içerisinde arazinin büyük oranda yer tutmasının yanı sıra tarımsal yapılar (binalar) ve sabit varlıklar (alet, ekipman, makine, teçhizat) döner varlıklara oranla toplam sermaye içinde ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Tarımsal işletmelerin aktif sermayelerinin içerisinde sabit sermayenin işletme sermayesinden fazla pay aldığı görülmektedir. Türkiye'deki tarımsal işletmelerin mevcut sermayelerinin ortalama %70-%80'ini sabit sermaye ve %20-%30'unu da döner sermaye oluşturmaktadır. Bu durumun tarım işletmelerinin küçüldükçe daha belirgin olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki; Türkiye'deki küçük tarımsal işletmelerin aktif sermayeleri içerisinde sabit sermaye oranı %90 ve döner sermaye oranı da %10 yer tutmaktadır. (Çetin, 2014: 18)

Üretim faktörleri içerisinde arazi ve sabit varlıkların büyük oranda yer tutması, tarımsal işletmelerin uzun vadeli krediye olan gereksinimlerini arttırmaktadır. Ancak sermaye sağlayan yani kredi veren kuruluşlar normal şartlarda uzun vadeli kredi verme hususunda isteksiz davranabilmekte veyahut bu durumda üreticilerden muhtelif şartları

yerine getirmelerini isteyebilmektedirler. Kredilendirme sürecinde araziler kredi kuruluşlarının ilgi gösterdiği bir teminattır. Çünkü tarım arazilerinin piyasa değeri tarımsal üretimin piyasa değerinin üzerinde seyretmekte ve her geçen gün de değer üstünlüğünü arttırmaktadır. Kredi kuruluşlarının yüksek değerli arazileri teminat olarak kullanacakları kredi tutarını arttırması da finansman yönetimini bilmeyen tarımsal üreticilerin gelen kaynakları bilinçsiz kullanmasına ve geri ödeme sürecinde sorun yaşamalarına neden olabilmektedir. (Bülbül, 2006: 54)

Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin %98,5’i küçük işletmelerden oluşmakta ve bunun yanında ortalama 5 ile 7 parsel arasında dağınık olarak üretim faaliyetini devam ettirmektedir. Söz konusu durum tarımsal işletmelerin verimli üretim yapmasına engel teşkil etmekte ve bu nedenle karlılık/gelir unsurları bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. Sonuçta Türkiye’de tarımsal işletmeler sadece geçimlerini idame ettirecek bir sermaye birikimine sahip olmaktadır. Tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması sonucunda ortaya çıkan üretimdeki verimsizlik, kredi kuruluşlarının söz konusu işletmelere açacakları krediler hususunda risk iştahlarının azalmasına neden olmaktadır. Öte yandan krediye erişim durumunda tarımsal işletmenin küçük olmasına paralel olarak kredi masrafları küçük üreticiler için katlanması zor olmaktadır. (Çetin, 2014: 14,15)

Üreticiler yani çiftçiler tarımsal finansman kaynaklarına erişirken birbirlerinden farklı davranışlar göstermektedirler. Örf-adet, gelenekler, yetiştirilme tarzları ve psikolojik etkenler üreticilerin dolayısıyla da tarımsal işletmelerin finansal özelliklerini etkileyen unsurlardır. Türkiye’de tarımsal üreticilerin finansal olayları yorumlama güçlerinin az olması sebebiyle çiftçilerin finansmana erişirken yönlendirilmeleri önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra erişilen finansman kaynaklarını da etkin ve verimli kullanılamaması hususunda çiftçilerin birçoğunun duygusal kaygıları bulunmaktadır. Bu tarz durumlar da tarımsal finansmanda üretici odaklı bir isteksizlik ve güvensizlik duygusu oluşturmaktadır. Sağlıklı finansal yapıya sahip olmayan tarımsal işletmeler, kredilerin vadesi geldiği zaman kredi borçlarının affedilmesi veya ertelenmesi ümidi taşırlar. Kredinin anlaşmaya bağlı olduğu sürece gelişen bir olgu olduğu göz önüne alındığında, söz konusu durumda kredide güvensizlik ortamı oluşturmakta ve özellikle küçük tarımsal işletmelerin finansal kaynaklara sürekli erişimini engellemektedir. Genel tarım politikası kapsamında üreticinin

söz konusu duygusal ve psikolojik davranışları kredi kuruluşlarını da tarımsal kredi kullandırma konusunda isteksiz duruma getirmektedir. (Bülbül, 2006: 57,58)

Tarım işletmelerinin yukarıda sayılan finansal özelliklerine ek olarak sermaye devir hızlarının düşük olması da önemli bir finansal özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal üretimin mevsimsellikten etkilenmesi ve gelir girişinin hasıla sonrası genellikle yılda bir sefer olması, sermayenin devir hızını yılda bir defaya düşürmektedir. Sermaye devir hızı düşük olan tarımsal işletmeler de yaşadıkları nakit sıkıntısının yanında yabancı finansman kaynağına erişimde zorluk çekmektedirler. Bu durum özellikle hububat üretiminde ve yılda bir defa hasat edilen ürün üretiminde karşımıza çıkmaktadır. Sermaye devir hızının görece yüksek olduğu tarımsal işletmeler süt sığırcılığı, tavukçuluk/yumurtacılık, seracılık alanında faaliyet gösteren işletmelerdir. Bunların sermaye devir oranları yılda 5-8 arasında değişim göstermektedirler. Sermaye devir oranları yüksek olan tarımsal işletmelerin karlılık potansiyelleri artmakta, tasarruf oranları yükselmekte ve yeni varlık alım hızları da gelişmektedir. Bu durum da bu işletmelerin yabancı finansman kaynaklarına erişimlerini kolaylaştırmaktadır. (Çetin, 2014: 16,17)

3.1.2. Tarımsal İşletmelerin Sermaye Özellikleri

Tarımsal faaliyet gösteren işletme bünyesinde üretime ayrılmış olan servet unsurlarının tamamına tarımsal sermaye denilmektedir. Bunun yanında tarımsal sermaye, toprağı bir çiftlik yani işletme haline getiren ve bu çiftliği işlemeye yarayan makine-teçhizat anlamına da gelmektedir. (Bülbül, 2006: 44)

A. Aktif Sermaye	I. Çiftlik (Arazi Sermayesi)	1. Toprak Sermayesi
		2. Arazi Islahı Sermayesi
		3. Bina Sermayesi
		4. Bitki Sermayesi
		4.a. Meyve Ağaçları Sermayesi
		4.b. Bağ Sermayesi
		4.c. Orman Ağaçları Sermayesi
		4.d. Tarla Demirbaşı Sermayesi
		5. Av ve Balık Sermayesi
	II. İşletme Sermayesi	1. Sabit İşletme Sermayesi
		1.a. Hayvan Sermayesi

		1.b. Alet ve Makine Sermayesi
		2. Döner İşletme Sermayesi
		2.a. Malzeme Sermayesi
		2.b. Para Sermayesi
B. Pasif Sermaye	I. Borçlar	1. Cari Borçlar
		2. Adi Borçlar
		3. Banka ve Kooperatif Borçları
		4. İpotek Borçları
		5. Ortaklık ve Kiracı Borçları
		6. Diğer Borçlar
	II. Öz Sermaye	

Şekil 3.1. Tarımsal işletmelerin sermaye çeşitleri

Kaynak: Bülbül, M. (2006). *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*. (Yayın No:1549). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 45.

Şekil 3.1.'de görüleceği üzere tarımsal üretimde sermaye, aktif ve pasif sermaye olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Aktif sermaye ile borçlar değeri arasındaki fark da tarımsal işletmenin öz sermayesini oluşturmaktadır.

Tarımsal işletmelerde çiftlik sermayesi genellikle miras, değişim, kiracılık ve ortaklık vasıtasıyla elde edilmektedir. Çiftlik sermayesi içerisinde de en büyük pay çoğunlukla toprak sermayesinden oluşmaktadır. Toprak sermayesi, tarımsal işletmenin kurulduğu yeri simgelemesi ve bu yerde kullanabileceği doğal kaynaklara erişimini temsil etmesi anlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanında işletmecinin, dış finansman kaynaklarına erişim sağlarken değerli bir kredi teminatı oluşturması anlamında oldukça da önemli bir konumda bulunmaktadır. (Çetin, 2014: 32)

Sabit sermaye olan çiftlik sermayesini verimli ve etkin hale getirmek için işletme sermayesine ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımsal işletmelerde sürekliliğin sağlanması için sabit sermaye olan çiftlik sermayesi ile işletme sermayesi değerleri arasında denge gözetilmesi gerekmektedir. Şayet söz konusu denge sağlanamazsa hasıla düzeyinde düşüş görülmeyle birlikte bir takım sabit sermaye değerlerinde de verimsizlik baş gösterecektir. Tarımsal işletmelerde işletme sermayesinin yetersizliği öz sermayenin yetersiz olması durumunda yabancı sermaye ile dengelenecektir. Özellikle küçük işletmelerde de öz sermayenin

çoğunlukla yetersiz olmasından dolayı yabancı sermayeye gereksinim artma eğilimi gösterecektir. (Bülbül, 2006: 45)

Türkiye’de üretken aktifler olarak da nitelendirilen işletme sermaye grubunun içerisinde yer alan hayvan, alet-makine ve para sermayesi toplamının aktif toplam içerisindeki payının ortalama %25-%30 düzeyinde olduğu gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda anlaşılmaktadır. Türkiye genelinde farklı zamanlarda yapılan çalışmalar neticesinde çiftlik ve işletme sermayesi arasında dengeli ve uyumlu bir sermaye yapısı olmadığı gözlemlenmektedir. Sermaye yapısı içerisinde işletme sermayesinin aleyhine büyüyen çiftlik sermaye değeri, üretimde modern tekniklere geçişi yavaşlatmakta ve tarımsal işletmelerin verimsiz şekilde çalışmasına neden olmaktadır. (Çetin, 2014: 32,33)

Tarım işletmelerinde sermayenin artması ile hasılanın artması arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Bunun yanında modern üretim yöntemlerine geçilmesi hususunda sermaye yapısı tarımsal işletmeleri destekleyici bir rol oynamaktadır. İşgücü, arazi, sermaye verimliliği ve üreticinin gelirinin artırılması ile sermaye miktarı arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tarımsal işletmelerde sermaye miktarının işletme için yeterli ve bünyeye uygun seviyede bulunması verimli çalışma olanağı sağlamaktadır. Bu doğrultuda sermayenin ekonomik kalkınma ve tarım yapısının etkinleşmesi hususlarıyla yakından ilişkisi bulunduğu da bir gerçektir. (Bülbül, 2006: 46)

3.2. Finansman Kavramı ve Tarımsal Finansman

Finansman fonksiyonu, işletmenin maddi donanımı ve aktivitesini kesintisiz sürdürebilmesi için gerekli bulunan kaynakların/fonların düzenli olarak sağlanması faaliyetleri bütünüdür. (Bülbül, 2006: 5)

İşletmelerin finansman fonksiyonu;

- İşletmelerin maddi donanımı ve faaliyetinin kesintisiz sürmesi için gereken girdilerin tedarikini,
- İşletmelerin fiziki gereksinimlerini tedarik etmek için yapılacak harcamaların tespitini,

- İşletme bünyesinde yapılacak harcamaların karşılanması için gereken kaynak ihtiyacının ve bu ihtiyacın en optimum şekilde hangi kişi veya kuruluştan sağlanması gerektiğinin belirlenmesini,
- Cari durumda mevcut olan ve dış finansman ile karşılanacak kaynakların/fonların işletmenin ihtiyaçları doğrultusunda ne şekilde dağıtılacağına tespitini,
- İşletmenin geçmiş yıllar finansal yapısının ve mevcut finansal yapının karşılaştırmalı şekilde analizini,
- Geçmiş ve cari finansal yapı değerlendirilerek, ilerleyen yıllara ilişkin işletme ve yatırım planlarının öngörülmesini kapsamaktadır. (Karacan, 1991: 15,16)

Tarım veya diğer sektörlerde faaliyet gösteren bütün işletmelerin temel amacı sürekliliğini sağlamak ve kar elde etmektedir. Tarım işletmelerinin bu amaçlarının yanında ürettikleri gıda, giyim, barınma ürünleri ve en basit tabiriyle toplumun mutfak ihtiyaçlarına yönelik ürünler üretmeleri vesilesiyle topluma hizmet etme gibi misyonları da bulunmaktadır. Söz konusu amaçların yanı sıra tarım işletmelerinin karlılık ve süreklilik açısından sapmadan kendi üretimlerinin sürekliliğini sağlamaları ve kar elde etmeleri gerekmektedir. Söz konusu durum tarımsal finansman kavramının doğmasına zemin hazırlamış ve tarımsal işletmelerin bu hususa özel önem vermeleri gerekliliği doğmuştur. (Çetin, 2014: 6,7)

Tarım işletmelerinin finansmanı veyahut tarımsal işletme finansmanı sermaye teriminin tarımda kullanımı ve bunun yanı sıra sermaye temini ile ilgilenen bir ekonomi dalıdır. Tarımsal finansman, tarımsal sektörün kaynak/fon talebi, arzı ve bu kaynakların kullanımı konuları ile ilgili bir kavramdır. Ekonomik, işletmecilik ve analitik bilgiler sermaye hakkında ve sermayenin ekonomik kullanımı hususunda faydalı bilgiler sağlamaktadır. İşletmelerin kendi sermayeleri ve dışarıdan temin ettikleri sermaye ile kısıtlı olan kaynakların hangi kullanım alanlarına etkin şekilde dağıtılacağı yatırım analizleri ile hesaplanmaktadır. Gelir, gider, borç ödeme yetkinliği ve risk yönetimine ilişkin finansal analizler; tarımsal işletmelerde kısıtlı olan sermayenin güvenilir ve kar getirecek şekilde kullanımı hususunda yol göstermektedir. Tarım faaliyetinde kullanılabilir durumda olan sermayenin bilgisini de kredi, finansal kiralama ve sözleşmeli üretimin yasal çerçevesi çizmektedir. Tarımsal kredi hususunda kaynak sağlayan ve kredi veren kuruluşların özellikleri, tarımsal üreticileri dış sermaye temininde

faydalanacakları kuruluşa yönlendirmektedir. Söz konusu hususların tümü tarımsal finansman kavramının etki alanını oluşturmaktadır. (Lee, Boehlje, Nelson ve Murray, 1980: 3)

İkinci dünya savaşını izleyen yıllardan sonra tarım teknolojisi ve üretimi konusunda yaşanan hızlı gelişmeler, üretimde kullanılan girdi başına çıkan hasılayı büyük oranda arttırmıştır. Makineleşme, yeni ıslah edilen tohum kullanımı, kimyevi gübreler, modern üretim yapma yöntemleri konusundaki gelişmeler, bir birim başına denk gelen ürün çıktısı tutarında artış yaşanmasını sağlamıştır. Makineleşmenin ve sermaye gereksiniminin artması ile birlikte tarımsal işletmelerin finansman talepleri de önemli ölçüde artmıştır. Hatta bu artışa paralel olarak birçok büyük tarımsal işletme artık yabancı kaynaklara yani dış sermayeye bağımlı hale gelmiştir. Bu durum da tarımsal finansman kavramını her geçen zaman içerisinde daha da önemli hale getirmiştir. (Lee ve diğerleri, 1980: 4)

Tarımsal faaliyetin üretim tekniği baz alındığında verimli olarak nitelendirilmesi için dört adet temel fonksiyona sahip olması gerekmektedir. Bunlar; üretim faktörlerinin temin edilmesi, üretim faaliyetinin gerçekleşmesi, ürün satışlarının yapılması ve tarımsal faaliyetin idare edilmesidir. Tarımsal finansman hususu tarımsal işletmenin idare edilmesi fonksiyonu altında bulunmaktadır. (Bülbül, 2006: 22)

Tarımsal finansmanın birbiri ile bağlantılı temelde sekiz adet fonksiyonu bulunmaktadır. Söz konusu tarımsal finansman fonksiyonları; finansman planlaması, finansmanın açıklanması, finansman kararının verilmesi, finansman kaynağı temin edilmesi, finansman kaynağının kullanılması, tarımsal finansmanın geri ödenmesi, finansman kontrolü ve finansman muhasebesidir. (Bülbül, 2006: 23)

3.2.1. Tarımsal Finansmanı Doğuran Nedenler

Tarımsal işletmelerin iktisadi olarak düzenli faaliyet göstermeleri için üretim faaliyeti içerisinde yer alan sabit sermaye ve işletme sermayesinin üretim hacmiyle orantılı olarak yenilenmesi gerekmektedir. Özetle söz konusu sermaye unsurlarının devamlı finansmanı gerekmektedir. (Bülbül, 2006: 38)

I. Devamlı (Daimi) Finansman	II. Bir Defa Yapılan Finansmanlar
a. Döner İşletme Sermayesi b. Yedek Malzeme, Bakım ve Onarım Finansmanı c. Diğer Devamlı Finansmanlar	a. Değer Arttırıcı Yatırımlar b. Yeni Yatırımlar c. Konsolide İşlemler d. İştirakler

Şekil 3.2. Tarım işletmelerinde finansman şekilleri

Kaynak: Bülbül, M. (2006). *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*. (Yayın No:1549). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 38,42.

Şekil 3.2.'de görüleceği üzere tarımsal işletmelerde finansman temel olarak devamlı ve bir defa yapılan finansman olarak ikiye ayrılmaktadır. Devamlı finansman içerisinde döner işletme sermayesi, yedek malzeme finansmanı ve diğer devamlı finansman yer almaktadır. Bir defa yapılan finansman içerisinde de değer arttırıcı yatırımlar, yeni yatırımlar, konsolide işlemler ve iştirakler bulunmaktadır.

Genel anlamda yabancı finansman, işletmelere kısa ve uzun vadeli şekilde sunulmaktadır. Bunun yanında tarımsal finansman, diğer sektörler göre kendi özellikleri itibariyle farklılaşmaktadır. Tarımsal finansmana ihtiyaç duyulmasının nedenleri temel olarak şu şekilde sıralanabilmektedir: (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005)

- Tarım üretiminin büyük oranda doğal koşullara yani hava şartlarına bağımlı olması,
- Hayvan hastalıkları, kuraklık, sel baskını gibi doğal olaylar nedeniyle gelirden meydana gelen azalmalar,
- Türkiye’de tarım sektöründe küçük ölçekte bulunan aile işletmelerinin yaygınlığı,
- Tarımsal ürünlerde dönemsel olarak ortaya çıkabilecek maliyet ve fiyat tutarsızlığı,
- Tarımsal finansmanın ne şekilde, ne zaman, hangi tutarda yapılacağına dair bilgi eksikliği,
- Çiftçilerin tarımsal kredi ve finansmana ilişkin geri ödemelerinde sorunlar yaşamaları,
- Politik, sosyal ve kültürel etkenlerin varlığı,

- Tarım sektörünü finanse eden kuruluşların ve otoritenin etkisiz oluşu,
- Tarımsal işletmelerin gelir ve giderleri arasında meydana gelen zaman uyumsuzluğu,
- Kapalı ekonomi sisteminden açık pazar ekonomi sistemine geçilmesi,
- Tasarruf oranının yetersiz olduğu tarım sektöründe buna ilaveten yetersiz gelir elde edilmesi,
- Tarım sektörünü olumsuz etkileyen yapısal sorunlar ve teknolojik yetersizlik.

Kuraklık, sel taşkını, aşırı dolu yağması ve fırtına gibi doğal faktörler, ürün miktarında azalmaya neden olarak tarımsal işletmenin gelir yapısı üzerinde olumsuz baskı oluşturmaktadır. Gelir tutarındaki azalma da tarımsal üreticinin hem cari yıl hem de ilerleyen yıllarda gerçekleştireceği yatırım ve tasarruf oranını olumsuz etkilemektedir. Bu durum da üreticilerin cari durumda finansman aramasına yol açmaktadır. Söz konusu olumsuz doğa olaylarından çiftçinin etkilenmemesi için tarım sigorta ürünlerini kullanması gerekmektedir. Ancak Türkiye’de tarımsal sigorta kullanımı tarım alanında gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. (Arıcı, 2007: 10,11)

Tarımsal ürünlere ilişkin hastalıklar ve haşere salgınları tarımsal üreticilerin hasat miktarlarını düşürücü etki göstermektedir. Bu durumda bir sonraki ekim dönemi için yeterli sermayesi olmayan çiftçiler tarımsal finansman gereksinimi duymaktadırlar. Türkiye’de son yıllarda haşere salgınları ile mücadelede kimyasal ilaçlar yerine biyolojik yöntemler geliştirilmeye ve uygulanmaya başlanmış olup, bu durum sürdürülebilir tarımsal üretim için olumlu bir gelişme sağlamaktadır. (Arıcı, 2007: 11)

Türkiye’de faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin büyük bir kısmı aile işletmesi hüviyetindedir. Bu aile işletmeleri de gerek sahip oldukları hayvan varlığı gerekse ekip biçtikleri toprak büyüklüğü baz alındığında küçük işletme sınıfında yer almaktadırlar. Bu işletmelerin küçük olması sebebiyle mevcut harcamaları ve yatırım harcamaları için yeterli sermaye birikimleri bulunmamaktadır. Bu yüzden Türkiye’de tarım işletmelerinin oldukça büyük kısmı tarımsal finansmana ihtiyaç duymaktadır. (Tanrıvermiş, Gündoğmuş ve Kılıç, 1993)

Tarımsal üretim sonucu elde edilen ürünlerin hasat tutarına ve tüketime bağlı olarak fiyatları esnek olabilmektedir. Bu durum çiftçilerin istikrarlı bir gelir elde etmesini engellemekte ve üreticinin net gelirinde dalgalanmalar meydana getirmektedir. Bu dalgalanmalar neticesinde çiftçinin yetersiz gelir elde ettiği dönem içerisinde de finansman ihtiyacı baş göstermektedir. (Arıcı, 2007: 12)

Günümüzde teknolojinin her geçen gün gelişmesi tarım sektöründe de yeni teknolojilerin kullanımını zorunlu hale getirmekte ve yaygınlaştırmaktadır. Bu vesileyle tarımsal üretimde geleneksel metotlar zaman içerisinde modern yöntemlere dönüşmektedir. Bu durum üretimde sürekliliği sağlamak için tarım işletmelerinin zaman içerisinde uyum sağlaması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öz sermayesinin ve tasarruf birikiminin yetersiz olduğu tarımsal işletmeler yeni teknolojik tarım yöntemlerine erişebilmek için finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. (Yurtoğlu, 2015: 25)

Bunların yanı sıra tarım sektörüne kredi sağlayan kuruluşların risklere bağlı olarak isteksiz davranmaları veya yüksek faiz oranları ile kredi sağlayabilmeleri, bu kuruluşların sağlam teminat koşulunu ön şart olarak sunmaları, ülke içerisinde izlenen makroekonomik politikalar ve gerçekleşen enflasyon oranları, dış ticarete ortaya çıkabilecek tarım ürünlerinin kota sorunları ve sübvansiyonlardaki yetersizlikler de tarımsal üreticilerin finansmana olan ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır. (Arıcı, 2007: 13,14)

3.2.2. Tarımsal Finansman Çeşitleri

Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte tarım sektöründeki büyüme beraberinde finansman talebinde de artışa neden olmuştur. Finansman talebindeki artış da bu doğrultuda farklı finansman yöntemlerinin uygulanmasını sağlamıştır. Tarım sektöründe uygulanan finansman çeşitleri öz kaynak ile finansman, alternatif finansman yöntemleri ve tarımsal krediler olmak üzere başlıca üç grupta toplanmaktadır. (Yurtoğlu, 2015: 30,31)

3.2.2.1. Öz kaynak ile finansman

Bir işletmenin öz kaynağı, işletme kurulması aşamasında veya bu sürecin sonrasında işletmenin faaliyetinde kullanmak amacıyla işletme ortakları tarafından işletmeye konulan ve getirilen varlıkların bütününden oluşmaktadır. (Karacan, 1991: 30)

Öz sermaye genel olarak işletme gereksinimlerinin ve ihtiyaçlarının temel direği niteliğinde olup, ekonomik ve finansal krizlerde tarımsal işletmelerin güvencesi işlevi görmektedir. Şayet tarımsal işletmelerin yeterli öz sermayesi bulunmaz ise işletmenin uzun dönemler zarfında kredi ile öz sermaye arasında dengesizlikten kaynaklanan sorunlar yaşayacağı aşikardır. Bu nedenle tarımsal işletmeler öz kaynakları ile yabancı kaynaklar arasında bir denge tutturma yolunu seçmeleri önem arz etmektedir. Tarımsal finansman içerisinde öz kaynak ile finansmanın az oranda yer alması, tarımsal yatırımın sağlam temellere dayanmayacağı konusunda bir gösterge niteliğindedir. Bu durumda tarımsal işletmeler dış finansman kaynaklarına bağımlı hale geleceklerdir. Bu bağımlılık da tarımsal işletmeleri dış finansman temin ettikleri kuruluşlardan gelebilecek beklenmeyen istekler karşısında savunmasız bırakacaktır. Sonuç olarak bu nitelikteki tarımsal işletmelerin faaliyetleri önemli ölçüde sınırlanmış olacaktır. (Bülbül, 2006: 199,200)

Tarım işletmelerinin finansmanlarının öz kaynakları ile sağlanması söz konusu işletmelerin katlanacakları maliyetin azalmasına ve riskin dağıtılmasına yardımcı olacaktır. Türkiye’de tarım işletmelerinin yetersiz tasarrufla bulunmaları nedeniyle söz konusu işletmelerin sermaye bileşiminde öz kaynak düşük yer tutmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük kısmı finansmanlarını yabancı kaynaktan sağlamaktadırlar. (Yurtoğlu, 2015: 31)

3.2.2.2. Alternatif finansman yöntemleri

Sürekli gelişen iktisadi yapı içinde klasik anlamda kredi işleyişinin yanında tarımsal işletmelerin finansman taleplerine cevap verme amacıyla alternatif finansman metotları gelişmiştir. Bütün sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de yoğun finansman talebinin olması gelişen yeni finansman yöntemlerinin önünü açmıştır. Söz konusu alternatif

finansman metotları başlıca finansal kiralama, faktöring, vadeli işlemler ve risk sermayesi olacak şekilde sınıflandırmak mümkündür. (Çetin, 2014: 107)

3.2.2.2.1. Finansal kiralama

Finans literatüründe “leasing” kelimesi ile kullanılan finansal kiralama, yatırım yapılan malın mülkiyetinin leasing şirketinde kalmasına istinaden belirli kiralar karşılığında kullanımının kiracıya bırakılması ve sözleşme sonunda önceden belirlenen bir değer karşılığında bu malın mülkiyetinin kiracıya geçmesi ilkesine dayanan bir finansman şeklidir. Söz konusu sözleşme süresi zarfında kiralanan mala ilişkin bakım, onarım ve sigorta giderlerinden kiracı sorumlu olmaktadır. (Çetin, 2014: 107)

Finansal kiralama işlemleri nevi itibariyle uzun vadeli bir finansman şekli olduğundan dolayı tarımsal üreticilerin uzun vadeli finansman ihtiyaçlarına karşılık vermektedir. Türkiye’de uzun vadeli finansman bulmak nispeten zor olduğundan dolayı leasing işlemlerinin bu konuda avantajlı olduğu bir gerçektir. Banka kredileri tarım sektöründe her malı finanse etmemektedir. Dolayısıyla her malın finanse edilmesi ve edinimi için kullanılan leasing işlemlerinin bu konuda avantajı bulunmaktadır. Duran varlık ihtiyacını leasing ile karşılayan tarımsal işletmeler nakit döngüleri içerisinde elde ettikleri nakitler ile dönen varlıklarını kolaylıkla finanse edebilirler. Bu durum da işletme karlılığını arttıran bir etken olmaktadır. Banka ile finansman ihtiyacını karşılayan çiftçilere banka tarafından bir limit tahsisi gerçekleşmekte ve bu limit dahilinde kredi ihtiyacı karşılanabilmektedir. Kredi limiti dolu olan üreticiler leasinge yönelerek ek finansman yaratma avantajına sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra leasing kira ödemeleri leasing kuruluşları tarafından çiftçiye özel olarak esnek şekilde hazırlanabilmekte olup, bu durum da üreticilerin geri ödemelerinde dar boğaza düşmelerini engellemektedir. (Çağlar, Kılıç ve Başer, 2016)

Leasing firmalarının kurumsal ve büyük firmalar olduğu gerçeğinden hareketle bu firmalar makine satıcılarından tarımsal makineleri çiftçilerden daha uygun fiyata temin edebilmektedir. Bu durum da çiftçilere fiyat avantajı sağlamaktadır. Yaygın işleyiş olarak leasing işlemleri banka kredilerine göre daha kısa sürede sonuçlanmakta ve tarımsal üretici için zaman konusunda avantaj sağlanmaktadır. Leasing sonucunda kiralanan mal leasing

şirketinin mülkiyetinde olduğu için üçüncü taraf tarafından çiftçinin borcuna karşılık hacedilemez. Bütün bu olanakların yanında leasing mallarına uygulanan KDV oranı %1 olmakta ve bu durum da üreticiye ciddi bir maliyet avantajı sağlamaktadır. (Çağlar, Kılıç ve Başer, 2016)

Leasing işlemlerinin sayılan avantajlarının yanında tabii ki dezavantajları da bulunmaktadır. Şöyle ki, leasinge konu malı kiralayan üretici mal üzerindeki tasarruflarını tamamıyla gerçekleştirememektedir. Örneğin, işletmenin taşınması durumunda leasinge konu mallar için leasing kuruluşundan izin alınmakta ve bu durum da zaman açısından olumsuzluk doğurabilmektedir. Bunun yanında leasing işlemlerini sık kullanan ve makinelerinin büyük bölümü leasing ile temin edilmiş çiftçiler, bankalardan kredi kullanmak istediklerinde duran varlık teminatı bulmakta sıkıntı yaşayabilmektedir. Teminat sıkıntısı yaşayan çiftçilerin de bankalardan kullanabilecekleri kredi tutarı azalmaktadır. (Çağlar, Kılıç ve Başer, 2016)

Dünya’da leasing uygulaması 1930’lu yıllarda ekonomik krizin etkisiyle finansman zorlukları yaşayan ABD’de başlamıştır. ABD’de leasing uygulaması zaman içerisinde yaygınlaşmış ve günümüzde şirketlerin %80’i bu finansman yoluna başvurur hale gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yine ekonomik kriz ile boğuşan Avrupa’da da bu sistem kabul görmüş ve bu ilerlemeleri Uzakdoğu ülkeleri takip etmiştir. Bu evrimleşme süreci ile birlikte leasing sistemi zaman içerisinde kısa vadeden orta ve uzun vadeye fon sağlayan bir sistem haline gelmiştir. (Çetin, 2014: 109, 110)

Ülke Sırası	Ülke	İşlem Hacmi (Milyar USD)	2015-2016 Yıllık Değişim Oranı
1	ABD	383	%2,54
2	Çin	206	%61,96
3	İngiltere	81	%8,98
4	Almanya	64	%3,42
5	Japonya	59	%-1,3
6	Fransa	38	%11,23
7	Avustralya	28	%0,8
8	Kanada	25	%-8,47
9	İtalya	25	%17,02
10	İsveç	20	%15,23
18	Türkiye	7	%4,12

Çizelge 3.1. Ülkelerin leasing işlem hacimleri ve dünya sıralaması

Kaynak: Finansal Kurumlar Birliği (2018a). “Dünya Leasing Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 7 Kasım 2018’de alınmıştır.

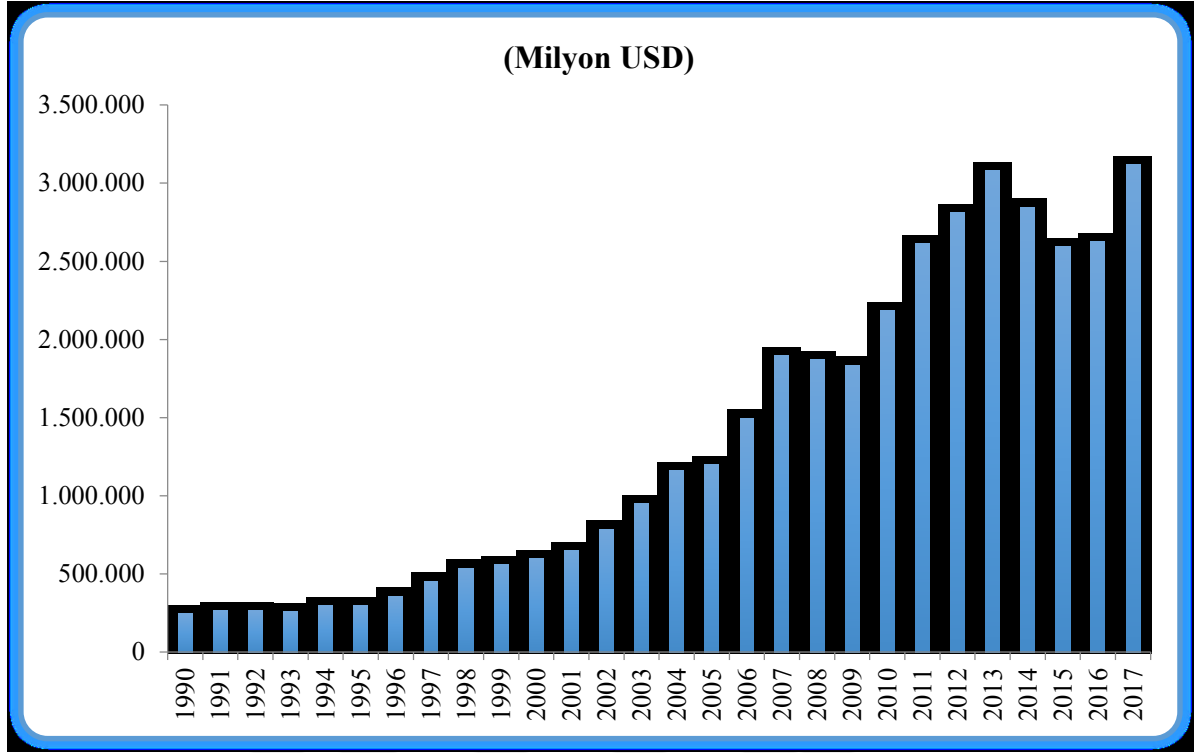
Çizelge 3.1.’de görüldüğü üzere dünyada leasing işlem hacim sıralamasında 383 milyar USD ile ABD gelmektedir. Türkiye 2016 yılında gerçekleşen 7 milyar USD leasing işlem hacmi ile dünyada 18. sırada yer almaktadır.

Leasing işlem hacmi içerisinde tarım sektörünün payı Türkiye’de 2013 yılında %6,55, 2014 yılında %2,67, 2015 yılında %1,62, 2016 yılında %3,2 ve 2017 yılında %2,7 olarak gerçekleşmiştir. (Finansal Kurumlar Birliği [FKB], 2018b)

Türkiye’de leasing işlemlerinin mal gurubu bazında incelemesi yapıldığında tarımsal leaseinge en çok konu olan mal grubunun biçerdöver olduğu görülmektedir. Türkiye’de Trakya, İç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu’da biçerdöver kullanımı oldukça yaygındır. Biçerdöver kullanım itibariyle belirli süre itibariyle yenilenmesi gereken bir makine olduğundan dolayı tarımsal üreticiler bu mal gurubunun temininde KDV avantajı ile birlikte leasing işlemlerine yönelmektedir. (Çağlar, Kılıç ve Başer, 2016)

3.2.2.2.2. Faktöring

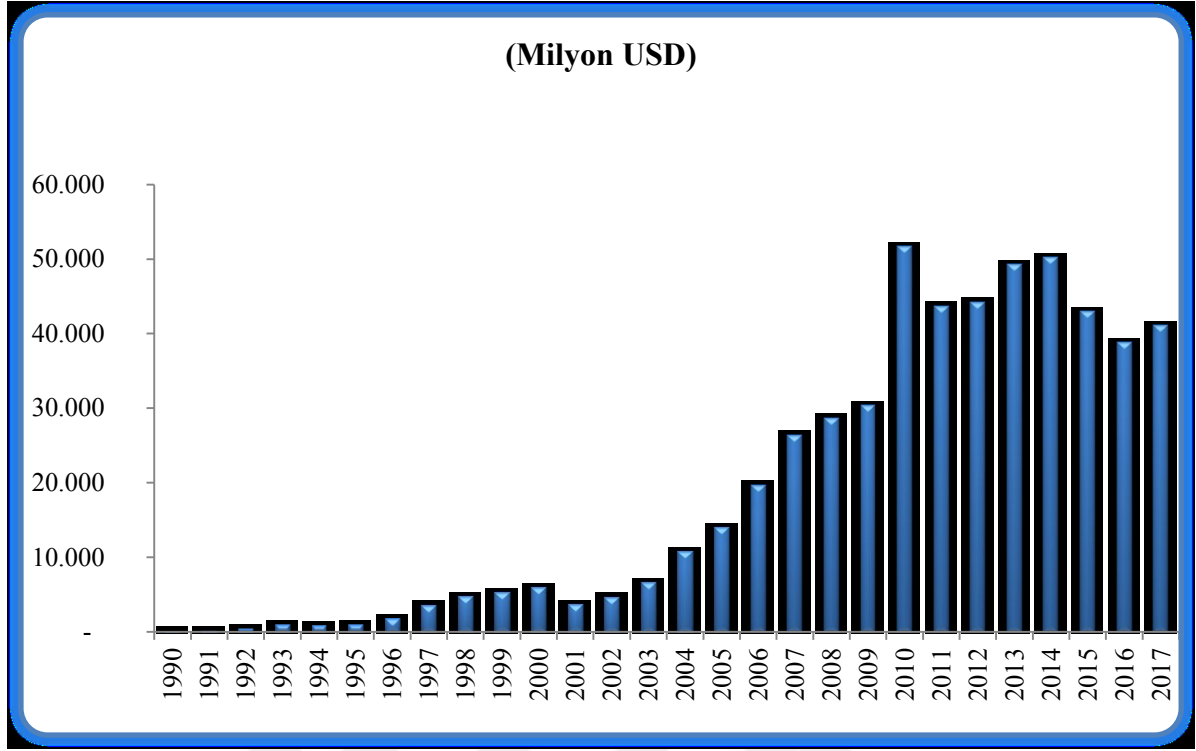
Faktöring, şirketlerin cari hesap mal ve hizmet satımlarından doğmuş vadeli alacaklarının faktöring şirketleri tarafından temlik alınarak söz konusu satım bedellerinin alacaklı şirkete peşin ödenmesi şeklinde gerçekleşen bir finansman biçimidir. Faktöring şirketleri bu aşamada alacağın vadesi dolduğunda takibini ve tahsilini sağlamakta, alacağın ödenmeme riskini bünyelerine almakta ve alacağın vadesinden önce ödenmesiyle esnek finansman sağlamaktadır. (Çetin, 2014: 119)

Şekil 3.3. Dünya faktöring sektörü ciro gelişimi

Kaynak: Finansal Kurumlar Birliği (2018c). “Dünya Faktöring Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 14 Kasım 2018’de alınmıştır.

Şekil 3.3.’te görüldüğü üzere dünyada faktöring cirosunun gelişimi yıllar itibariyle artış eğimindedir. 1990 yılında 500 milyar USD’yi bulmayan dünya faktöring sektörü ciro değeri 2017 yılı itibariyle yaklaşık 3 trilyon USD’ye ulaşmıştır.

Şekil 3.4. Türkiye’de faktöring sektörü ciro gelişimi

Kaynak: Finansal Kurumlar Birliği (2018c). “Dünya Faktöring Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 14 Kasım 2018’de alınmıştır.

Şekil 3.4.’te görüleceği üzere Türkiye’de de dünyaya paralel şekilde faktöring sektör cirosu yıllar itibariyle artmıştır. 2003 yılında 10 milyar USD olan sektör cirosu 2017 yılına geldiğinde yaklaşık 40 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

Faktöring malın satıcısının alacaklarını tahsil riskini faktöring şirketine devrini sağlamaktadır. Bu sayede satıcı finansman sorunu ile meşgul olmadan ana faaliyetini gerçekleştirebilmektedir. Faktöring şirketinin verdiği ön ödeme ile üretici üretim faaliyetleri için gerekli finansmana erken erişim imkanı bulmaktadır. Söz konusu ön ödeme banka kredi faizleri düşünüldüğünde üreticiler için daha avantajlı bir hal almaktadır. (Özdemir, 2005)

Türkiye’de 2012’de yürürlüğe girmiş olan 6361 sayılı “Finansal Kiralama, Faktöring ve Finansman Şirketleri Kanunu” faktöring işlemleri hakkında önemli düzenlemeler getirmiştir. Bu kanunun yapmış olduğu düzenleme ile faktöring şirketinin aktif ve pasif

yapıları gün geçtikçe güçlenmektedir. Türkiye’de faktöring işlemlerinin yaklaşık %80’i yurt içi işlemlerden oluşmaktadır. Bir çok sektöre hizmet sunan faktöring işlemleri içerisinde toplam ciro bazında %64 ile imalat sektörü en yüksek payı almaktadır. İmalat sektörünü %34 ciro payı ile hizmet sektörü izlemektedir. Türkiye’de faktöring işlemleri içerisinde tarım sektörünün payı ise %2 seviyelerinde gerçekleşmektedir. (Çetin, 2014: 119)

3.2.2.2.3. Vadeli işlemler

Vadeli işlemler piyasaları, gelecek dönemde ortaya çıkması muhtemel faiz, kur ve fiyat dalgalanmalarına ilişkin risklerin asgari seviyeye indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması için gerekli finansal işlemlerin uygulandığı finansal piyasalardır. (Sayılgan, 2017: 508)

Ülkelerde faiz ve enflasyon oranlarındaki yüksek değişim oranları, döviz kurundaki dalgalanmalar, finans sektöründeki rekabetin artması, kamu otoritesinin kamu bütçesini dengelemek amacıyla finansal sektörden borçlanmasına mukabil finans piyasalarının hacminin düşmesi ile alternatif finansman metotları arayışı ve yeni teknolojilerin bilgi birikimini çoğaltarak işlem hacimlerini arttırması gibi nedenler vadeli işlemler piyasasının doğmasına zemin hazırlamıştır. (Sayılgan, 2017: 510)

Vadeli işlem sözleşmelerinin ilk uygulamaları Japonya’da görülmüştür. Pirinç üretimi yapan çiftçiler ürettikleri pirinç miktar ve tutarına uygun nakit yerine geçecek sertifikalar çıkarmışlardır. Daha sonra pirinç fiyatlarındaki dalgalanmaların bu sertifikaların fiyatları üzerinde değişiklik meydana getirdiği anlaşılmıştır. Söz konusu süreç vadeli piyasa uygulamasının ilk örneğini oluşturmuştur. (Çatal, 2007)

Vadeli işlemler ilk defa tarımsal ürünler üzerinde uygulama alanı bulmuştur. Çiftçiler tarımsal ürünlerini tüccarlara vadeli pazarlarda pazarlarken, tüccarlarla vadeli alım satım hususunda yazılı sözleşmeler yapmışlardır. Vadeli işlemlerin işleyişinde, alıcı ve satıcıların önceden belirlenen fiyatla belirli bir tarihte mal teslimine ilişkin sözleşme yapmaları olgusu bulunmaktadır. Söz konusu sözleşmeler bağlayıcı nitelikte olmakta ve önceden

belirlenen mezkur tarih gelene kadar üzerinde hiçbir değişiklik yapılamamaktadır. (Çatal, 2007)

Vadeli işlemlere ilişkin sözleşmeler organize bir borsada işlem görmektedir. Bu sözleşmeler bir takas kuruluşunun garantisinde bulunmaktadır. Vadeli işlemler piyasasının varlığı spekülörlere üstlendikleri risk vasıtasıyla kar imkanı vermekte, aynı zamanda üreticilere kendi risklerinin bir bölümünü yansıtmaya imkanı sağlamaktadır. Vadeli işlemler piyasasında futures, forward, swap ve opsiyon işlemleri bulunmaktadır. Bu işlemlerin genel hatlarıyla ortak yönü sözleşmelerin cari günden yapılması ve sözleşmeye ilişkin mal alışverişinin daha evvel belirlenmiş olan gelecekte tarihte gerçekleşmesidir. (Kayhan ve Okur, 2017)

Türkiye’de 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başında bankacılık sektöründe yaşanan finansal krizlere paralel olarak vadeli işlemler piyasası da bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Söz konusu finansal krizlere istinaden Türk toplumu nezdinde “risk” kavramına ilişkin olumsuz yargı oluşmuş ve esasında riskten korunma amacı taşıyan ancak dalgalı ekonomik ortamda risk yaratıcı sonuçlar da doğurabilen vadeli işlemlere ilişkin toplum genelinde mesafeli olunmuştur. Türkiye’de 15.08.1997 tarihinde İstanbul Altın Borsası’nın bünyesinde faaliyete başlayan Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası başlangıç aşamasında istenilen sonuçları getirmemiştir. Daha sonraki süreçte resmi olarak 04.07.2002 tarihinde kurulan Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş. (VOBAŞ) faaliyetine 2004 yılında başlamıştır. 2013 yılında yapılan yasal düzenlemeler ile VOBAŞ ve Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) birleştirilmiştir. Bu sayede Türkiye’de gerçekleştirilen bütün vadeli işlemler VİOP bünyesinde yapılmaya başlanmıştır. (Sayılğan, 2017: 512)

Türkiye ekonomisi içerisinde tarımın önemli yer tutmasına rağmen tarım ürünlerine ilişkin vadeli işlem sözleşmeleri Türkiye’de yaygın olarak kullanılamamaktadır. Tarımsal üreticilerin fiyat riskini kamu otoritesi üzerine almaktadır. Şöyle ki, tarımsal destek ödemeleri ve taban fiyat uygulamaları ile çiftçilerin üretimden kaynaklı oluşabilecek fiyat riskleri bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda da tarımsal üreticiler üzerindeki riskleri kamu otoritesinin yüklenmesinden dolayı vadeli işlemler piyasasına girme konusunda tedbirli davranmaktadırlar. Özetle, Türkiye’de tarım sektörüne kamu otoritesi

tarafından sağlanan söz konusu destekler nedeniyle tarımsal üreticinin vadeli işlemler gibi türev piyasalarına ihtiyacı azalmakta ve dolayısıyla tarım sektöründe vadeli işlemlerin gelişimi olumsuz etkilenmektedir. (Sayılğan, 2017: 512)

Günümüzde dünyada vadeli işlemler sözleşmelerine konu olan tarımsal ürünler genellikle depolanması kolay ve fiyatları risk transferine elverişli olan ürünlerdir. Bunlar genel itibariyle mısır, arpa, buğday, pamuk, soya, şeker, arpa, kahve ve kakaodur. Bunun yanında dünyada canlı hayvan varlığı ve kerestenin yanında alüminyum, bakır, paladyum ve platin gibi metaller de vadeli işlemler piyasasında kendilerine yer bulmaktadır. (Kayhan ve Okur, 2017)

Vadeli işlemler piyasası Türkiye’de kuruluş itibariyle köklü bir geçmişe sahip olmamakla birlikte kuruluşundan sonra önemli bir aşama kat etmiştir. Türkiye’de vadeli işlemler piyasasında döviz ve faize dayalı sözleşmelerde işlem hacimleri yıllar itibariyle artmakta, bu sözleşmeler piyasa hacminin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu piyasa içerisinde tarımsal emtia ürünlerinden olan pamuk ve buğdaya dayalı sözleşmeler oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Söz konusu durum dünyadaki vadeli işlem piyasaları ile kıyaslandığında tezatlık oluşturmaktadır. Dünyadaki öncü vadeli işlem piyasalarında emtiaya dayalı sözleşmeler ortalama hacmin üzerinde gerçekleşirken Türkiye’de bundan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Türkiye’de vadeli işlem piyasası kurulduğundan beri istikrarlı artış gösteren işlem hacmi içerisinde emtiaya konu tarımsal ürün sözleşmeleri oldukça düşük pay almakla birlikte, bu tarımsal ürünlere ilişkin tek işlem bile gerçekleşmeyen yıllar bulunmaktadır. (Kayhan ve Okur, 2017)

3.2.2.2.4. Risk sermayesi

İş kurmak için yeterli sermayesi olmayan ancak bunun için yeni bir fikre, girişimcilik vasfına ve bilgi birikimine sahip girişimcilere söz konusu amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli finansmanın sağlandığı finansman türüne risk sermayesi denilmektedir. Risk sermayesi finansman modeli yeni fikir üreten veya teknoloji geliştiren küçük müteşebbise, risk sermayedarı tarafından şirketten pay karşılığında finansman desteği sağlandığı için aynı zamanda bir öz kaynak finansmanı olarak da görülebilmektedir. (Çetin, 2014: 140)

Risk sermayesi finansman modelinin başlıca özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Yatırım projeleri mümkün olduğunda küçük ve orta büyüklükteki işletmelere yönelik olmalıdır. Bu tarz firmalar girişimcilik ve hızlı karar verip harekete geçme becerileri yönünden daha avantajlı oldukları için tercih edilmelidir. Ayrıca bu firmaların yeni projelerinin getirileri yüksek olmakta ancak bu durum uzun zaman alacağı için küçük firmalar bu zamanı sübvansedecek yeterli finans yapısına sahip olmamaktadırlar.
- Risk sermayedarı sadece sağladığı finansman kaynağı ile girişime destek olmamaktadır. Aynı zamanda yönetimde de bulunacağı için yatırım yapacağı şirketin hem mali yapısı hem de yönetsel sürecinde aktif olarak bulunacaktır.
- Risk sermayesi projeleri şirketten pay alınması yani hisse senedi karşılığında gerçekleştirilmektedir. Bu finansman modelinin sonlanacağı sürece kadar şirketin kurucuları ile risk sermayedarı ortak olacaktır. Bu sayede yatırım ve inceleme süreçleri daha şeffaf olacaktır.
- Risk sermayesi finansman modeli uzun vadeli bir yatırım hüviyetindedir. Bu tarz yatırımların geri dönme süresi ortalama 5 ile 10 yıl arasında gerçekleşmektedir. (Çetin, 2014: 142)

Türkiye’de söz konusu risk sermayesi finansman modeline ilişkin ilk çalışmalar 1986 yılında başlamıştır. Ancak Türkiye’de sermaye piyasasının derin olmaması, finansal enstrümanların gelişmemesi, sermaye birikiminin yetersiz olması ve geçmiş dönemlerde yaşanan finansal krizler risk sermayesi modelinin gelişmesi ile uygulama alanı bulmasını olumsuz etkilemiştir. (Bülbül, 2006: 241)

Türkiye’de genel olarak sermaye birikimi yetersiz olduğu için bu durum tarım sektörüne de sirayet etmiştir. Tasarruf oranları düşük olan tarımsal üreticiler öz sermaye birikimi yapamamakta ve dolayısıyla borçlanmaya yönelmektedirler. Türkiye’de tarımsal üreticilerin en çok tercih ettiği finansman yolu tarımsal kredilerdir. Alternatif finansman yolları gelişmediği için çiftçilerin kredi kullanma sürecinde aksaklık olduğu zaman üreticiler akraba, tefeci, tüccar vb. kişilerden borçlanmaktadırlar. Dünyada krediye alternatif finansman yöntemleri ilk olarak tarım sektöründe uygulanmaktadır. Dolayısıyla

dünya genelinde tarım sektöründe alternatif finansman yöntemlerine olan ilgi yüksek seviyelerdedir. Türkiye’de ise yeni ve alternatif finansman metotlarının tarım sektöründe uygulanma oranı diğer sektörlerin gerisinde kalmakta ve bu durum da çiftçilerin finansman yöntemi olarak tarımsal kredilere yönelmesine yol açmaktadır. (Bülbül, 2006: 242)

3.2.2.3. Tarımsal krediler

Kredi; işletmenin sermaye noksanlığını temin etmek amacıyla yabancı kaynaktan temin edilen bir çeşit sermaye olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda kredi, bir kurum ya da şahsın parasının vadesi geldiğinde geri ödemek şartıyla ödünç alınmasıdır. Kredi sözcüğü güven anlamıyla eşdeğer olmakta ve başarılı kredi sistemlerinin temelinde güven ilişkisi yatmaktadır. Gelecekte oluşacağı varsayılan sermayenin peşinen temin edilmesi kredinin bir özelliğidir. (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005)

Borç veren açısından kredi; vadesi geldiğinde geri alınabilen, iyi yatırım alanlarına yönlendirilip faiz geliri elde edilebilen, değişik faaliyet kollarına verilerek hacmi ve kazancı arttırılabilen, etkin kullanılabilen ödünç verme işlemidir. Borç alan açısından ise kredi; en efektif kullanılabileceği yerde kullanılan, zorunlu durumlarda temin edilen, gayrimenkul ve aktiflerin mümkün mertebe az riske atıldığı, düşük masraf ve faiz ödemeli, makul bir geri ödeme planı bulunan ve ihtiyaç anında hızlıca ulaşılabilen ödünç alma işlemidir. (Karacan, 1991: 77)

Tarımsal kredi, tarımsal üretim ile işgal eden üreticilerin üretim faaliyetlerini temin etme, bu faaliyetlerini iyileştirme ve çoğaltma amacıyla muhtelif üretim faktörlerini temin etmek ve işletme ile yatırım giderlerini karşılama hususunda öz sermayenin yetmediği durumlarda nakit sermayeyi tamamlamak için kullandıkları, etkisi kısa, orta ve uzun vade süren kredilerdir. Günümüzde tarımsal kredi kavramı nakdi kredinin dışına da sirayet etmekte ve aynı üretim faktörlerinin temini de tarımsal kredi kavramı içerisine dahil edilmektedir. (Bülbül, Orhan, Erkan, Budak, Şengül ve Yılmaz, 1990)

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda tarım sektörü insan gücü bakımından yeterliliğe haizdir. Tarımsal faaliyetin sürekliliği için gerekli toprak, makine, teçhizat, gübre vb. faktörler de zaman içerisinde çoğaltılabilen ya da büyütülebilen etkenlerdir.

Ancak önemli bir üretim faktörü olan sermaye hususuna gelince gelişmekte olan ülkelerde sermaye genelde yetersiz kalmaktadır. Bu tarz ülkelerde çiftçilerin kendi kısıtlı olanaklarıyla sermaye birikimleri zor olduğundan dolayı öz sermayedeki yetersizlik problemi genellikle tarımsal krediler kanalıyla telafi edilmeye çalışılmaktadır. (Bülbül, 2006: 49)

Çiftçilerin tarımsal kredi kullanma amaçları başlıca şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Tarımsal işletmelerde sabit ile işletme sermayesi noksanını tamamlamak ve ihtiyaçları gidermek,
- Tarımsal üretimi miktar ve kalite bazında attırmak,
- Tarımsal işletmenin kullanacağı yapıları ve tesisleri temin etmek, tarımsal işletmenin mevcut kapasitesini arttırmak,
- İşletmelerin tarımsal arazi sahipliğini arttırmak,
- Tarımsal üretimin yanı sıra tarımsal sanayi kollarına ilişkin girişimlerin sayısını ve başarısını arttırmak. (Bülbül, 20016: 50)

Yapılan saha araştırmalarında Türk çiftçisinin %76'sının finansman sorununu öncelikle kendi öz sermayesi ile kapatma yoluna gittiği görülmüştür. %46'sının banka kredisi kullandığı, %34'ünün tarım kredi kooperatiflerinden yararlandığı, %36'sının kredi kartı ve çiftçi kartlarını kullandığı, %16'sının tüccarlardan vade yoluyla finansman sağladıkları ve küçük bir kısmın da hibe, borç ve tarım dışı gelir ile tarımsal finansman sorununu çözmeye çalıştığı görülmektedir. (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası [EBRD], 2017: 10)

Tarımsal üreticiler tarımsal krediyi üretim ve yatırım amacıyla kullanmaktadırlar. Üretim kredileri tarımsal işletmeye gelir getirici faaliyetleri desteklemek amacıyla kullanılan kredilerdir. Yatırım kredileri ise işletmelerin donanımını iyileştirmek, yapı ve tesis edinmek, araziye sahip olmak ve makine teçhizat sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Tarımda üretim tekniği gelişmiş, ulaşım yolları makineleşmiş ve teçhizatı modern olan ülkelerde tarımsal krediler üretimin artması amacıyla kullanılmaktadır. Bunun yanında bu ülkelerde kullanılan tarımsal yatırım kredileri de amacına uygun şekilde uzun vadeli tarımsal yatırımların finansmanı için kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ve

gelişmemiş ülkelerde ise tarım sektörüne kullandırılan krediler üretim artış amacından ziyade tüketim amacıyla kullanılabilir. Bu tarz ülkelerde ise tarım kredi miktarının yetersiz ve kısa vadeli olması, çiftçilerin yeteri bilgi birikimine sahip olmamaları ve kontrolün eksik olması sebebiyle tarımsal krediler istenilen etkinliği sağlayamamaktadır. (Karacan, 1991: 47)

Tarımsal kredi talep süresince çiftçinin hangi kredi çeşidinin kendisine daha faydalı olacağı, kredi ile satın alacağı en uygun girdi temini ve kredinin özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip olması son derece önem arz etmektedir. Kullanılacak tarımsal kredinin çeşidinin, kapsamının ve ödeme koşullarının detaylı olarak çiftçi tarafından bilinmesi gerekmektedir. (Bülbül, 2006: 206)

Çiftçiler üretim sonucu elde ettikleri ürünleri tüketicilere veya tüccar ile işletmelere satarak elde ettikleri gelirlerin bir kısmını, üretimin devamlılığı için üretim faktörlerine aktarmakta, vergiler sonrası elde ettikleri satış gelirlerini de kar olarak bünyelerinde tutmaktadır. Satış işlemleri işletmelere nakit girişi sağlamakta olup yatırım harcamaları, vergiler ve kredi geri ödemeleri de işletmelerden nakit çıkışına neden olmaktadır. Sürekliliğini sağlamak isteyen bir tarım işletmesi söz konusu nakit döngüsünü iyi analiz etmeli ve etkin şekilde yönetebilmelidir. Bu etkinliği sağlayabilmek için de tarım üreticisinin finansman gereksinimini, kredi zaman ve tutarını, kredinin kullanılacağı alanları ve tarımsal riskleri iyi hesaplaması gerekmektedir. (Çetin, 2014: 36)

Tarımsal işletmecinin işletmesinin finansal güç düzeyini bilmesi ve yatırımlarının işletme geliri ile nakit akışına nasıl etkide bulunacağını saptaması önemli bir husustur. Bu husus sonucunda tarımsal işletmenin borçlanabilme düzeyi ortaya çıkacaktır. Aksi takdirde uygulamada sık görüldüğü üzere borç ödeme gücü bulunmayan ya da yetersiz olan çiftçiler krediden sağlanacak nakit akışı ve yatırımın cazibesine kapılarak işletmenin geleceğini tehlikeye atacaktır. Bunun yanı sıra tarımsal işletmeye temin edilecek kredinin tam ihtiyaç duyulduğu anda veya ona yakın bir sürede kullanılması esas bir konudur. Bu husus hem kredi kullanan hem de kullandıran açısından sermayenin atıl kalmamasını sağlayacaktır. Tarım işletmesinin ölçeğine, mevcut sermaye durumuna, çiftçinin yetenek ile bilgisine ve ürün fiyatlarının dönemsel gelişimine göre tarım işletmesi tarafından kullanılacak kredinin miktarı belirlenmektedir. Söz konusu kriterlere göre yapılacak kredi miktarı belirleme

çalışması nesnel olacak ve bu sayede çiftçilerin sağlıklı kredi kullanmasına fayda sağlayacaktır. (Çetin, 2014: 38,41)

Finansal güç düzeyinin bilinmesi ve kredi zamanı ile tutarının belirlenmesinin yanında kredinin kullanılacağı tarımsal alanın da detaylı olarak incelenerek karar verilmesi gerekmektedir. Tarımsal üretici en fazla gelir sağlayacağı üretim alanını belirlemeli ve buna en uygun üretim metodunu tespit etmelidir. Ayrıca üretim alanının büyüklüğünü tayin ederek üretim zamanının uzunluğunu da hesaplayabilmelidir. Bu öngörülerin sağlıklı yapılması kredi geri dönüşünde istenilmeyen sonuçların doğmasını engelleyecektir. (Karacan, 1991: 68)

Tarım sektöründe genel olarak üretim riskleri, ekolojik riskler, pazar riskleri ve yapısal riskler bulunmaktadır. Üretim riskleri; iklim koşulları, hastalık, salgınlar ve teknolojik değişiklikleri ifade etmektedir. Ekolojik riskler, iklim değişikliği ve doğal kaynaklardaki etkileri kapsamaktadır. Pazar riskleri, ürün fiyatlarındaki değişimler ile pazarlama zincirinde oluşabilecek aksaklıkları içinde barındırmaktadır. Son olarak tarım politikasındaki değişiklikler ile gıda güvenliği konusundaki düzenlemeler de yapısal riskleri meydana getirmektedir. Tarımsal üreticinin bahsi geçen riskler konusunda geçmiş tecrübeleri ve güncel bilgileri doğrultusunda bilgi sahibi olması tarımsal kredi başvuru aşamasında üreticiye fayda sağlamaktadır. (Çetin, 2014: 45,46)

Türkiye’de tarımsal kredi kullanımına ilişkin yapılan araştırma ve çalışmalarda muhtelif sorunların varlığı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu sorunların bilgilendirme eksikliği, yüksek faiz oranı ve maliyetler, denetim ve uygulama alanlarında sınıflandırılması mümkündür. (Ersoy ve Özsoy, 2017)

Temel Sorunlar	Ayrıntılı Sorunlar
Bilgilendirme Eksikliği	Kredi işlemlerinin karmaşıklığı
	Organize olmayan kredi kaynaklarına başvurulması
	Eğitim, bilgilendirme, araştırma ve yayınların eksikliği
Yüksek Faiz Oranları ve Maliyetler	Bankalarca kullanılan tarımsal kredilerin faiz oranlarının yüksekliği
	İstenilen yüksek tutardaki teminatlar
	Ürün sigortalarının etkin kullanılmaması
	Tarımsal gelirin az olması

	Tarımsal üretimdeki teşviklerin yetersiz kalması
	Organize olmayan kredi kaynaklarının miktarı düşük ancak faizi yüksek kredi kullandırmaları
Denetim	Kullandırılan kredilerin amaç uygunluğunun yetersiz denetimi
Uygulama	Yetersiz tarımsal uygulamalar
	Üretim kuruluşlarının etkisizliği
	Kurumsallaşma sorunları
	Örgütlenme noksanlığı

Şekil 3.5. Tarım kredilerinde karşılaşılan sorunlar

Kaynak: Ersoy, M. ve Özsoy, M.Ş. (2017). “Tarım Finansmanının Kalkınmadaki Rolü ve Önemi: Bir Model Önerisi”. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), 1-14.

Şekil 3.5.’te gösterildiği üzere tarımsal kredilerde görülen temel sorunların yanı sıra her temel soruna ilişkin olarak çeşitli ayrıntılı sorunlar da bulunmaktadır. Her sorun farklı olarak görünse de aslında her sorun birbiri ile bağlantılı durumdadır. Dolayısıyla Türkiye’de bahsi geçen sorunların çözümü bir bütün olarak ele alınmalı ve bütüncül bir yaklaşım sergilenmelidir. (Ersoy ve Özsoy, 2017)

3.3. Tarımsal Kredi İhtiyacının Nedenleri

Türkiye’de tarımsal üretim ile tarımsal işletmenin yönetimi birbirine entegre olmuştur. Buna istinaden Türk çiftçisinin ev idaresi ile tarımsal üretim faaliyetlerini birbirinden ayırmak olanaksız hale gelmiştir. Türkiye’de tarımsal faaliyet genellikle aile işletmesi biçiminde gerçekleştirildiği için sosyal-ekonomik öneme sahip olmaktadır. Tarımsal faaliyet ekonomik bir geçim kaynağı olmakla beraber bir yaşam biçimi halini almıştır. (Bülbül, 2006: 59)

Türkiye’de faaliyet gösteren tarım işletmelerinin yaklaşık %99’u küçük tarım işletmesi niteliğine haiz olduğu için bu işletmelerin öz sermayesi yeterli seviyede değildir. Bu durum da çiftçilerin tarımsal kredi gereksinimini arttırmaktadır. Ayrıca küçük işletmelerin ekim yaptıkları topraklar genellikle parçalı olduğu için bu durum kredi ihtiyacını arttırmakta, kredinin kontrolünü zorlaştırmakta ve kredinin maliyetini arttırmaktadır. (Karacan, 1991: 50)

Türkiye’de çiftçilerin vefatı halinde Türk Medeni Kanunu’na göre tarım arazilerinin mirasçılar tarafından paylaşımı gerçekleştirilmektedir. Bu durum da tarımsal arazilerin bölünmesine ve tarım ile uğraşmayan kişilerin bu arazileri miras edinmelerine yol açmaktadır. Tarım ile iştigal eden mirasçıların diğer mirasçıların mirastan kalan paylarını almaları gerekmektedir. Bu sayede işletme bütünlüğü korunabilmekte ve ölçek ekonomisinden faydalanma mümkün olmaktadır. Söz konusu satın alımlarda yüklü tutarda nakit gereksinimi doğmakta ve çiftçiler de bunu kredi ile sağlamaktadır. (Bülbül, 2006: 62)

Tarım faaliyetlerinde üretim periyotlarını istenilen ölçüde kısaltmak oldukça zor bir ihtimaldir. Kaldı ki tarımda sanayi sektöründe olduğu gibi vardiyalı çalışma mümkün değildir. Çiftçinin bitkisel üretim yaptığı düşünüldüğünde, ürün hasadına kadar geçecek sürede sürekli olarak işletme sermayesi ihtiyacı baş gösterecektir. Dolayısıyla tarım sektöründe sermaye devir hızının düşüklüğü tarımsal kredi gereksinimini arttırıcı bir faktör olmaktadır. (Bülbül, Çadircı ve Güneş, 1995)

Türkiye’de tarım alanlarının önemli bir bölümünde giderin yapıldığı dönem ile tarım gelirin elde edildiği dönem arasında uzun bir zaman aralığı bulunmaktadır. Söz konusu vade uyumsuzluğu çiftçilerin nakit gereksinimlerini arttırmakta ve dolayısıyla kredi ihtiyacı belirlemektedir. (Bülbül: 2006: 219)

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte tarım sektöründe yaşanan makineleşme çiftçiler için ek sermaye gereksinimi doğurmaktadır. Bunun yanında günümüzde tüketici tercihlerinin hızlı değişmesi ve çeşitlenmesi de pazar isteklerine cevap verme hızının arttırılmasını gerektirmektedir. Paketleme, hızlı nakliyat ve reklam giderleri de tarımsal krediye olan ihtiyacı arttırmaktadır. (Karacan, 1991: 51)

Teknolojik gelişmeler aynı zamanda tarım işletmelerinin teknolojiye ayak uydurabilmeleri için modern alet-ekipman almalarını gerektirmektedir. Ayrıca tarımda kullanılan üretim faktörlerinin de zaman içerisinde yenilenme ihtiyacı doğmaktadır. Bu gelişmelere ayak uydurmak için çiftçilerin kredi ihtiyaçları oluşmaktadır. (Bülbül, Orhan, Erkan, Budak, Şengül ve Yılmaz, 1990)

Tarım ürünlerinin arzı istenilen miktar ve hızda arttırılamadığı için esnek değildir. Tarım ürünlerinin arzında yaşanan artış anında fiyatların düşmesine neden olmaktadır. Fiyatların düşmesi de çiftçilerin gelirinde beklemedikleri azalış yaşanmasına yol açmaktadır. Bu durumda tarım işletmesinin ek sermayeye ihtiyacı artmakta ve kredi ihtiyacı doğmaktadır. (Karacan, 1991: 51)

Bunun yanında destekleme alımlarının olduğu dönemlerde de tarımsal ürün fiyatlarında değişimler yaşanmaktadır. Destekleme alımlarının tarımsal ürün fiyatını düşürdüğü dönemde çiftçilerin kredi gereksinimleri artmaktadır. (Bülbül, Çadırcı ve Güneş, 1995)

Tarımsal üretim aşırı yağış, don, dolu, sel ve kuraklık gibi doğal etkenler ile hayvan hastalık salgınlarından olumsuz etkilenebilmektedir. Türkiye’de tarım sigortacılığı istenilen seviyede gelişmemiştir. Dolayısıyla söz konusu doğa olaylarında tarımsal üretim miktarı düşmekte ve çiftçi gelirleri de azalmaktadır. Bu husus tarımsal üreticinin tarım kredisine olan ihtiyacını arttırmaktadır. (Bülbül, 2006: 61)

Türkiye’de yapılan güncel saha araştırmalarında Türk çiftçisinin %30’unun yeni tarımsal arazi satın almak amacıyla kredi kullandığı görülmüştür. Kredi kullanımında arazi alma amacını %19 ile hayvan alımı, %17 ile yeni makine alımı, %14 ile tesis modernizasyonu ve %10 ile sulama yatırımı izlemektedir. (EBRD, 2017: 19)

3.4. Tarımsal Kredinin Değerlendirilmesi

Tarım sektöründen elde edilen getiri göreceli olarak sanayi ve ticaret sektörlerinden daha düşük gerçekleşmektedir. Tarımsal ürünlerin bir kısmı paraya çevrilememekte işletmenin ihtiyaçları ve aile geçimi için kullanılmaktadır. Bu durumda tarım işletmeleri için yapılan kredi analizlerinde söz konusu paraya dönüşmeyen ürünler göz ardı edilmemelidir. Paraya dönüşmeyen ürünlerin nakit getiri olarak düşünülmemesi kredi analizlerinde yanıltıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Tarım sektörünün daha önceki bölümlerde anlatıldığı özelliklerinden dolayı, tarım sektörünü ticaret ve sanayi sektörlerine göre farklı bir bakış açısı ile değerlendirmek gerekecektir. Söz konusu değerlendirme de

tarım kesimine özel bir kredilendirme politikası ile gerçekleştirilirse sağlıklı sonuçlar vermektedir. (Bülbül, 2006: 60)

Tarım kredilerinin değerlendirilmesinde kredi kuruluşu tarafından öncelikle dikkat edilen husus kredi kullanacak çiftçinin moralite/istihbarat kayıtlarıdır. Söz konusu kayıtlar çiftçinin geçmiş dönemde gerçekleştirdiği finansal işlemlere ilişkin bilgileri içermektedir. Bu bilgilerde çiftçinin kredi geri ödeme durumu, diğer finans kuruluşlarındaki borç ödemelerinde aksaklık olup olmadığı ve şayet başka kişilere kefalet verilmişse mezkur kredilerin ödeme düzenliliği yer almaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 18)

Çiftçinin uğraş konusu tarımsal faaliyetlerden elde edeceği gelir ve bunlar için yapacağı giderler dönemler itibariyle analiz edilerek, çiftçiler için uygun nakit akım planlaması yapılmaktadır. Geçmiş yıl finansal verileri ve geleceği ilişkin finansal öngörüler kredilendirme sürecinde kullanılacak önemli göstergeler niteliğindedir. (Ziraat Bankası, 2013: 20)

Sağlıklı bir tarımsal kredilendirmenin önkoşullarından birisi de çiftçinin tecrübesidir. Kredi öncelikle çiftçinin asıl anladığı tarımsal faaliyet konusunda olmalıdır. Bunun yanı sıra çiftçinin işletmecilik uygulamalarına hakim olması, zaman planını yapabilmesi, kredi tutarını asıl faaliyetleri için kullanması, ürünlerini pazarlama becerisine haiz olması, yaş ve sağlık durumu da sağlıklı bir kredilendirmenin şartlarındandır. (Karacan, 1991: 73)

Tarım kredileri belirli ürün ve tutarlar dışında teminat karşılığı kullanılmaktadır. Söz konusu teminatlar şahsi ve maddi teminatlardır. Kredilendirmenin esası çiftçinin ödeme gücüne paralel olmakla birlikte, kredinin geri ödenmesinde yaşanabilecek sorunlara karşı teminat alınması önemli bir unsur teşkil etmektedir. Müşterilerden tek bir teminat alınmasının yanında müşterinin teminat çeşidine göre birden fazla muhtelif teminat da alınabilmektedir. Müşterinin ödeme zorluğuna düşmesi durumunda söz konusu kredinin teminatların satışı yoluyla karşılanması öncelik taşımamaktadır. Çiftçilerden alınacak teminat tutarları kredi riski dikkate alınarak bankalarca belirlenen marj oranları doğrultusunda yapılmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 22,23)

Çiftçilerin ekim yaptıkları toprağın verimli olması ve ürünlerinin fiyat trendleri kredi değerlendirmesinde dikkate alınmaktadır. Verimi düşük arazilerden elde edilen ürün nispeten düşük olmakla birlikte bu arazilerin ekimi için gerekli işgücü ve sermaye miktarı da yüksek olmaktadır. Dolayısıyla üretici için kredi ihtiyacı had safhada olmaktadır. Ancak bu arazilerden düşük gelir elde edileceği için kredi ödemelerinde problem yaşanma ihtimali de yüksek olmaktadır. (Bülbül: 2006: 222)

Çiftçinin sahip olduğu aktif ile üretim kapasitesi her daim kredi değerlendirmesinde dikkate alınmak zorundadır. Çünkü krediler bir ödeme planına bağlanmakta olup bu ödeme planları da üreticinin gelir elde ettiği dönemlere uygun şekilde hazırlanmaktadır. Ayrıca çiftçinin güncel mali durumunu incelemek de oldukça önem arz etmektedir. Çiftçinin varlık kaynağının mirastan mı yoksa kendi tasarruflarından mı kaynaklandığı irdelenmektedir. Bu göstergeler çiftçinin iş becerisini de göstermesi açısından kanıt niteliğinde olmaktadır. (Karacan: 1991: 74)

Çiftçinin kredilerine teminat oluşturan menkul ve gayrimenkuller olası risklere karşı sigortalanmaktadır. Söz konusu husus mezkur teminatlara gelebilecek zararlar karşısında çiftçinin ödeme gücünde oluşacak aksaklıkları önlemeye yönelik bir önlem niteliğindedir. Kredi vadesi bitene kadar bu sigortalar yenilenmektedir. Ayrıca müşterilerin vefatı halinde kredi borcunun karşılanabilmesi amacıyla hayat sigortası da yaptırılmaktadır. Sigorta bedelleri çiftçinin isteğine göre kredi tutarı içerisinde tahsil edilebilmektedir. (Ziraat Bankası, 2013: 43)

Kredi değerlendirmelerinin önemli hususlarından bir tanesi de öz kaynaktır. Krediyeye konu olacak toplam harcama tutarının çiftçi tarafından karşılanacak kısmı öz kaynak olarak nitelendirilmektedir. Kredi niteliğine, türüne ve çiftçinin nakit akışlarına göre uygun öz kaynak katkı tutarları belirlenmektedir. Krediyeye konu çiftçi tarafından yapılan harcamalar, nakit varlık, stok varlığın piyasa değeri ve kurumsal işletmelerden alınan avanslar kredilendirilmede öz kaynak olarak sayılabilmektedir. (Ziraat Bankası, 2013: 21)

3.5. Tarımsal Kredilerin Sınıflandırılması

Tarımsal krediler vadesi, amacı, konusu ve teminat yapısı başta olmak üzere muhtelif sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Çalışmamızda tarımsal kredilerin yaygın olarak sınıflandırıldığı alanlar olan vade, amaç, konu ve teminat bazlı sınıflandırmanın detayları incelenmiştir.

Tarımsal krediler vadesine göre kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç sınıfa ayrılmaktadırlar. Kısa vadeli krediler bir yıla kadar olan kredilerdir. Kısa vadeli krediler tarımsal işletmenin yem, gübre, tohum gibi ihtiyaçlarını finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kısa vadeli kredi kullanımını esnasında işletme ihtiyacına denk gelen miktar, işletme gelirine uygun ve teminatla uyumlu miktar kullanılması göz önünde bulundurulmaktadır. (Karacan, 1991: 55,56)

Orta vadeli tarımsal krediler bir yıl ile beş yıl arasındaki vadede kullanılan kredilerdir. Bu krediler makine, ekipman, demirbaş veya hayvan alımı ile toprak ıslahı amacıyla kullanılmaktadır. Orta vadeli kredi kullanımında dikkat edilmesi gereken temel husus yatırım yapılan alandan elde edilen gelir başlama süresinin, kredinin vadesini geçmemesidir. Vade esaslı tasnifte son olarak uzun vadeli krediler bulunmaktadır. Uzun vadeli tarımsal krediler beş ile yirmi yıl arasında vadedeki kredilerdir. Uzun vadeli kredilerin amacı işletme edinimi sağlamak ve çiftlikte kalıcı yatırım gerçekleştirmektir. Uzun vadeli kredileri kullanılırken bütün yatırımın kredi bedeli ile finanse edilmemesine, çiftçinin uygun öz sermaye kullanmasına dikkat edilmektedir. (Karacan, 1991: 57,58)

Tarımsal kredilerin amaca göre tasnifinde üretim kredileri, pazarlama kredileri ve tarımsal sanayi kredileri olmak üzere üç çeşit kredi bulunmaktadır. (Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Yönetmeliği, 1986: Madde 6)

Tarımsal üretim kredileri işletme ve yatırım kredileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İşletme kredileri; bitkisel ve hayvansal üretim, su ürünleri yetiştiriciliği veya avcılık konularında tarımsal işletmenin sermaye ihtiyacının finanse edilmesi amacıyla kullanılan kısa vadeli kredilerdir. İşletme sermaye ihtiyacı kavramı, bir tarımsal işletmenin gelirlerinin giderlerini karşılayıncaya kadar geçen sürede yapılan harcamaları ifade

etmektedir. İşletme kredileri bitkisel üretimde tohum, gübre, ilaç, fide alımı gibi amaçlar ile kullanılmaktadır. Aynı şekilde hayvansal üretimde de yem, ilaç, aşı ve veterinerlik hizmetleri için kullanılmaktadır. Bunun yanında işletme kredileri ile bitkisel ve hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan her türlü makine bakımı, onarımı ve yakıt giderleri, depolama ve nakliye giderleri karşılanmaktadır. Ayrıca tarım sigorta ihtiyacı için kullanılan krediler de işletme kredileri sınıfında yer almaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 7,8)

Tarımsal yatırım kredileri bitkisel, hayvansal, su ürünleri yetiştiriciliği konularında yeni tarımsal işletme kurulması ya da satın alınması, işletme kapasitesinin artırılması ve modernize edilmesi ile sabit sermaye niteliğindeki hayvan alımı ile makine teçhizat alımı konusunda kullanılan orta ve uzun vadeli kredilerdir. Yatırım kredileri bitkisel ve hayvansal üretimde ihtiyaç duyulan makine, ekipman ve hayvan alımı ile diğer sabit demirbaşların alımı amacıyla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ahır, ağıl, kümes, sera, soğuk hava deposu, sulama sistemlerinin kurulması amacıyla kullanılan krediler de yatırım kredileri sınıfında olmaktadır. Yeni tesis edinimi ile bitkisel, hayvansal ve su ürünleri konusunda satın alınacak sabit kıymetler için kullanılan krediler de yatırım kredisi olmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 8,9)

Tarımsal pazarlama kredileri, tarımsal üretim ile elde edilen tarımsal ürünlerin pazarlanmasını sağlamak, kolaylaştırmak ve pazarlama faaliyetlerini arttırmak amacıyla kullanılan tarımsal kredilerdir. (Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Yönetmeliği, 1986: Madde 3)

Tarım ürünlerinin hasat alanından satış alanına kadar taşınması, pazara sürülmek üzere toplanması, depolanması, ambalajlanması, işlenmesi ile pazar yerlerine kadar taşınması tarımsal pazarlama kredilerinin içeriğini oluşturmaktadır. (Karacan, 1991: 60)

Tarımsal sanayi kredileri, tarım ürünlerinin toplanıp işlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla tarıma dayalı sanayi kolları ile tarımsal üretime girdi temin eden sanayi kollarının entegre edilmesi, kurulması, işletilmesi ve benzer bütün girişimlere yönelik kullanılan tarımsal kredileri ifade etmektedir. (Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Yönetmeliği, 1986: Madde 3)

Tarımsal sanayi kredileri; tarım ürünlerinin işlenmesi için gerekli tesis kurulumunu, tarım işletmelerinin yabancı işgücü kullanmaksızın kendi yetenekleri ile üretimi devam ettirebilmeleri, üretimi sağlayacak modern teçhizat ve makinelerin kurulumunu, soğuk hava depolarının inşasını, ambalajlama tesislerinin kurulumunu ve bütün bunlar için gerekli malzeme ve ulaşım araçlarının teminini kapsamaktadır. (Karacan, 1991: 61)

Konusuna göre hayvansal üretim, bitkisel üretim, su ürünleri, tarımsal mekanizasyon, küçük ekipman alımı, modern basınçlı sulama sistemleri, işletme edindirme, arazi alım, hasat ve pazarlama, nakliye aracı, Toprak Mahsulleri Ofisi makbuz senedi karşılığı, elektronik ürün senedi karşılığı, sözleşmeli üretim kredisi şeklinde sınıflandırılan tarımsal krediler Şekil 3.6.'da detaylarıyla gösterilmiştir.

Konusuna Göre Kredi Türü	Özellik	Kapsam
Hayvansal Üretim Kredileri	Hayvansal üretim konusunda faaliyet gösteren üreticilerin faaliyetlerine yönelik kullanılan işletme ve yatırım kredileridir.	Büyükbaş/küçükbaş hayvancılık (besi, süt ve damızlık hayvancılığı), kanatlı hayvancılık (tavuk, hindi, ördek, devekuşu ile yumurta, et, damızlık hayvancılık), arıcılık, kürk hayvancılığı
Bitkisel Üretim Kredileri	Bahçe, tarla, örtü altı gibi her türlü bitkisel konuda faaliyette olan üreticilere yönelik kullanılan işletme ve yatırım kredileridir.	Tahıl, yağlı tohum, baklagiller, endüstri bitkileri, tarla sebzeciliği, yem bitkileri, aromatik bitki, sertifikalı tohum yetiştiriciliği, meyve yetiştiriciliği, seracılık, süs bitkibilimi, mantar yetiştiriciliği
Su Ürünleri Kredileri	Denizlerde/iç sularda veya beton/toprak havuzlarda su ürünleri yetiştiriciliği ile denizlerde/iç sularda su ürünleri avcılığı ile iştigal eden üreticilere yönelik kullanılan işletme ve yatırım kredileridir.	Denizlerde/iç sularda ve beton/toprak havuzlarda her türlü balık avcılığı/yetiştiriciliği, karides, kerevit, istiridyeye, midye vb. su ürünlerinin yetiştiriciliği
Tarımsal Mekanizasyon Kredileri	Her türlü tarımsal konuda üretimde bulunan çiftçilerin üretim kapasitelerine uyumlu tarım makineleri alımını karşılamaya yönelik kredilerdir.	Bıçerdöver, traktör, hasat toplama makineleri, balya, silaj ve süt sağım makineleri, süt soğutma tankı, pulluk, patoz, suluk,

		balık bulma cihazı vb. mekanizasyon araçlarının alımı
Küçük Ekipman Kredisi	Özellikle küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin yeni ve kullanılmamış küçük tarım alet ve ekipmanlarının alımının finansmanına yönelik kredilerdir.	Nihai satış bedeli banka tarafından belirlenmiş güncel tutarı aşmayan, biçerdöver, traktör, hasat makineleri vb. araçların dışında kalan mekanizasyon araçlarının alımı
Modern Basınçlı Sulama Sistemi Kredisi	Açıktaki veya örtü altındaki bitkisel üretim sahalarında kullanılmak amacıyla modern sulama sistemi alımı, kurulumu ve buna ilişkin bütün giderlerin karşılanmasına yönelik kredilerdir.	Su kaynağından tarımsal sahaya varıncaya ve tarla içine dağıtılcaya kadar damla sulama ve mikro sulama sistemlerinin kurulması, bu sistemlere ilişkin modern teknolojinin satın alınması
İşletme Edindirme Kredisi	Hayvansal, bitkisel ve su ürünleri konularında kurulmuş, faaliyetine devam eden tarımsal işletmelerin (bağ, bahçe, çiftlik, ahır, kümes vb.) satın alınmasına yönelik kullanılan kredilerdir.	Tarımsal üretim faaliyetine devam eden her türlü tarım üretiminin yapıldığı işletmelerin edinimi
Arazi Alım Kredisi	Tarım üretimi yapmak amacıyla arazi almak veya mevcut işletme arazilerinin birleştirilmesiyle ölçek ekonomisine geçiş amacıyla yapılan arazi satın alımına yönelik kullanılan kredilerdir.	Tarımsal üretim faaliyeti yapılabilen tarla vasfındaki arazilerin satın alımı
Hasat ve Pazarlama Kredisi	Tarımsal faaliyet sonucu elde edilen ürünlerin elde etme süreci öncesi veya sonrasında kısa süreli nakit ihtiyacı bulunan işletmelerin giderlerini finanse etmeye yönelik kredilerdir.	Hasada hazırlık, hasat dönemi, paketleme, ambalajlama, nakliye vb. giderlerin karşılanması
Nakliye Aracı Kredisi	Tarım üreticilerinin tarımsal girdileri, hayvanları, makineleri, ekipmanları nakliye amacıyla ihtiyaç duydukları taşıtların satın alınmasına yönelik kredilerdir.	Kamyonet, pikap, canlı hayvan taşıma aracı satın alımı

TMO Makbuz Senedi Karşılığı Kredi	Tarım ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satan çiftçilerin kısa süreli finansman ihtiyacını karşılama amacıyla kullanılan kredilerdir.	Çiftçi tarafından TMO'ya satılan ürün karşılığı alınan makbuz tutarına istinaden kredi kullanımı
ELÜS Karşılığı Kredi	Ürünü lisanslı depoya teslim eden çiftçinin ürünü satıncaya kadar geçen süredeki finansman ihtiyacını karşılama amacıyla kullanılan kredilerdir.	Çiftçi tarafından lisanslı depoya teslim edilen ürün karşılığında alınan kıymetli evrak niteliğindeki elektronik ürün senedindeki ürün miktarına denk gelen tutara istinaden kredi kullanımı
Sözleşmeli Üretim Kredisi	Üretici ile ürünü satın alan işletme arasındaki koordinenin sağlanması ve işletme giderlerinin finanse edilmesine yönelik kullanılan kredilerdir.	Sözleşmeli üretim yapan veya yaptıran işletmelerin sözleşme konusu tarımsal üretimle ilgili işletme/yatırım giderlerinin finanse edilmesi

Şekil 3.6. Konusuna göre tarımsal krediler

Kaynak: Ziraat Bankası. (2016a). *Tarım Sektörünün Finansmanı Ürün Kartları Tanıtım Rehberi*, İstanbul: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Tarım Politikaları Bölüm Başkanlığı.

Tarım kredilerinin kullanılmasında çiftçinin moralitesi, işletme kapasitesi, edimlerini yerine getirme gücü, tarımsal üretiminin özellikleri, finansal durumu ve kredi vadesinin yanı sıra muhtelif teminatlar bankalar tarafından istenebilmektedir. Söz konusu teminatların çeşitleri de tarımsal kredilerin teminata göre sınıflandırılmasında kaynak teşkil etmektedir. (Ziraat Bankası, 2010: 7)

Tarım sektörüne yapılan kredi kullanımlarında gayrimenkul ipoteği, gerçek/tüzel kişi kefaleti, taşıt/traktör rehini, teminat mektubu, nakit varlık rehini, alacak temliki, çek/senet rehini, makbuz senetlerinin rehini ve garanti kuruluşlarının taahhütleri teminat olarak alınabilmektedir. (Ziraat Bankası, 2010: 7)

3.6. Türkiye’de Tarım Kredilerinin Organizasyonu

Türkiye’de organize olmuş tarımsal kredi piyasası incelendiğinde bu piyasanın başlıca aktörlerinin Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri ve diğer bankalar olduğu görülmektedir. (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005)

3.6.1. Ziraat Bankası

Bugünkü Sırbistan sınırları içerisinde bulunan Pirot kasabasında, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından çiftçilere ucuz faizli kredi kullanırmak amacıyla kurulan Memleket Sandıkları Osmanlı Devleti’nde hızla yaygınlaşmıştır. Tarım finansmanı konusunda başarılı işler gerçekleştiren Memleket Sandıkları zaman içerisinde daha modern ve teşkilatlı bir yapıya dönme gereği duymuştur. Bu gereksinim doğrultusunda Memleket Sandıklarının yerine Ziraat Bankası kurulmasına karar verilmiş ve 1888 senesinde resmi olarak Ziraat Bankası faaliyete başlamıştır. (Ziraat Bankası, 2018a)

Birinci Dünya Savaşı süresine denk gelen 23.03.1916 tarihinde Ziraat Bankası için çıkarılan yasanın birinci maddesinde “Ziraat Bankası çiftçilere kolaylık sağlamak ve tarımın gelişmesine yardımcı olmak için kurulmuştur” ibaresi bulunmaktadır. 1924 senesinde anonim şirket haline getirilen Ziraat Bankası 1937 senesinde iktisadi devlet teşekkülüne dönüştürülmüştür. 2000 yılında kamu iktisadi teşebbüsü statüsünden çıkarılan Ziraat Bankası bugün faaliyetlerine kamu sermayeli anonim şirket statüsüne sahip olarak devam etmektedir. (Ziraat Bankası, 2018a)

Tarım sektörünün her alanına uygun kredilendirme yaparak çiftçilere hizmet veren Ziraat Bankası, üreticilere mevcut ya da yeni kurulacak tesislerin finansmanında yardımcı olmak amacıyla tarımsal kredi kullandıran sektörün lider bankasıdır. Ziraat Bankası tarafından uygulanan tarımsal kredi politikasının temelinde; çiftçinin ödeme gücüne uygun, banka tarafından kullanılan tarım kredilerinin geri dönüşünün sağlandığı sürdürülebilir kredilendirme gerçekleştirilmesi ve bu sayede ülke ekonomisine katkı sağlanması yatmaktadır. (Taşkiran ve Özüdoğru, 2010)

Ziraat Bankası tarafından kullanılan tarım sektörünün finansmanına yönelik krediler ile ilk yerli yapım traktör üretiminden çiftçilerin modern traktör ve mekanik aletler sahipliğine giden yol açılmıştır. Verimli tohumların kullanılmasına katkıda bulunan banka kimyevi gübre kullanımından haşerelerle mücadeleye kadar birçok konuda çiftçilere kredi kullanırmaktadır. Bankanın sağladığı krediler ile sulama alanında birçok yatırım yapılmış, meyveciliğin gelişimi ile de Türkiye'nin tarım ihracatının çeşitlenmesi sağlanmıştır. Damızlık hayvan yetiştiriciliğinden meraların ıslahına kadar birçok konuda tarım kredisi kullandıran Ziraat Bankası Türkiye'de süt üretiminin de ana finansman sağlayıcısı durumundadır. Arıcılıktan ipekböcekçiliğine kadar özel bilgi gerektiren konularda da Ziraat Bankası çiftçilere tarım kredisi sağlamaktadır. (Ziraat Bankası, 2018a)

Ziraat Bankası başta Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı başta olmak üzere birçok kurum ile koordineli şekilde çalışmakta ve kredi ürünlerini çeşitlendirmektedir. Kuruluşundan bu yana Türkiye'deki tarım sektörünün ana finansman tedarikçisi konumunda bulunan Ziraat Bankası, müşterilerine cari faiz oranları ile tarım kredisi kullandırdığı gibi aynı zamanda kamu otoritesi ile işbirliği yaparak çiftçilere sübvansiyonlu (faiz indirimli) tarım kredisi de kullanırmaktadır. (Ziraat Bankası, 2018b: 25)

Çiftçiler tarafından kullanılacak tarım kredileri ister cari faiz oranından isterse sübvansiyonlu faiz oranından olsun kredi kullanacak çiftçinin mutlak suretle Ziraat Bankası'nda bir kredi limiti bulunması gerekmektedir. Banka, tarımsal kredi kullanacak müşterilerine kredi limitini kendi iç mevzuatı uyarınca oluşturmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 19,20)

Tarımsal işletme kredilerinde kredi limitinin tespitinde Ziraat Bankası tarafından belirlenen ürün bütçeleri kullanılmaktadır. Ürün bütçelerinde her bir ürün için adet ya da dönüm bazında ne kadar kredi limiti belirleneceği tespit edilmektedir. Müşterinin de tarımsal üretim özelliğine göre ürün bütçelerindeki tutar bazında kredi limiti oluşturulmaktadır. Kredi limitinin tespitinde ürün bütçelerinin yanında çiftçinin kredi vadesi boyunca elde edeceği diğer nakit girdi ve çıktıları da hesaplanmakta, bunun sonucunda nihai kredi limiti oluşturulmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 19)

Projesiz yatırım kredilerinde kredi limiti, projersiz yatırım kredisi parametrelerinde yer alan miktarlar temel alınarak, müşterinin karşılayacağı öz kaynak tutarı ve proforma fatura tutarına denk gelecek şekilde hesaplanmaktadır. Projeli yatırım kredilerinde limit tespiti ise, yatırım kredisi parametrelerinde yer alamayan konularda müşterinin sağlayacağı öz kaynak miktarları, gelir-gider ve nakit akım projeksiyonu, müşterinin ödeme gücü dikkate alınarak yapılmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 20)

Ziraat Bankası tarafından uygulanan tarımsal kredi cari faiz oranları 1 yıl ve daha kısa vadeli kredilerde %8, vadesi 1-4 yıl arası olan kredilerde %10 ve vadesi 4 yıldan uzun kredilerde ise %11'dir. (Ziraat Bankası, 2018c)

Ziraat Bankası tarafından kullanılan sübvansiyonlu tarımsal kredi düzenlemeleri Bakanlar Kurulu kararları ve ilgili bakanlıkların tebliğleri uyarınca gerçekleştirilmektedir. Tarımsal kredilerde uygulanan sübvansiyonlar kamu otoritesinin Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığıyla yönettiği bir teşvik sistemidir. Sübvansiyonlu tarım kredilerinden yararlanmak için çiftçilerin öncelikle Ziraat Bankası'nda bir kredi limitine sahip olmaları gerekmektedir. Sübvansiyonlu tarım kredilerinin anaparası Ziraat Bankası kaynaklı olup, sübvansiyonlu kısım hariç faiz riski de Ziraat Bankası'na aittir. (Ziraat Bankası, 2018c)

Her yıl güncellenerek uygulamaya konulan ve mevcut durumda 10.02.2018 tarih ve 30328 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu 08.01.2018 tarih ve 2018/11188 sayılı "T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullandırılmasına İlişkin Karar" gereğince Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından 01.01.2018-31.12.2020 tarihleri arasında kullanılacak tarımsal kredilerin, Bankaca uygulanan cari faiz oranlarından Çizelge 3.2.'de sunulan oranlarda indirim yapılmak suretiyle kredi konuları itibarıyla ve üst limitler dahilinde kullanılabilmesi kararlaştırılmıştır. Yine aynı kararda kredi tahsisi yapılacak üreticilerin kredi değerliliği tespitinin, kredi tahsis kriteri belirlenmesinin, kredi limiti açılmasının, vade belirlenmesinin, geri ödenme koşullarının tespiti ile kullandırma, takip ve tahsilat işlemlerinin Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin kendi usul ve iç mevzuatı uyarınca gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Kredi Konuları	İndirim Oranları (%)		Kredi Üst Limiti (TL)
	Yatırım Kredisi	İşletme Kredisi	
Hayvansal Üretim Konuları			
Sütçü, Etçi, Kombine Sığır Yetiştiriciliği			12.500.000
100.000 TL'ye kadar	100	100	
100.001-750.000 TL	100	50	
750.001-5.000.000 TL	75	50	
5.000.001-12.500.000 TL	50	25	
Yaygın Hayvansal Üretim			250.000
100.000 TL'ye kadar	100	100	
100.001-250.000 TL	75	50	
Damızlık Düve Yetiştiriciliği	100	75	7.500.000
Büyükbaş Hayvan Besiciliği	50	50	5.000.000
Küçükbaş Hayvancılık	100	75	5.000.000
Arıcılık	50	50	1.500.000
Kanatlı Sektörü	50	25	3.000.000
Kanatlı Sektörü Damızlık Yetiştiriciliği	100	100	7.500.000
Su Ürünleri Sektörü			5.000.000
100.000 TL'ye kadar	100	100	
100.001-5.000.000 TL	100	50	
Bitkisel Üretim Konuları			
Kontrollü Örtü Altı Tarımı			10.000.000
750.000.-TL'ye kadar	75	50	
750.001-5.000.000 TL	50	25	
5.000.001-10.000.000 TL	25	25	
Yaygın Bitkisel Üretim			750.000
250.000 TL'ye kadar	50	50	
250.001-750.000 TL	25	25	
Yem Bitkisi Üretimi	100	100	2.500.000
Yurtiçi Sertifikalı Tohum, Fide, Fidan Üretimi	100	100	10.000.000
Yurtiçi Sertifikalı Tohum, Fide, Fidan Kullanımı			5.000.000
100.000 TL'ye kadar	100	100	
100.001-5.000.000 TL	50	50	
Süt Bitkisi Üretimi	50	50	5.000.000
Stratejik Bitkisel Üretim			3.000.000
2.000.000 TL'ye kadar	-	50	
2.000.001-3.000.000 TL	-	25	
Sera Modernizasyonu	100	50	300.000
Muhtelif Konular			
İyi Tarım/Organik Tarım Uygulamaları	50	50	5.000.000

Tarımsal Mekanizasyon (Traktör hariç)	75	-	1.500.000
Traktör			250.000
75.000 TL'ye kadar	50	-	
75.001-250.000 TL	25	-	
Modern Basınçlı Sulama	100	-	1.500.000
Arazi Alımı	25	25	500.000
Lisanslı Depoculuk Yatırımları			
10 bin tona kadar kapasite	75	50	10.000.000
10 bin tondan büyük kapasite	75	50	20.000.000
Soğuk Hava Deposu	50	25	5.000.000
Tarımsal Ürün İşlenmesi	50	50	5.000.000

Çizelge 3.2. Sübvansiyonlu tarımsal kredi oran ve limitleri

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar. (2018). *T.C. Resmi Gazete*, 30328, 10 Şubat 2018.

Söz konusu yasal düzenlemelerin yanı sıra 16.03.2018 tarih ve 30362 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2018/16 sayılı “T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım Ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği” ile söz konusu sübvansiyonlu kredilerin kullanım detayları düzenlenmiştir. Mezkur tebliğ uyarınca sütçü, etçi ve kombine sığır yetiştiriciliği, damızlık düve yetiştiriciliği, büyükbaş hayvan besiciliği, küçükbaş hayvancılık, arıcılık, kanatlı sektörü, kanatlı sektörü damızlık yetiştiriciliği, yaygın hayvansal üretim, su ürünleri sektörü, kontrollü örtü altı tarımı, sera modernizasyonu, yurt içi sertifikalı tohum, fide, fidan üretimi, yurt içinde üretilen sertifikalı tohum, fide, fidan kullanımı, süs bitkisi üretimi, iyi tarım uygulamaları, organik tarım faaliyetleri, yaygın bitkisel üretim, yem bitkisi üretimi, tarımsal mekanizasyon, traktör, modern basınçlı sulama, arazi alımı, tarımsal amaçlı kooperatiflerin uyguladıkları üretim projeleri, sözleşmeli üretim, lisanslı depoculuk, elektronik ürün senedi (ELÜS) karşılığı kredi kullanımı, soğuk hava deposu yatırımları, stratejik bitkisel üretim, yenilenebilir enerji kaynakları ve tarım ürünlerinin işlenmesi konularında kullanılacak tarım kredilerinin teknik esasları ile uyulması gereken kurallar geniş çerçevede açıklığa kavuşturulmuştur.

Ziraat Bankası tarafından cari faizli ya da sübvansiyonlu kullanılan tarım finansmanına yönelik krediler çeşitli kullanım şekillerinde plase edilmektedir. İşletme kredileri; vade esaslı, borçlu cari hesap, esnek ödemeli veya sabit faizli eşit taksitli kullanılır. Yatırım kredileri ise vade esaslı, esnek ödemeli veya sabit faizli eşit taksitli olarak kullanılmaktadır. (Ziraat Bankası, 2013: 52)

Vade esaslı kredide anapara, faiz, banka sigorta muamele vergisi (BSMV) ve masraflardan oluşan alacağın tamamı vade sonunda tahsil edilmektedir. Vade tarihinden önce yapılan tahsilatlar yeniden krediye dönüştürülememektedir. (Ziraat Bankası, 2013: 52)

Borçlu cari hesap şeklinde kullanılan tarımsal kredilerde üçer aylık hesap devrelerinde faiz, BSMV ve masraflardan oluşan alacağın tahsili gerçekleştirilmektedir. Kredinin vade tarihi geldiğinde ise faiz, BSMV ve masrafların yanı sıra kredi anapara tutarı da tahsil edilmektedir. Kredinin vadesinden önce gerçekleştirilen anapara geri ödemeleri, herhangi bir faiz gecikmesi bulunmamak şartıyla yeniden krediye dönüştürülebilmektedir. (Ziraat Bankası, 2010: 16)

Esnek ödeme planlı tarım kredilerinde anapara taksitleri eşit tutarda belirlenebileceği gibi artan veya azalan oranlarda farklı olarak da belirlenebilmektedir. Ayrıca kredinin nihai vadesi geçmemek suretiyle taksit vadeleri de birbirinden farklı sürelerde şekillendirilebilmektedir. Kredi taksitlerinin içerisinde anapara, faiz, BSMV ve masraflar bulunmaktadır. Şayet banka tarafından anapara ödemesiz dönem öngörülmüşse, söz konusu dönemde faiz, BSMV ve masraf tahsilatları yapılması esas oluşturmaktadır. (Ziraat Bankası, 2010: 16)

Sabit faizli eşit taksitli kredilerde anapara, faiz, BSMV ve masraflardan oluşan eşit tutarlardaki taksitlerin taksit tarihlerinde ödenmesi esastır. Bu kredilerde dikkat edilmesi gereken husus, çiftçilerin nakit akışlarının sabit taksitlerle uyumlu olması gerekliliğidir. (Ziraat Bankası, 2010: 16)

2017 yılı içerisinde Ziraat Bankası tarafından kullanılan tarım sektörünün finansmanına yönelik kredi tutarı 33,7 milyar TL olup, bu tutar 451 bin müşteriye

kullandırılmıştır. Bankanın 2017 yıl sonu itibariyle kümülatif tarımsal kredi bakiyesi 49,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Tarım sektöründe kullanılan krediye ilişkin toplam müşteri sayısı da 630 bine çıkmıştır. Bankanın tarım sektörüne kullanılan kredi portföyünün %38'i 18,8 milyar TL ile yatırım kredilerinden oluşmaktadır. Bunun yanında kalan %62'lik kısmı da 31,1 milyar TL ile tarımsal işletme kredileri oluşturmaktadır. (Ziraat Bankası, 2018b: 26)

Ziraat Bankası sadece kendi kaynağından tarımsal kredi kullanılmayıp, 2017 yılı içerisinde muhtelif kurumların fonlarından toplam 67,3 milyon TL'lik kredinin 10 bin kişiye kullanılmasını sağlamıştır. 2017 yılındaki söz konusu fon kaynaklı krediler ile birlikte bankanın toplam fon kaynaklı kullandığı kredi bakiyesi 2 milyar TL'ye, fon kaynaklı kredi kullandığı müşteri adedi de 78 bine yükselmiştir. (Ziraat Bankası, 2018b: 26)

Sübvansiyonlu tarım kredileri kullanımı için 2017 yılında yayımlanan tebliğ ve kararlar neticesinde Ziraat Bankası tarım sektöründeki müşterilere %0 ile %8,25 arasında değişen faiz oranlarıyla faiz indirimli tarım kredisi kullanmıştır. Banka tarafından 2017 yılı içerisinde tarım sektöründe bulunan 320 bin müşteriye toplam 22,9 milyar TL tutarında sübvansiyonlu tarımsal kredi kullanılmıştır. (Ziraat Bankası, 2018b: 26)

2017 yılı içerisinde 19 bin sözleşmeli üreticiye 142 milyon TL tarım kredisi kullandıran Ziraat Bankası, 148 bin müşteriye de 11 milyar TL hayvancılık kredisi kullanmıştır. Söz konusu hayvancılık kredisi kullanımları ile birlikte bankanın toplam hayvancılık kredi bakiyesi 15,6 milyar TL ve hayvancılık kredisi kullandığı toplam müşteri adedi de 205 bine ulaşmıştır. (Ziraat Bankası, 2018b: 27)

2017 yılı içerisinde 52 bin adet müşteriye 3 milyar TL traktör kredisi ve 20 bin müşteriye 488 milyon TL tarımsal mekanizasyon kredisi kullandıran Ziraat Bankasının toplam traktör kredi bakiyesi 7,5 milyar TL, toplam mekanizasyon kredisi bakiyesi de 1,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılsonu itibariyle bankanın traktör kredisi müşteri adedi 193 bin ve mekanizasyon kredisi müşteri adedi de 52 bin olmuştur. (Ziraat Bankası, 2018b: 27)

Azami fatura tutarı 25.000.-TL'yi geçmeyen ekipmanların alımına yönelik kullanılan küçük ekipman kredisinden Ziraat Bankası 2017 yılı içerisinde 165 milyon TL kullanmış olup, bundan yararlanan müşteri adedi 10 bin olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2017 yılı içerisinde yaklaşık 8 bin müşteriye toplam 856 milyon TL seracılık kredisi kullanılmıştır. Böylece son on dört yılda Ziraat Bankası tarafından kullanılan seracılık kredi bakiyesi toplam 4,3 milyar TL ve bundan yararlanan toplam müşteri adedi de 111 bin olmuştur. (Ziraat Bankası, 2018b: 27)

3.6.2. Tarım Kredi Kooperatifleri

1923 yılı Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde Türkiye'de kooperatifçilik hareketleri başlamış olup 1924 yılında İtibari Zirai Birlikler Kanunu ile başlayan yasal süreç 2005 yılında kabul edilen 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile devam etmiş ve bu kararname ile Tarım Kredi Kooperatifleri bugünkü bağımsız bir kuruluş olma özelliğini taşımaya başlamıştır. (Tarım Kredi Kooperatifleri [TKK], 2018a)

Tarım Kredi Kooperatifleri, kooperatif ortaklarının ve bütün Türk çiftçisinin her türlü zirai ihtiyacını karşılamak için mal ve hizmeti uygun zaman ve maliyetle sağlamayı, bunun yanında tarım ürünlerini pazarlamayı, Türk tarımını sürdürülebilir anlayışa sahip kılıp üretken bir sektör haline getirmeyi amaçlamaktadır. Kurumun vizyonu Türkiye'de tarım kredilerinde ve tarım girdilerinde lider kuruluş olup çiftçilerin sosyal-ekonomik güvencesini sağlamaktır. (TKK, 2018b)

Tarım Kredi Kooperatifleri, ortak çiftçilerin tarım üretimlerini geliştirmek, ihtiyaç temini sağlamak, ortakların ekonomik-sosyal yönden gelişmesine katkıda bulunmak ve ortaklarına ucuz kredi sağlamak amacıyla kurulmuştur. (Taşkiran ve Özudoğru, 2010)

Tarım Kredi Kooperatifleri; kendi ortaklarının kısa ve orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra ortaklarının ürünlerini değerlendirmekte ve müşterek yararlanılacak her türlü alet, ekipman, makine ve tesis edinimini gerçekleştirmektedir. Ayrıca üretim araçlarını toplan sağlayan bu kooperatifler, mamullerin pazarlanarak değerlendirilmesi ve mesleki bilginin artırılması için faaliyette de bulunmaktadır. (Arslan ve Çidem, 2016)

Kooperatif ortakları Tarım Kredi Kooperatiflerinden ihtiyaçları için aynı kredi (mazot, yem, gübre, ilaç vb.), kredilendirilen aynı konular dışındaki ihtiyaçlar için nakdi kredi ve hayvan alımı, ekipman alımı, tesis yapımı ile ikinci el traktör alımı gibi konularda yatırım kredisi kullanabilmektedir. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılan işletme kredilerinde azami vade 1 yıl, büyükbaş besicilik kredilerinde azami vade 18 ay ve yatırım kredilerinde azami vade 4 yıl olarak gerçekleşmektedir. (TKK, 2018c)

Tarım Kredi Kooperatiflerince ortaklarına belirli bir kredi limiti tahsis edilmektedir. Ortaklar bu kredi limitinin 10 bin TL'ye kadar olan kısmının yarısını ve 10 bin TL'nin üzerindeki kısmın da %25'ini nakdi olarak kullanabilmektedir. Yine ortaklara tanımlanan genel kredi limitinin %75'i yatırım kredisi olacak şekilde kullanılmakta ancak yatırıma konu ekipmanın Tarım Kredi Kooperatifine ait olmayan şirketlerden satın alınması durumunda ortaklardan kredi tutarının %10'u oranında öz kaynak katkısı aranmaktadır. Bunun yanı sıra Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılacak kredilerde kurumun kendi değerlendirmesi doğrultusunda ortaklardan kefalet ya da maddi teminat istenilmektedir. (TKK, 2018c)

	2014	2015	2016	2017
Toplam Kredi (TL)	5.947.587.441	6.405.798.867	6.765.228.505	7.619.314.092
Sübvansiyonlu Kredi (TL)	1.836.419.628	4.394.977.704	5.099.632.172	4.994.289.607
Ortak Sayısı (Adet)	421.286	426.092	422.156	422.526

Çizelge 3.3. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullandırılan kredilerin dağılımı

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018d). *Tarım Kredi Kooperatifleri 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: Tarım Kredi Kooperatifleri Muhasebe ve Finansman Daire Başkanlığı, 29.

Çizelge 3.3.'te belirtildiği üzere 2014 ve 2017 yılları kıyaslandığında; toplam kredi bakiyesinin 2014 yılında yaklaşık 5,9 milyar TL iken 2017 yılında %28 oranında artış göstererek 7,6 milyar TL'ye yükseldiği görülmektedir. Sübvansiyonlu kredi bakiyesinin ise 2014 yılında 1,8 milyar TL iken 2017 yılında 4,9 milyar TL'ye yükselerek %172 artış saęladığđ, bu artış oranının da toplam kredi bakiyesindeki artış oranından fazla olduğu görülmektedir. Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi kullanan kooperatif ortaęđ sayısı da 2014 yılında 421.286 iken 2017 yılında 422.526 adete yükselmiştir.

	2014	2015	2016	2017
Toplam Kredi	5.947.587.441	6.405.798.867	6.765.228.505	7.619.314.092
Nakdi Kredi	1.557.936.984	1.668.146.457	1.866.247.799	2.228.753.968
Ayni Kredi	4.389.650.457	4.737.652.410	4.898.980.706	5.390.560.124

Çizelge 3.4. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullanılan kredi türleri (TL)

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018d). *Tarım Kredi Kooperatifleri 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: Tarım Kredi Kooperatifleri Muhasebe ve Finansman Daire Başkanlığı, 30.

Çizelge 3.4.'teki verilere göre 2014 yılında Tarım Kredi Kooperatiflerince kullanılan toplam 5,9 milyar TL kredinin 1,5 milyar TL'si nakdi kredi iken 4,3 milyar TL'si ayni kredilerden oluşmaktadır. 2017 yılında toplam kredi bakiyesinin 7,6 milyar TL'ye yükselmesine paralel olarak nakdi kredi bakiyesi 2014 yılına kıyasla %46 artarak 1,5 milyar TL'den 2,2 milyar TL'ye yükselmiştir. Aynı şekilde ayni kredi bakiyesi de 2014 yılına kıyasla 2017 yılında %23 oranında artarak 4,3 milyar TL'den 5,3 milyar TL'ye yükselmiştir.

	2014	2015	2016	2017
Toplam Kredi	100	100	100	100
Nakdi Kredi	26,19	26,04	27,59	29,25
Ayni Kredi	73,81	73,96	72,41	70,75

Çizelge 3.5. Tarım Kredi Kooperatiflerince kullanılan kredilerin oransal dağılımı (%)

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018d). *Tarım Kredi Kooperatifleri 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: Tarım Kredi Kooperatifleri Muhasebe ve Finansman Daire Başkanlığı, 31.

Tarım Kredi Kooperatiflerince kullanılan kredilerin oransal dağılımının gösterildiği Çizelge 3.5.'ten anlaşılacağı üzere, Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan toplam kredi bakiyesinin yıllar itibariyle büyük kısmı ayni kredilerden oluşmaktadır. Bunun yanında 2014 ve 2017 yılları baz alındığında nakdi kredilerin oransal payı artış eğilimindeyken, ayni kredilerin de oransal payının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

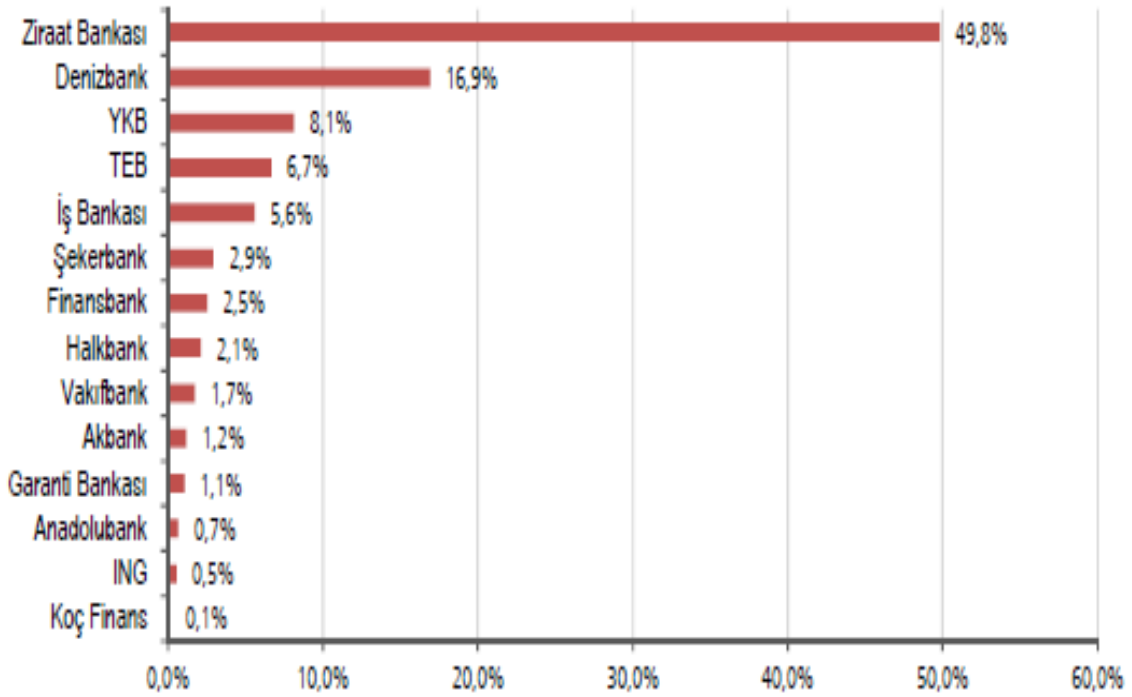
3.6.3. Diğer Bankalar

Türkiye’de kamu bankaları haricindeki bankaların tarım sektörüne yönelik kullandırdıkları krediler genel anlamda sınırlı seviyelerde kalmıştır. Geçmiş dönem verileri incelendiğinde Türkiye’de 1980 yılında faal olan 38 adet milli bankanın 6 adedi, 1986 yılında 32 adet milli bankanın 5 adedi, 1991 yılında 38 adet milli bankanın 4 adedi ve 2000 yılında da 43 adet bankanın 3 adedi tarıma sektörüne kredi kullandırmıştır. (Özçelik, Güneş ve Artukoğlu, 2005)

Türkiye’de tarım sektörüne kullanılan kredilerde uzun yıllar boyunca Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin ağırlığı gözlemlenmektedir. 2000’li yıllardan itibaren özellikle kamu bankalarının yeniden yapılandırılması sonrasında Ziraat Bankası’nın tarım kredilerindeki ağırlığı giderek azalmıştır. 2004 yılında tarım kredilerinin %98’ini kullandıran Ziraat Bankası, 2007 yılına gelindiğinde Türkiye’deki tarım kredinin %53’ünü kullandırır duruma gelmiştir. (Günaydın, 2009)

Kamu bankalarının yapılandırılması sonrasında 2004 yılında tarım sektörünün kredilendirilmesine yönelik Ziraat Bankası tarafından uygulanmasına başlanılan sübvansiyonlu krediler, tarımsal kredi alanında olumlu gelişmeler yaşanmasına yol açmıştır. Sübvansiyonlu tarım kredilerinin sadece Ziraat Bankası tarafından verilmesinden dolayı çiftçilerin öncelikli tercihi haline gelen Ziraat Bankasının iş yükü artmış ve sosyal misyonu üst seviyeye çıkmıştır. (Ünlüer ve Güneş, 2013)

Türkiye’de çiftçilere yönelik yapılan güncel saha araştırmalarında son üç yıl içerisinde çiftçilerin %57,5’inin tarım kredisi kullandığı anlaşılmıştır. Tarım kredisi kullanan çiftçilerin %61’inin sadece bir bankadan, %23’ünün iki bankadan, %12’sinin üç bankadan ve %4’ünün de 4 ile daha fazla bankadan tarımsal kredi kullandığı görülmüştür. (EBRD, 2017: 13,14)

Şekil 3.7. Tarımsal kredilerde çiftçilerin banka tercihleri

Kaynak: İmar ve Kalkınma Bankası. (2017). *Financing of Agricultural MSMEs in Turkey: Field Research Report 2017*, Ankara: EBRD Türkiye Mikro & KOBİ Finansman Programı Proje Ofisi, 13.

Türkiye’deki tarım işletmelerinin finansal davranışları üzerine saha araştırmalarını içeren, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından 2017 yılında yayımlanan raporda Türkiye’de tarım kredisi kullanan çiftçilerin öncelikli tercihinin Şekil 3.7.’de gösterildiği üzere %49,8 oranında Ziraat Bankası olduğu görülmüştür. Ziraat Bankası’nı sırayla özel sermayeli bankalar olan Denizbank ve Yapı Kredi Bankası izlemektedir. Kamu sermayeli bankalardan Halkbank %2,1 tercih edilirlilik oranıyla 8. sırada ve Vakıfbank da %1,7 tercih edilirlilik oranıyla 9. sırada yer almaktadır. (EBRD, 2017: 13)

Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların neredeyse tamamı tarım sektörüne finansman sağlamaktadır. Önceki yıllara kadar sadece Ziraat Bankası bünyesinde bulunan tarım bankacılığına ilişkin departmanlar özel bankalar nezdinde de yaygınlaşmaktadır. Tarım bankacılığı departmanı bulunmayan bankalar da tarımsal kredilerini genellikle KOBİ departmanları bünyesinde sürdürmektedirler. Tarımsal kredi departmanı bulunan bankalar tarım kredi değerlendirmelerinde kendi geliştirdikleri metotları ve skor

modellerini kullanmaktadırlar. Bankaların kullandıkları bu modeller bankadan bankaya çeşitlilik göstermektedir. (Kaya, 2016: 54)

Uzun seneler boyunca sadece kamu bankaları tarafından finanse edilen Türk tarım sektöründeki potansiyel son yıllarda özel bankalar tarafından keşfedilmeye başlanmıştır. Tarım bankacılığı departmanları kuran özel bankalar genel müdürlüklerinden şube ağlarına kadar satış ve pazarlama ağı kurmak suretiyle altyapılarını oluşturmuşlardır. Ayrıca çiftçilerin ihtiyaçlarına yönelik tasarlanan yeni ürün ve kredi çeşitleri de bu altyapıyı destekler nitelikte geliştirilmiştir. (Kaya, 2016: 60)

Tarım kredilerinde tercih edilen bankalardan olan Denizbank, çiftçilere yönelik tarım kredisi pazarlama faaliyetlerini arttırmıştır. Alternatif dağıtım kanalları vasıtasıyla tarımsal başvuru kabul eden Denizbank ayrıca Tarım ve Orman Bakanlığı ile de muhtelif tarım projeleri geliştirmektedir. 2007 yılından bu yana tarım kredisi kullandıran Türk Ekonomi Bankası (TEB) çiftçilere verdiği danışmanlık hizmetinin yanı sıra özellikle geliştirdiği ödeme sistemleri ürünleri ile çiftçinin tedarikçilerden aldığı ürün bedellerini faizsiz geri ödemesini sağlamaktadır. (Anadolu Ajansı, 2018)

Damla sulama, traktör ve arsa alım kredi ürünlerini pazarlayan Akbank bunun yanı sıra çiftçilere yönelik geri ödemesi hasat dönemlerine uyumlu şekilde ayarlanabilen tarım kredileri sunmaktadır. İş Bankası özellikle sözleşmeli üretim kredileri alanında aktif rol oynamakta olup, tarım sektörüne kullandırılan nakdi kredi bakiyesini istikrarlı şekilde arttırmaktadır. Tarım sektörüne yönelik yirmiden fazla ürün ve kredi çeşidi sunan Garanti Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi depolarına ürün bırakan çiftçilere ürün senedi karşılığı kredi kullandırmakta olup devlet destekli tarım sigorta ürünlerini de aktif olarak çiftçilere pazarlamaktadır. (Anadolu Ajansı, 2018)

4. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE TARIMSAL KREDİLER

Çalışmanın dördüncü bölümünde Türk bankacılık sektörünün genel görünümü incelenecek ve buna paralel olarak Türk bankacılığında tarımsal kredilerin gelişimi ortaya konulacaktır. Türk bankacılığında tarım sektörüne kullanılan kredilerin gelişimi bir bütün olarak ele alınacak, bunun yanı sıra kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı mevduat bankalarının tarımsal kredilerine ilişkin veriler sunulacaktır. Son olarak Türkiye’de tarımsal krediler ile tarımsal GSYH, tarım istihdamı, tarımsal dış ticaret ve tarımsal üretim değerleri arasındaki ilişki incelenecektir.

4.1. Bankacılık Sektör Görünümü

Türk bankacılık sektöründe Eylül-2018 itibariyle 34 mevduat, 13 kalkınma ve yatırım, 5 katılım olmak üzere toplam 52 adet banka faaliyet göstermektedir. (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], 2018: 1)

34 mevduat bankasından 3 adedi kamu sermayeli, 30 adedi özel sermayeli ve 1 adedi de Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiş vaziyettedir. 13 kalkınma ve yatırım bankasından 5 adedi kamu ve 8 adedi de özel sermayelidir. 5 katılım bankasının da 2 adedi kamu ve 3 adedi özel sermayeli durumda faaliyet göstermektedir. (BDDK, 2018: 1)

Aktif Kalemler	Tutar (Milyar TL)	Pasif Kalemler	Tutar (Milyar TL)
Nakit ve Benzeri Değerler*	482	Mevduat	2.137
Zorunlu Karşılıklar	167	Bankalara Borçlar	686
Krediler	2.588	Repo İşlemleri	144
Takipteki Alacaklar (Brüt)	86	İhraç Olan Menkul Kıymetler	205
Menkul Değerler	489	Özkaynaklar	409
Diğer Aktifler	485	Diğer Pasifler	630
Toplam Aktif	4.211	Toplam Pasif	4.211

*Nakit ve Benzeri Değerler Kalemi; nakit varlık, TCMB, para piyasası ve bankalardan alacakların toplam tutarından oluşmaktadır.

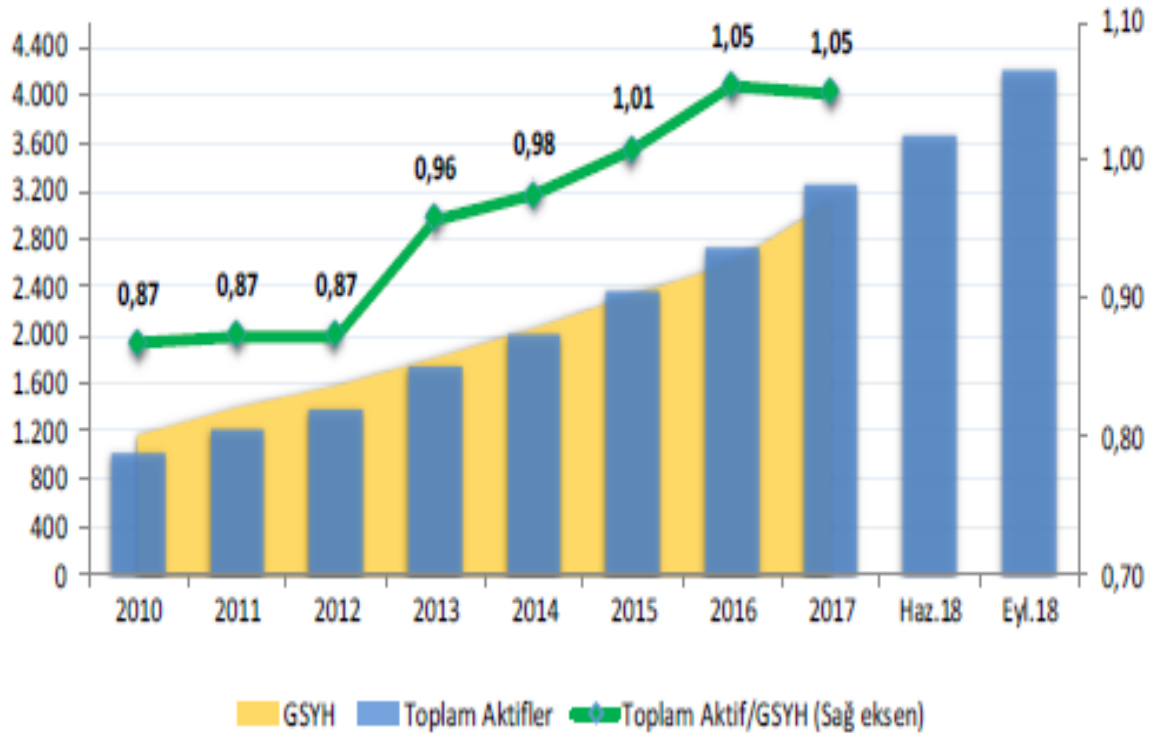
Çizelge 4.1. Türk bankacılık sektörü bilanço yapısı (Eylül-2018)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2.

Çizelge 4.1.'de görüleceği üzere, Eylül-2018 itibariyle Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 4.211 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Aktif büyüklüğünün içerisindeki en büyük kalem 2.588 milyar TL ile krediler kalemi olup, krediler kalemi aktif büyüklüğünün %61'ini oluşturmaktadır. Türk bankacılık sisteminin pasif yapısı incelendiğinde en büyük pasif kalemin 2.137 milyar TL ile mevduat olduğu görülmektedir. Mevduat kalemi toplam pasiflerin %51'ini oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Türk bankacılık sektörü kredilerin toplam aktife oranında AB ülkeleri içerisinde 14. sırada bulunmaktadır. Mevduat tutarının toplam pasife oranı incelendiğinde ise Türk bankacılık sektörü AB ülkeleri içerisinde 19. sırada yer almaktadır. (Türkiye Bankalar Birliği [TBB], 2018)

Türk bankacılık sektörü, özkaynak büyüklüğü konusunda AB ülkeleri arasında İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Hollanda, İsveç ve İrlanda'nın ardından 9. sırada bulunmaktadır. (TBB, 2018)

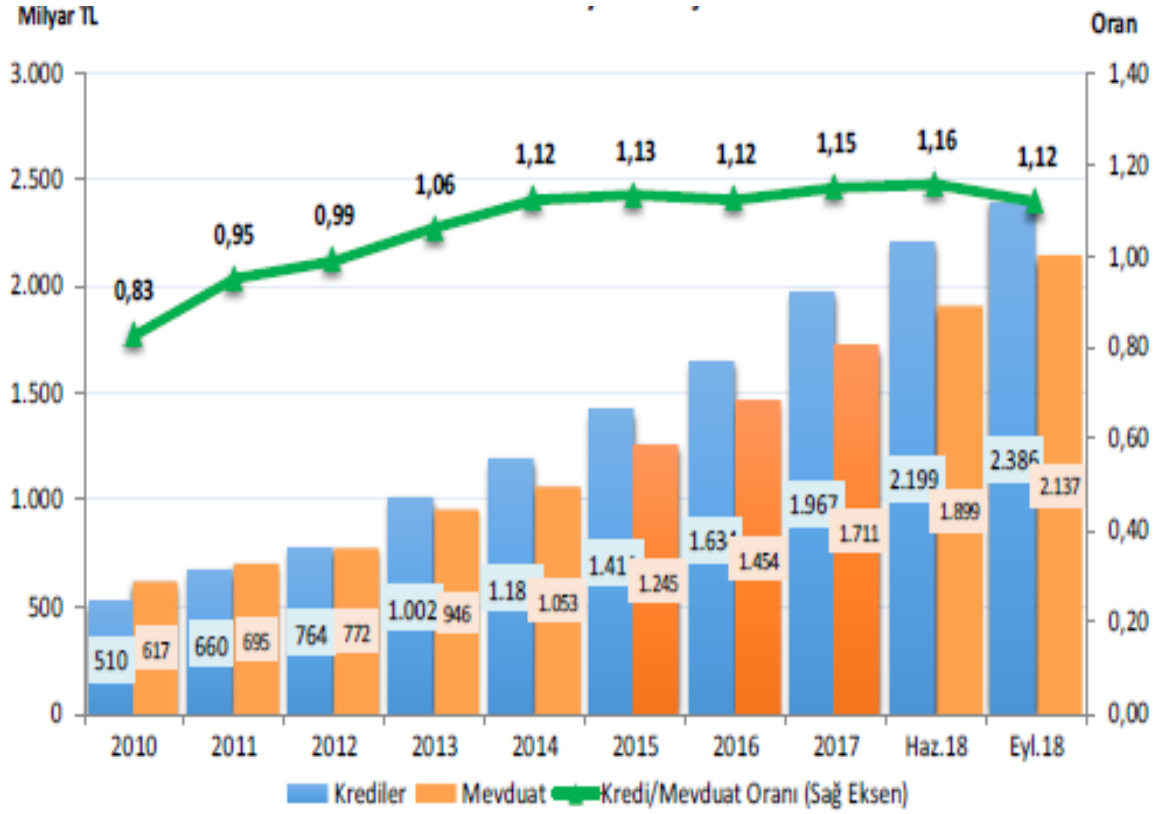
Şekil 4.1. Toplam Aktif/GSYH oranı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 3.

Şekil 4.1.'de gösterildiği üzere, Türk bankacılık sektörü toplam aktifi 2010 yılından bu yana istikrarlı şekilde artmaktadır. 2010 yılında GSYH'nin %87'sine denk gelen bankacılık sektörünün aktifleri ilk defa 2015 yılında GSYH'yi yakalamıştır. 2015'ten sonra da Toplam Aktif/GSYH oranı artmaya devam etmiş ve 2017 yılında Türk bankacılık sektörü toplam aktifi GSYH'nin %105'i seviyesine gelmiştir. Bu tarihten sonra da bankacılık sektörü toplam aktifi artışını istikrarlı şekilde devam ettirmektedir.

Bankacılık sektörü aktif toplamı baz alınarak Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslama yapıldığında, Türkiye toplam aktif büyüklüğü ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında 13. sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra kişi başına düşen bankacılık aktifi tutarı Türkiye'de yaklaşık 9 bin Euro seviyesindedir. Avrupa Birliği ülkeleri ile kıyaslandığında kişi başına düşen bankacılık aktifi tutarında Türkiye 26. sırada bulunmaktadır. (TBB, 2018)

Bankacılık toplam aktifinin GSYH'ye oranının ortalaması Avrupa Birliği ülkelerinde %279 seviyesinde bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe toplam aktiflerin ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılası oranlarına bakıldığında, Türkiye %105 oranı ile AB ülkeleri içerisinde 23. sırada yer almaktadır. (TBB, 2018)

Not: Mevduatın krediye dönüşümü hesaplanırken kalkınma ve yatırım bankaları tarafından kullanılan krediler, toplam kredi tutarına dahil edilmemiştir.

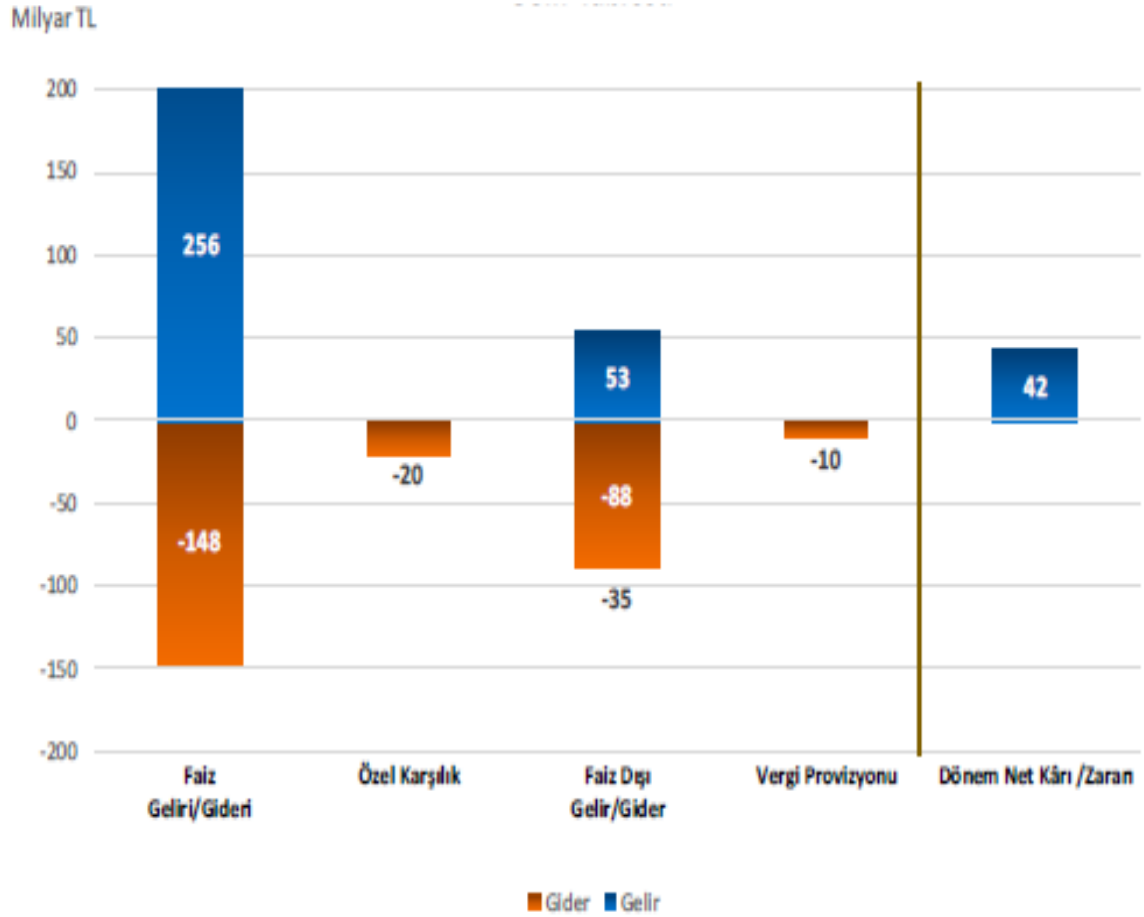
Şekil 4.2. Mevduatın krediye dönüşüm oranı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 7.

Şekil 4.2.'den anlaşılacağı üzere Türk bankacılık sektörünün kredi ve mevduat büyüklükleri 2010 yılından bu yana düzenli şekilde artış eğiliminde bulunmaktadır. 2012 yılına kadar toplam krediler, toplam mevduat büyüklüğünün altında kalmıştır. 2013 yılında 1.002 milyar TL olan toplam kredi bakiyesi, 946 milyar TL olan toplam mevduat bakiyesini geçmiştir. 2013 yılından sonra da toplam krediler toplam mevduat bakiyesinden hızlı biçimde artış göstermiş ve kredi ile mevduat kalemi arasındaki fark her geçen yıl açılmıştır. Haziran-2018 döneminde 1,16 olarak zirveye çıkan kredi/mevduat oranı, Eylül-2018 döneminde bir nebze azalarak 1,12 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Kredi/mevduat oranı konusunda Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında karşılaştırma yapıldığında, Türkiye'nin kredi/mevduat oranında AB ülkeleri arasında 8.

sırada geldiği görülmektedir. Bu konuda Türkiye'nin önünde olan ülkeler Danimarka, İsveç, Finlandiya, Kıbrıs Rum Kesimi, Estonya, Letonya ve Çek Cumhuriyeti'dir. (TBB, 2018)

Şekil 4.3. Bankacılık sektör karlılığı (Eylül-2018)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 8.

Şekil 4.3.'te detayları verildiği üzere, Eylül-2018 döneminde bankacılık sektörü faiz gelirleri 256 milyar TL ve faiz gideri de 148 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörü kullandığı kredilerin niteliğine göre 20 milyar TL özel karşılık ayırarak bunu gider olarak muhasebeleştirmiştir. Faiz dışı 53 milyar TL gelir elde eden bankacılık sektörü bunun karşılığında 88 milyar TL faiz dışı gider yaparak, 35 milyar TL net faiz dışı gidere katlanmıştır. Vergi ödemeleri için de 10 milyar TL gider yapan

bankalar, nihayetinde Eylül-2018 döneminde toplam 42 milyar TL dönem net karı elde etmiştir.

Eylül-2017 döneminde %12,16 seviyesinde gerçekleşen Türk bankacılık sektörü özkaynak karlılığı Eylül-2018 döneminde %11,58 seviyesine gerilemiştir. (BDDK, 2018: 9)

Özkaynak karlılığı hususunda Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri karşılaştırıldığında, Türk bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı konusunda AB ülkeleri içerisinde Macaristan'dan sonra ikinci sırada geldiği görülmektedir. (TBB, 2018)

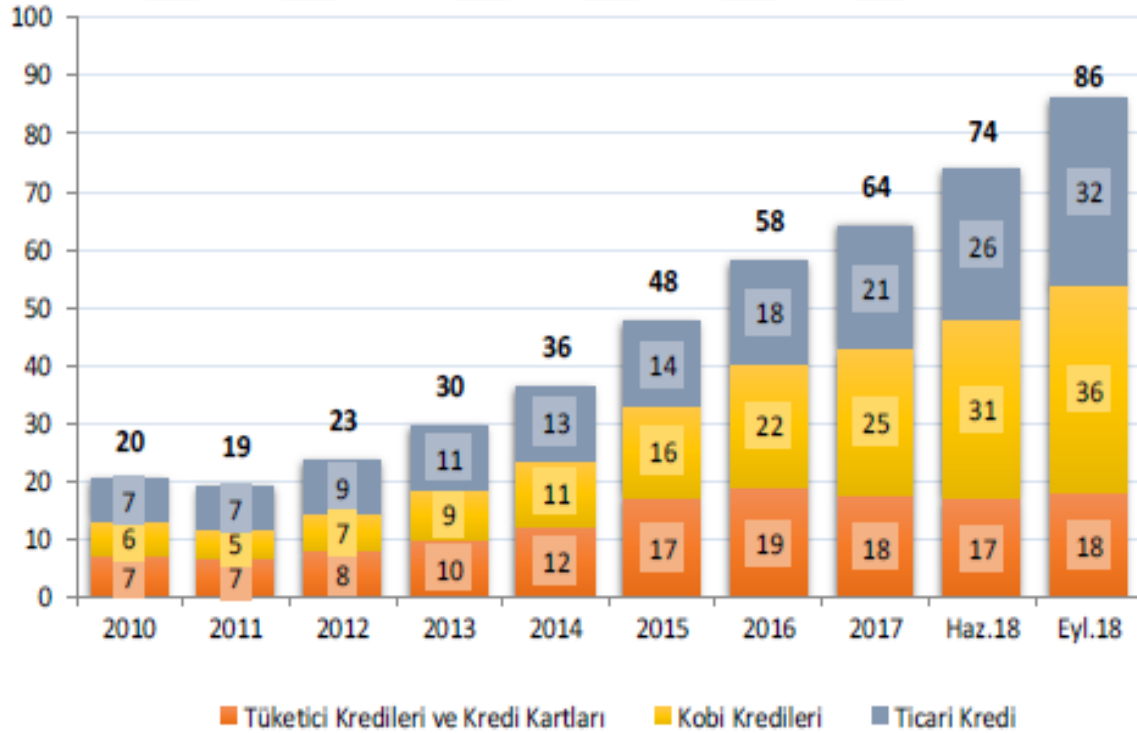
Şekil 4.4. Kredi kullanımında para cinsi dağılımının gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 10.

Şekil 4.4.'te detaylandırıldığı üzere 2010 yılında Türk bankacılık sektöründe kullanılan toplam 526 milyar TL kredinin %27'si 142 milyar TL'ye denk gelen tutarda döviz cinsi kullanılmış kredilerden ve 384 milyar TL tutarındaki %73'lük bölümü de Türk Lirası olarak kullanılan kredilerden oluşmuştur. Eylül-2018 dönemine gelindiğinde

toplam 2.588 milyar TL kredinin %42'si 1.096 milyar TL'ye denk gelen tutarda döviz cinsi kullanılmış kredilerden ve 1.492 milyar TL tutarındaki %58'lik bölümü de Türk Lirası olarak kullanılan kredilerden oluşmuştur. 2010 yılında %27 olan yabancı para cinsinden kredi kullanım oranı Eylül-2018 döneminde %42 seviyesine yükselmiştir.

Türk bankacılık sektöründe 2010 yılında toplam krediler içerisinde bireysel krediler ve kredi kartlarının oranı %33, KOBİ kredilerinin oranı %24 ve ticari/kurumsal krediler oranı da %43 seviyesinde gerçekleşmiştir. Eylül-2018 döneminde geldiğinde söz konusu oranlar ticari/kurumsal krediler lehine değişmiştir. Eylül-2018 döneminde toplam krediler içerisinde bireysel krediler ve kredi kartlarının payı %20, KOBİ kredilerinin payı %26 ve ticari/kurumsal kredilerin payı da %54 oranında gerçekleşmiştir. (BDDK, 2018: 10,11)

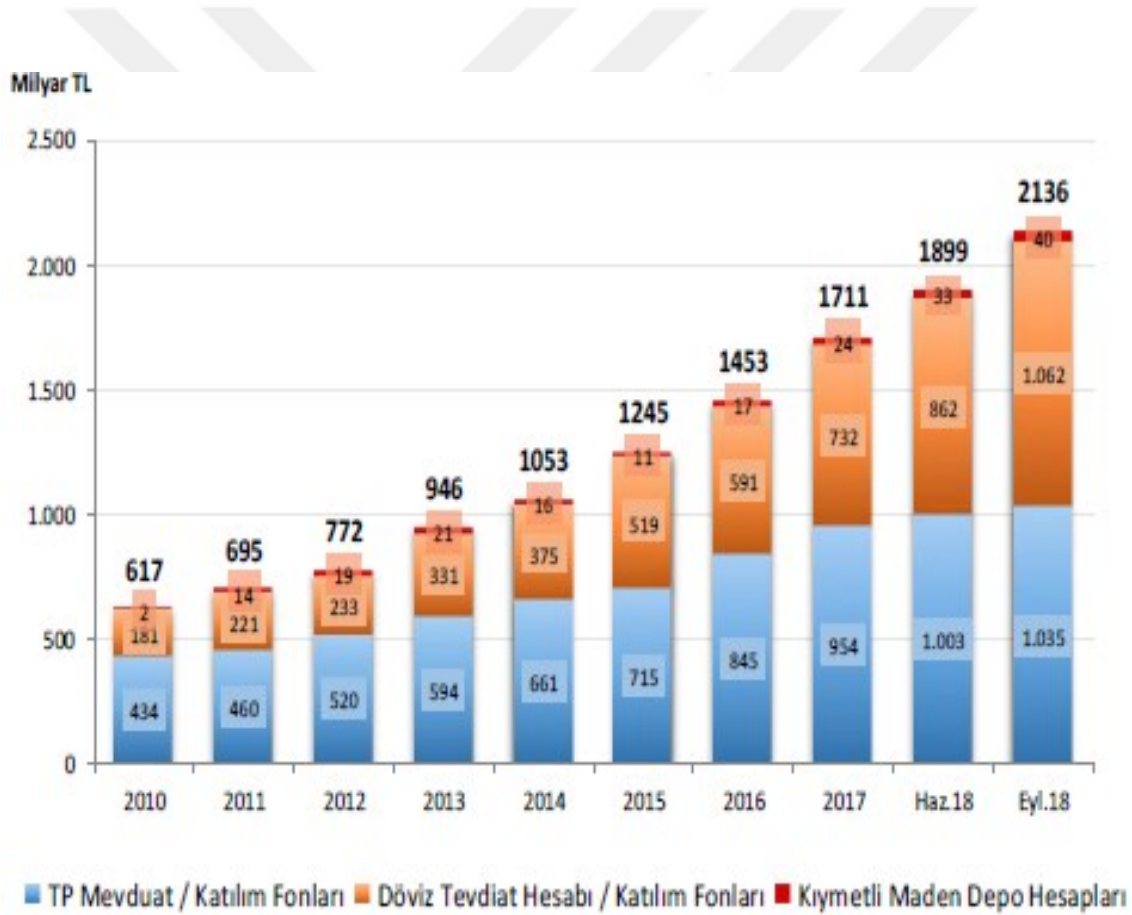

Şekil 4.5. Takip hesaplarına intikal etmiş kredi tutarı (Milyar TL)

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 14.

Şekil 4.5.'te Türk bankacılık sektöründe 2010 yılından bu yana takip hesaplarına intikal eden toplam kredi tutarları gösterilmiştir. Şekil 4.5.'te gösterildiği üzere, 2010 yılında takipteki kredi bakiyesi 20 milyar TL iken Eylül-2018 döneminde ilgili bakiye 86

milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Takipteki krediler bakiyesi 2011 yılından bu yana da düzenli olarak artış eğiliminde bulunmaktadır. 2010 yılında takipteki kredi bakiyesinin 7 milyar TL tutarındaki %35’lik bölümü ticari kredilerden, 6 milyar TL tutarındaki %30’luk bölümü KOBİ kredilerinden ve 7 milyar TL tutarındaki %35’lik bölümü de bireysel kredi ve kredi kartlarından oluşmaktadır. Eylül-2018 dönemine gelindiğinde takipteki kredi bakiyesinin 32 milyar TL tutarındaki %37’lik bölümü ticari kredilerden, 36 milyar TL tutarındaki %42’lik bölümü KOBİ kredilerinden ve 18 milyar TL tutarındaki %21’lik bölümü de bireysel kredi ve kredi kartlarından oluşmuştur. 2010 yılı ve Eylül-2018 arasındaki dönemde takipteki kredi bakiyesi içerisinde KOBİ kredilerinin payı artarken, bireysel kredi ve kredi kartlarının payı azalmıştır.

Şekil 4.6. Mevduatın gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 17.

Şekil 4.6.'da gösterildiği üzere, 2010 yılından bu yana Türk bankacılık sektöründe toplam mevduat kalemi yıllar itibariyle artış eğilimindedir. 2010 yılında 617 milyar TL olan toplam mevduatın 434 milyar TL tutarındaki %70'lik bölümü Türk Lirası mevduat/katılım fonlarından, 181 milyar TL tutarındaki %29'luk bölümü döviz mevduat/katılım fonlarından ve 2 milyar TL tutarındaki %1'lik bölümü de kıymetli maden hesaplarından oluşmaktadır. Eylül-2018 dönemine gelindiğinde toplam mevduat tutarı 2010 yılına göre %246 oranında artarak 2.136 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Eylül-2018 dönemindeki 2.136 milyar TL tutarındaki toplam mevduatın 1.035 milyar TL tutarındaki %48'lik bölümü Türk Lirası mevduat/katılım fonlarından, 1.062 milyar TL tutarındaki %50'lik bölümü döviz mevduat/katılım fonlarından ve 40 milyar TL tutarındaki %2'lik bölümü de kıymetli maden hesaplarından oluşmaktadır. Şekil 4.6.'dan anlaşılacağı üzere Türk bankacılık sisteminde incelenen yıllar itibariyle döviz cinsi mevduat payının TL cinsi mevduat payını ilk defa geçtiği dönem Eylül-2018 dönemi olmuştur.

23.10.2015 tarih ve 29511 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Bankaların Sermaye Yeterliliği Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik" uyarınca Türk bankacılık sisteminde konsolide olmayan şekilde hesaplanmış yasal özkaynak tutarının; kredi riski, operasyonel risk ve piyasa riskine esas olan tutarların toplamına bölünmesiyle hesaplanan sermaye yeterlilik oranının asgari %8 oranında olma zorunluluğu bulunmaktadır.

Yıllar	Yasal Özkaynak Tutarı (Milyar TL)	Risk Ağırlıklı Varlıklar (Milyar TL)	Sermaye Yeterlilik Oranı (%)
2010	138	725	18,97
2011	158	954	16,55
2012	196	1.099	17,86
2013	223	1.461	15,28
2014	271	1.663	16,28
2015	306	1.967	15,57
2016	347	2.230	15,57
2017	419	2.484	16,85
Eylül-2018	525	2.905	18,08

Çizelge 4.2. Türk bankacılık sektörü sermaye yeterlilik oranı gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 20.

Çizelge 4.2.'te Türk bankacılık sektörünün 2010 yılından Eylül-2018 dönemine kadar olan sermaye yeterlilik oranları gösterilmiştir. Çizelge 4.2.'de belirtildiği üzere, Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu 2010 yılı ve Eylül-2018 dönemi arasında %8 oranının altına düşmediği gibi bu orana yaklaşmamıştır. Söz konusu zaman aralığında 2013 yılsonu itibariyle en düşük değeri olan %15,28 oranına düşen sermaye yeterlilik rasyosunun zirveye ulaştığı yıl da %18,97 oranı ile 2010 yılı olarak gerçekleşmiştir.

Sıra	Banka	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler* (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam Özkaynaklar (Milyon TL)	Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	Net Dönem Karı (Milyon TL)	Şube Sayısı (Adet)	Çalışan Sayısı (Adet)
1	Ziraat Bankası	551.994	384.952	345.017	52.249	5.600	5.643	1.778	24.440
2	İş Bankası	444.334	289.912	243.039	46.591	4.500	4.573	1.357	24.658
3	Garanti Bankası	410.777	248.818	243.865	46.473	4.200	5.576	930	18.574
4	Akbank	392.457	203.280	221.344	43.189	4.000	4.639	782	13.485
5	Yapı ve Kredi Bankası	390.170	236.511	211.024	40.302	8.447	3.586	867	18.088
6	Halkbank	387.323	263.002	239.227	28.295	1.250	2.205	987	18.874
7	Vakıfbank	353.410	234.713	190.888	26.692	2.500	3.110	950	16.747
8	Finansbank	180.876	100.240	89.233	14.006	3.350	1.749	542	12.079
9	Denizbank	147.315	88.662	86.884	15.078	3.316	1.704	718	11.990
10	TEB	112.416	68.776	71.068	10.049	2.204	929	504	9.553

*Toplam Krediler kalemi; krediler, leasing alacakları, faktöring alacakları ve donuk alacaklar toplamından özel karşılıkların çıkarılması ile hesaplanmıştır.

Çizelge 4.3. Aktif sıralamasına göre bankalar ve çeşitli bilgiler (Eylül-2018)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği. (2019a). “İstatistiki Raporlar - Aktif Büyüklüklerine Göre Banka Sıralaması 2018”. Web: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> adresinden 1 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.3.’te Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları içerisinde aktif büyüklüğü en fazla olan ilk on bankaya ilişkin sıralama ve muhtelif bilgiler verilmektedir. Çizelge 4.3.’te gösterildiği üzere Türkiye’nin aktif büyüklüğü en fazla olan bankası yaklaşık 552 milyar TL aktif toplamı ile Ziraat Bankası’dır. Ziraat Bankası’nı aktif büyüklükte İş Bankası ve Garanti Bankası takip etmektedir.

Eylül-2018 verileri ile hazırlanmış Çizelge 4.3.’ten anlaşılacağı üzere Ziraat Bankası Türkiye’deki bankalar içerisinde toplam krediler, mevduat, özkaynak, net dönem karı ve

şube sayısı sıralamalarında ilk sırada yer almaktadır. Yapı ve Kredi Bankası 8,4 milyar TL ödenmiş sermayesi ile ödenmiş sermaye sıralamasında ilk sırada gelmektedir. Çalışan sayısı sıralamasında da İş Bankası 24.658 adet personel ile ilk sırada gelmektedir.

4.2. Türk Bankacılığında Tarımsal Krediler ve Gelişimi

2018 yılsonu itibariyle Türk bankacılık sektörünün kredi büyüklüğü 2.394 milyar TL ve takipteki krediler bakiyesi de 96,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında tarım sektörüne kullanılan kredi büyüklüğü yaklaşık 100 milyar TL, avcılık için kullanılan kredi büyüklüğü 67 milyon TL, kereste ve orman ürünlerine yönelik kullanılan kredi büyüklüğü 1,7 milyar TL ve balıkçılığa yönelik kullanılan kredi büyüklüğü de 2,4 milyar TL olmuştur. Tarım sektörüne kullanılan kredilerin 3,7 milyar TL'si, avcılık için kullanılan kredilerin 1,1 milyon TL'si, kereste ve orman ürünlerine yönelik kredilerin 47 milyon TL'si ve balıkçılığa yönelik kullanılan kredilerin de 57,9 milyon TL'si takipteki krediler hesaplarında izlenmektedir. (BDDK, 2019)

Yıllar	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyar TL)	Toplam Kredi Artış Hızı	Tarımsal Kredi Büyüklüğü (Milyar TL)	Tarımsal Kredi Artış Hızı
2010	525,8	-	22,5	-
2011	682,8	%30	30,2	%34
2012	794,7	%16	31,8	%5
2013	1.047	%32	35,5	%12
2014	1.240	%18	44,9	%26
2015	1.484	%20	60,1	%34
2016	1.734	%17	71,9	%20
2017	2.098	%21	86,1	%20
2018	2.394	%14	100,3	%16

Çizelge 4.4. Toplam kredi ve tarımsal kredi bakiyeleri ile artış hızları

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.4.'te gösterildiği üzere Türk bankacılık sektöründe toplam kredi büyüklüğü ile tarımsal kredi büyüklüğü yıllar itibariyle artış eğilimindedir. Toplam kredi bakiyesindeki en büyük artış 2012-2013 yılları arasında %32 artış oranı ile gerçekleşmiş

olup tarımsal kredi bakiyesindeki en büyük artış da 2010-2011 ve 2014-2015 yılları arasında %34 artış oranı ile gerçekleşmiştir. 2010-2018 yılları arasında Türk bankacılığında toplam kredi bakiyesi 525,8 milyar TL'den 2.394 milyar TL seviyesine yükselerek %355 oranında artış sağlamıştır. Aynı dönem arasında tarımsal kredi bakiyesi de 22,5 milyar TL'den 100,3 milyar TL seviyesine yükselerek %345 oranında artış gerçekleştirmiştir. Çizelge 4.4.'te görüldüğü üzere Türk bankacılık sektöründe toplam kredi bakiyesindeki artış oranı ile tarımsal kredi bakiyesindeki artış oranı 2010-2018 yılları arasında aynı yönde olmaktadır.

Yıllar	Toplam Kredi Büyüklüğü (Milyar TL)	Tarımsal Kredi Büyüklüğü (Milyar TL)	Tarımsal Kredilerin Payı
2010	525,8	22,5	%4,28
2011	682,8	30,2	%4,42
2012	794,7	31,8	%4,00
2013	1.047	35,5	%3,39
2014	1.240	44,9	%3,62
2015	1.484	60,1	%4,05
2016	1.734	71,9	%4,15
2017	2.098	86,1	%4,10
2018	2.394	100,3	%4,19

Çizelge 4.5. Tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.5.'te belirtildiği üzere Türkiye'de 2010-2018 yılları arasında tarımsal kredilerin toplam kredi bakiyesi içerisindeki payı %3,39 ile %4,42 seviyeleri arasında değişmiştir. İncelenen yıllar itibariyle tarım sektörüne kullanılan kredilerin toplam kredi bakiyesi içerisindeki payı %3,39 ile 2013 yılında en düşük değeri almıştır. Bunun yanında tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı %4,42 ile 2011 yılında en yüksek orana çıkmıştır.

Yıllar	Takipteki Toplam Kredi Bakiyesi (Milyar TL)	Takipteki Toplam Kredilerin Oranı	Takipteki Tarımsal Kredi Bakiyesi (Milyar TL)	Takipteki Tarımsal Kredilerin Tarımsal Kredi Bakiyesine Oranı
2010	19,9	%3,8	0,94	%4,1
2011	18,9	%2,7	0,86	%2,8
2012	23,4	%2,9	0,95	%3,0
2013	29,6	%2,8	1,24	%3,4
2014	36,4	%2,9	1,28	%2,8
2015	47,5	%3,2	1,36	%2,2
2016	58,1	%3,3	1,96	%2,7
2017	63,9	%3,0	2,41	%2,7
2018	96,6	%4,0	3,77	%3,7

Çizelge 4.6. Sektörün ve tarımsal kredilerin takip hesaplarına intikal oranları

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.6.’da gösterildiği üzere 2010-2018 yılları arasında bankacılık sektöründe takipteki kredilerin, toplam kredi bakiyesine oranı 2018 yılında %4 ile azami oranına ulaşmıştır. Tarımsal krediler içerisinde takip hesaplarına intikal eden kredilerin oranı 2010 yılında yaklaşık 940 milyon TL ile %4,1 seviyelerindeyken bu oran 2018 yılına gelindiğinde %3,7 seviyesine gerilemiştir. Çizelge 4.6.’da incelendiği üzere Türk bankacılık sektöründe takipteki toplam kredi bakiyesi 2010-2018 yılları arasında düzenli olarak artmış ve 2018 yılında 96,6 milyar TL’ye ulaşmıştır. Aynı şekilde tarımsal kredilerin takibe intikal eden bakiyesi de düzenli olarak artarak 2018 yılında 3,77 milyar TL’ye ulaşmıştır. Çizelge 4.6.’dan anlaşılacağı üzere toplam takipteki kredi bakiyesi ile tarımsal takipteki kredi bakiyesi yıllar itibariyle aynı yönde artmakla birlikte, takipteki toplam kredi oranı ile takipteki tarımsal kredilerin tarımsal kredi bakiyesine oranının benzer ya da ters yönlü ilerleme gösterdiği zaman dilimleri olmaktadır.

Yıllar	Takipteki Toplam Kredi Bakiyesi (Milyar TL)	Takipteki Tarımsal Kredi Bakiyesi (Milyar TL)	Takipteki Tarımsal Kredilerin Sektör Takipteki Krediler İçerisindeki Payı
2010	19,9	0,94	%4,7
2011	18,9	0,86	%4,6
2012	23,4	0,95	%4,1
2013	29,6	1,24	%4,2
2014	36,4	1,28	%3,5
2015	47,5	1,36	%2,9
2016	58,1	1,96	%3,4
2017	63,9	2,41	%3,8
2018	96,6	3,77	%3,9

Çizelge 4.7. Tarımsal krediler takip bakiyesinin sektör içerisindeki yeri

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Şekil 4.7.’de gösterildiği üzere 2010 yılında sektörün takipteki kredi bakiyesi 19,9 milyar TL iken %385 oranında artış göstererek 2018 yılında 96,6 milyar TL’ye yükselmiştir. Takipteki tarımsal kredi bakiyesi de 2010 yılında 940 milyon TL iken %301 oranında artış göstererek 2018 yılında 3,77 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Çizelge 4.7.’den anlaşılacağı üzere hem sektörün genel takipteki kredi bakiyesi hem de tarımsal kredilerin takip bakiyesi 2010-2018 yılları arasında yaklaşık olarak benzer oranda artış göstermiştir. Bunun yanı sıra, takipteki tarımsal kredilerin, toplam takipteki krediler içerisindeki payı 2010 yılında %4,7 seviyesindeyken yıllar itibariyle azalma eğilimi göstererek 2018 yılında %3,9 seviyesine gerilemiştir.

4.3. Tarımsal Kredilerin Banka Bazlı Dağılımı

Türk bankacılık sektöründe 31.12.2018 tarihi itibariyle toplam 100,3 milyar TL tutarında tarımsal kredi kullanılmıştır. Bu kredilerin yaklaşık 71,7 milyar TL’si kamu sermayeli mevduat, katılım, kalkınma ve yatırım bankaları tarafından kullanılmıştır. Özel sermayeli bankalar tarafından kullanılan 9,8 milyar TL tutarındaki tarımsal kredilere karşılık yabancı sermayeli bankalar tarafından kullanılan tarımsal kredi tutarı da 18,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. (BDDK, 2019)

Banka Türü	Toplam Tarımsal Kredi (Bin TL)	Sektör Payı
Kamu Mevduat Bankaları	69.937.985	%69,71
Kamu Katılım, Kalkınma ve Yatırım Bankaları	1.795.319	%1,79
Özel Mevduat Bankaları	9.725.574	%9,69
Özel Katılım, Kalkınma ve Yatırım Bankaları	99.001	%0,11
Yabancı Mevduat Bankaları	17.802.079	%17,74
Yabancı Katılım, Kalkınma ve Yatırım Bankaları	964.598	%0,96
Toplam Kredi	100.324.556	%100

Çizelge 4.8. Bankacılık sektörü 2018 yılı banka bazlı tarımsal kredi dağılımı

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.8.’de belirtildiği üzere Türkiye’de kullanılan tarımsal kredilerde en büyük payı %69,71 oranı ile kamu mevduat bankaları almaktadır. Kamu sermayeli mevduat bankalarını sırası ile %17,74 oranıyla yabancı sermayeli mevduat bankaları ve %9,69 oranıyla özel sermayeli mevduat bankaları izlemektedir.

Çizelge 4.8.’de gösterildiği üzere kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı mevduat bankaları bankacılık sektörü tarımsal kredilerinin toplam %97,14’ünü oluşturmaktadır. Kamu, özel veya yabancı sermayeli olan katılım, kalkınma ve yatırım bankaları da tarımsal kredilerde sektörün %2,86’sını oluşturmaktadır.

2018 yılsonu itibariyle Türkiye’de 34 adet mevduat bankası bulunmaktadır. Bu bankaların 3 adedi kamu sermayeli, 9 adedi özel sermayeli, 1 adedi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’ye devredilmiş ve 21 adedi de yabancı sermayeli mevduat bankalarıdır. (TBB, 2019b)

Tezimizin ilerleyen bölümünde tarımsal kredilerde sektörün %97,14’ünü oluşturan kamu sermayeli, özel sermayeli ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredilerdeki gelişimleri incelenecektir.

4.3.1. Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları

2018 yılsonu itibariyle Türkiye’de toplam 34 adet mevduat bankası bulunmaktadır. Bunlardan Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Vakıflar Bankası olmak üzere üç adedi kamu sermayeli mevduat bankası olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. (TBB, 2019b)

Yıllar	Kamu Mevduat Bankaları Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	16.707.047	22.549.534	%74,09
2011	22.549.789	30.256.390	%74,53
2012	22.231.827	31.834.131	%69,83
2013	22.559.420	35.564.194	%63,43
2014	28.541.306	44.926.741	%63,53
2015	40.430.899	60.099.015	%67,27
2016	49.497.655	71.973.704	%68,77
2017	57.743.746	86.196.989	%66,99
2018	69.937.985	100.324.556	%69,71

Çizelge 4.9. Kamu sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.9.’da gösterildiği üzere, kamu mevduat bankalarının tarımsal kredileri 2013 yılından itibaren hızlı artış eğilimine girmiştir. 2013 yılında yaklaşık 22,5 milyar TL olan kamu mevduat bankalarının toplam tarımsal kredi tutarı 2018 yılına gelindiğinde 2013 yılına oranla %209 oranında artış göstererek 69,9 milyar TL olmuştur. 2013 yılında 35,5 milyar TL olan bankacılık sektörü tarımsal kredileri de artış eğilimi ile birlikte 2018 yılında 100,3 milyar TL’ye ulaşmıştır. 2013-2018 yılları arasında bankacılık sektörünün tarımsal kredi büyüme oranı da %182 olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 4.9.’da detayları verildiği üzere, kamu mevduat bankalarının 2010 yılında sektör tarımsal kredileri içerisindeki payı %74,09 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılına kadar bu oran %63,43 seviyesine kadar düşmüştür. 2013 yılından sonra söz konusu oranda artış olması bulunsun da 2018 yılında %69,71’e yükselen kamu mevduat bankalarının sektör tarımsal kredileri içerisindeki payı 2010 yılındaki %74,09 oranını yakalayamamıştır.

Çizelge 4.9.'dan anlaşıldığı gibi kamu mevduat bankalarının kullandırdıkları tarımsal kredi tutarı sektörün toplam tarımsal kredisi içerisinde oldukça önemli bir yer teşkil etmekle birlikte 2010-2018 yılları arasında söz konusu oranda azalma meydana gelmiştir.

Yıllar	Kamu Mevduat Bankaları Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	501.645	943.522	%53,17
2011	478.425	865.571	%55,27
2012	622.312	957.483	%64,99
2013	719.749	1.244.048	%57,86
2014	677.714	1.283.522	%52,80
2015	676.510	1.367.413	%49,47
2016	804.647	1.963.383	%40,98
2017	809.382	2.410.258	%33,58
2018	1.399.227	3.771.957	%37,10

Çizelge 4.10. Kamu sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.10.’da görüldüğü üzere, kamu mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesi 2010 yılında 501 milyon TL iken bu tutar 2018 yılında 1.399 milyon TL’ye yükselerek %179 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemler arasında sektörün takipteki toplam tarımsal kredi bakiyesi de 943 milyon TL’den 3.771 milyon TL’ye yükselerek %299 oranında artış göstermiştir.

Çizelge 4.10.’dan anlaşılacağı üzere sektörün takipteki toplam kredi bakiyesindeki artış oranı kamu mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredilerinin artış oranından daha yüksek şekilde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2010 yılında sektörün takipteki tarımsal kredilerinin %53,17’sini oluşturan kamu mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi tutarları, 2018 yılına gelindiğinde sektörün %37,10’una denk gelecek şekilde gerilemiştir.

Çizelge 4.9.’da belirtildiği üzere tarımsal kredi alanında kamu mevduat bankaları geçmişten bu yana sektörden önemli ölçüde pay almaktadır. Çizelge 4.11.’de kamu sermayeli mevduat bankalarının 2017 yılı itibariyle tarım sektöründeki toplam kredi tutarları detaylı olarak incelenmiştir.

	Kredi Tutarı (Milyar TL)	Kamu Mevduat Bankalarının Toplam Kredi Tutarı (Milyar TL)	Pay	Sektör Toplam Kredi Tutarı (Milyar TL)	Pay
Ziraat Bankası	51,9	57,7	%90	86,1	%60
Halkbank ve Vakıfbank	5,8		%10		%7

Çizelge 4.11. Kamu mevduat bankalarının tarımsal kredi büyüklüğü ve payları (2017)

Kaynak: Ziraat Bankası. (2018b). *Ziraat Bankası 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 26.

Çizelge 4.11.'de belirtildiği üzere 2017 yılında kamu mevduat bankalarının toplam tarımsal kredi büyüklüğü 57,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüklüğün %90'ını 51,9 milyar TL tarım kredisi büyüklüğü ile Ziraat Bankası tek başına oluşturmaktadır. Halkbank ve Vakıfbank'ın toplam tarım kredi büyüklüğü kamu mevduat bankalarının tarım kredi büyüklüğünün %10'una denk gelmektedir. Bunun yanı sıra, Ziraat Bankası bankacılık sektöründeki 2017 yılı toplam tarım kredisi büyüklüğünün %60'ını ve diğer kamu mevduat bankaları da %7'sini oluşturmaktadır.

Çizelge 4.11.'den anlaşılacağı üzere Ziraat Bankası, Türkiye'de tarım sektörüne kullanırlmış kredi büyüklüğünün %60'ına sahip olmakla birlikte Türkiye'nin bu konudaki lider bankası niteliğinde bulunmaktadır.

Yıllar	Ziraat Bankası Tarım Kredileri (Milyar TL)	Sektör Tarım Kredileri (Milyar TL)	Ziraat Bankası Payı
2013*	22,3	35,5	62,8%
2014**	27,8	44,9	61,9%
2015***	35,8	60	59,7%
2016****	44,1	71,9	61,3%
2017*****	51,9	86,1	60,3%

Çizelge 4.12. Ziraat Bankası tarım kredilerinin gelişimi

Kaynak: *Ziraat Bankası. (2014). *Ziraat Bankası 2013 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 39.

**Ziraat Bankası. (2015). *Ziraat Bankası 2014 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 43.

***Ziraat Bankası. (2016b). *Ziraat Bankası 2015 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.

****Ziraat Bankası. (2017). *Ziraat Bankası 2016 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.

*****Ziraat Bankası. (2018b). *Ziraat Bankası 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 26.

Çizelge 4.12.'de gösterildiği üzere, Ziraat Bankası tarım kredilerinin sektörün toplam tarım kredileri içerisindeki payı 2013-2017 yılları arasında yatay bir seyir izlemiştir. Söz konusu dönem aralığında Ziraat Bankası'nın tarımsal kredilerinin sektör içerisindeki payı %59,7 ile %62,8 arasında değişiklik göstermiştir.

Yıllar	Söz Konusu Yıl İçerisinde Kullanılan				Toplam Kredi (Milyar TL)
	Sübvansiyonsuz Kredi (Milyar TL)	Oran	Sübvansiyonlu Kredi (Milyar TL)	Oran	
2015*	5,8	%26	16,4	%74	22,2
2016**	7,8	%29	19,4	%71	27,2
2017***	10,8	%32	22,9	%68	33,7

Çizelge 4.13. Ziraat Bankası tarım kredilerinin dağılımı

Kaynak: *Ziraat Bankası. (2016b). *Ziraat Bankası 2015 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.

**Ziraat Bankası. (2017). *Ziraat Bankası 2016 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.

***Ziraat Bankası. (2018b). *Ziraat Bankası 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 26.

Çizelge 4.13.'te Ziraat Bankası'nın 2015, 2016 ve 2017 yılları içerisinde kullandığı tarım kredilerinin faiz indirimli (sübvansiyonlu) olup olmadığı hususuna ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Çizelge 4.13.'te görüldüğü üzere, Ziraat bankası 2015 yılından 2017 yılına kadar olan süre içerisinde her yıl kullandığı tarımsal kredi miktarını arttırmıştır. Söz konusu dönem arasında hem sübvansiyonsuz hem de sübvansiyonlu kredi tutarları da artmıştır. Bunun yanı sıra 2015 yılında kullanılan sübvansiyonsuz tarım kredi oranı, yıl içerisinde kullanılan toplam kredi bakiyesinin %26'sına denk gelirken, bu oran 2017 yılında %32'ye yükselmiştir. Buna karşılık 2015 yılında kullanılan

sübvansiyonlu tarım kredi oranı, yıl içerisinde kullanılan toplam kredi bakiyesinin %74'üne denk gelirken bu oran 2017 yılında %68'e gerilemiştir.

Çizelge 4.13.'ten anlaşılacağı üzere, Ziraat Bankası her yıl kullandığı faiz indirimli ve faiz indirimsiz tarım kredi bakiyesini arttırırken, faiz indirimli kredilerin toplam banka kredileri içerisindeki payı azalma eğilimi göstermektedir.

4.3.2. Özel Sermayeli Mevduat Bankaları

2018 yılsonu itibariyle Türkiye'de toplam 34 adet mevduat bankası bulunmaktadır. Bunlardan Adabank, Akbank, Anadolubank, Fibabanka, Şekerbank, Turkishbank, Türk Ekonomi Bankası, İş Bankası ve Yapı Kredi Bankası olmak üzere dokuz adedi özel sermayeli mevduat bankası olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. (TBB, 2019b)

Yıllar	Özel Mevduat Bankaları Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	3.386.152	22.549.534	%15,02
2011	4.784.755	30.256.390	%15,81
2012	5.499.505	31.834.131	%17,28
2013	7.224.660	35.564.194	%20,31
2014	8.740.948	44.926.741	%19,46
2015	8.634.509	60.099.015	%14,37
2016	8.660.841	71.973.704	%12,03
2017	10.319.104	86.196.989	%11,97
2018	9.824.570	100.324.556	%9,79

Çizelge 4.14. Özel sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.14.'te belirtildiği üzere, özel sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredileri 2010-2014 yılları arasında artış eğilimi göstermiştir. Söz konusu krediler 2014-2016 dönemi arasında yatay seyir izlemekle birlikte 2017 yılında 2016 yılına göre artış göstermiş ancak 2018 yılında bir önceki yıla göre azalma göstermiştir. Dolayısıyla özel mevduat bankalarının tarımsal kredileri 2016 yılından sonra dalgalı bir seyir izlemiştir. 2010-2018 yılları arasında özel mevduat bankalarının tarımsal kredileri 3,3 milyar TL'den

9,8 milyar TL seviyesine yükselerek %196 oranında artış sergilemiştir. Aynı dönem aralığında bankacılık sektöründeki tarımsal krediler ise 22,5 milyar TL'den 100,3 milyar TL seviyesine yükselerek %345'lik bir artış göstermiştir.

Çizelge 4.14.'ten anlaşılacağı üzere 2010-2018 dönem aralığında özel mevduat bankalarının tarımsal kredilerindeki artış oranı, bankacılık sektöründeki artış oranının gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla 2010 yılında bankacılık sektörü tarım kredileri içerisinde %15,02 payı bulunan özel mevduat bankalarının söz konusu payı 2018 yılına geldiğinde %9,79'a kadar gerilemiş bulunmaktadır.

Yıllar	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	232.879	943.522	%24,68
2011	220.650	865.571	%25,49
2012	152.051	957.483	%15,88
2013	273.455	1.244.048	%21,98
2014	261.216	1.283.522	%20,35
2015	340.365	1.367.413	%24,89
2016	623.496	1.963.383	%31,76
2017	903.476	2.410.258	%37,48
2018	1.110.107	3.771.957	%29,43

Çizelge 4.15. Özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.15.'te görüldüğü üzere, özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesi 2010 yılında 232 milyon TL iken bu tutar 2018 yılında 1.110 milyon TL'ye yükselerek %378 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemler arasında bankacılık sektörünün takipteki toplam tarımsal kredi bakiyesi ise 943 milyon TL'den 3.771 milyon TL'ye yükselerek %299 oranında artış göstermiştir.

Çizelge 4.15.'ten anlaşılacağı üzere özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesindeki artış oranı, bankacılık sektörü toplam takipteki tarımsal kredi artış oranından daha yüksek olmuştur. Dolayısıyla 2010 yılında sektörün takipteki tarımsal

kredilerinin %24,68'ini oluşturan özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi tutarı, 2018 yılında sektörün takipteki tarımsal kredilerinin %29,43'ünü oluşturur hale gelmiştir.

4.3.3. Yabancı Mevduat Bankaları

2018 yılsonu itibariyle Türkiye’de toplam 34 adet mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankaların Alternatifbank, Arap Türk Bankası, Bank of China, Burgan Bank, Citibank, Denizbank, Deutsche Bank, HSBC Bank, ICBC Bank, ING Bank, MUFG Bank, Odeabank, QNB Finansbank, Rabobank, Turkland Bank ve Garanti Bankası olmak üzere on altı adedi yabancı sermayeli mevduat bankası olarak faaliyetlerine devam etmektedir. (TBB, 2019b)

Yıllar	Yabancı Mevduat Bankaları Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	2.117.933	22.549.534	%9,39
2011	2.484.945	30.256.390	%8,21
2012	3.181.418	31.834.131	%9,99
2013	4.551.828	35.564.194	%12,80
2014	6.178.452	44.926.741	%13,75
2015	9.296.448	60.099.015	%15,47
2016	12.160.781	71.973.704	%16,90
2017	16.470.124	86.196.989	%19,11
2018	17.802.079	100.324.556	%17,74

Çizelge 4.16. Yabancı mevduat bankalarının tarımsal kredi gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.16.’da gösterildiği üzere yabancı sermayeli mevduat bankalarının kullandıkları tarımsal kredi bakiyesi yıllar itibariyle düzenli bir artış içerisindedir. 2010 yılında 2,1 milyar TL olan yabancı mevduat bankalarının tarımsal kredi bakiyesi, 2018 yılına gelindiğinde 17,8 milyar TL’ye yükselerek söz konusu dönem içerisinde %747 oranında artış göstermiştir. Aynı dönem içerisinde bankacılık sektörünün toplam tarımsal kredi bakiyesi ise 22,5 milyar TL’den 100,3 milyar TL’ye yükselerek %345’lik bir artış göstermiştir.

Çizelge 4.16.'dan anlaşıldığı üzere 2010-2018 döneminde yabancı mevduat bankalarının tarımsal kredilerindeki artış oranı, bankacılık sektöründeki artış oranının iki katından fazla şekilde gerçekleşmiştir. Böylece 2010 yılında bankacılık sektörünün tarım kredileri içerisinde %9,39 pay alan yabancı mevduat bankaları, söz konusu paylarını 2018 yılında %17,74'e yükseltmiştir.

Yıllar	Yabancı Mevduat Bankaları Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Takipteki Tarımsal Kredi Tutarı (Bin TL)	Sektör Payı
2010	197.280	943.522	%20,91
2011	155.039	865.571	%17,91
2012	166.220	957.483	%17,36
2013	229.551	1.244.048	%18,45
2014	317.701	1.283.522	%24,75
2015	310.216	1.367.413	%22,69
2016	471.929	1.963.383	%24,04
2017	642.395	2.410.258	%26,65
2018	1.203.111	3.771.957	%31,90

Çizelge 4.17. Yabancı mevduat bankalarının takipteki tarımsal krediler gelişimi

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.17.'de detayları verildiği üzere 2010 yılında yabancı mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesi 197 milyon TL iken söz konusu bakiye 2018 yılında 1.203 milyon TL'ye çıkarak %510 oranında artış kaydetmiştir. Aynı dönemde bankacılık sektöründeki takipteki tarımsal kredi bakiyesi ise 943 milyon TL'den 3.771 milyon TL'ye yükselerek %299 oranında artış göstermiştir.

Çizelge 4.17.'den anlaşıldığı üzere yabancı sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesindeki artış oranı, bankacılık sektörü toplam takipteki tarımsal kredi artış oranından çok daha fazla olmuştur. Böylece 2010 yılında bankacılık sektörünün takipteki tarımsal kredilerinin %20,91'ini oluşturan yabancı mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredi bakiyesi, 2018 yılına gelindiğinde sektörün %31,90'ını oluşturur hale gelmiştir.

4.4. Türkiye’de Tarımsal Krediler ile Tarım Göstergeleri Arasındaki İlişki

Tezimizin bu bölümünde Türkiye’de kullanılan tarım kredileri ile tarımsal GSYH, tarım istihdamı, tarım ürünleri dış ticaret verileri ve tarımsal üretim değeri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Yıllar	Tarımsal GSYH* (Milyar TL)	Tarımsal GSYH Gelişme Hızı*	Toplam GSYH İçinde Tarımın Payı*	Tarımsal Kredi Büyüklüğü** (Milyar TL)	Tarımsal Kredi Artış Hızı**	Tarımsal Kredilerin Toplam Kredi İçindeki Payı**
2011	114,8	%9,7	%8,2	30,2	%34	%4,42
2012	121,6	%6,0	%7,8	31,8	%5	%4,00
2013	121,7	%0,0	%6,7	35,5	%12	%3,39
2014	134,7	%10,7	%6,6	44,9	%26	%3,62
2015	161,4	%19,8	%6,9	60,1	%34	%4,05
2016	161,3	%-0,1	%6,2	71,9	%20	%4,15
2017	189,0	%17,2	%6,1	86,1	%20	%4,10

Çizelge 4.18. Tarım kredileri ile tarımsal GSYH ilişkisi

Kaynak: *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018d). “Makro Ekonomik Göstergeler 2018”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler> adresinden 1 Ekim 2018’de alınmıştır.

**Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.18.’de gösterildiği üzere 2011-2017 yılları arasında Türkiye’de tarımsal GSYH tutarı artış eğiliminde olmakla birlikte 2016 yılında bir önceki yıla göre azalmıştır. Bununla birlikte 2011-2017 yılları arasında tarımsal GSYH tutarı 114,8 milyar TL’den 189 milyar TL’ye yükselerek %64 oranında artış göstermiştir. Aynı dönem aralığında tarımsal kredi bakiyesinde de düzenli olarak yıllar itibariyle artış olmakla birlikte 2011 yılında 30,2 milyar TL olan tarımsal kredi bakiyesi 2017 yılında 86,1 milyar TL’ye ulaşarak %185 oranında artış göstermiştir.

Çizelge 4.18.’de belirtildiği üzere tarımsal GSYH tutarının toplam GSYH içerisindeki payı düşüş eğiliminde olmakla birlikte 2011-2017 yılları arasında %8,2’den

%6,1'e gerilemiştir. Aynı dönem aralığında tarımsal kredilerin de toplam kredi bakiyesi içerisindeki payı dalgalı bir seyir izlemiş ve netice itibariyle 2011 yılında %4,42 iken 2017 yılında %4,10'a gerilemiştir.

Sonuç itibariyle Çizelge 4.18.'deki veriler bir arada değerlendirildiğinde; 2011-2017 dönem aralığında Türkiye'de tarım kredilerindeki artış oranı, tarımsal GSYH artış oranının üzerinde olmakla birlikte aynı dönem aralığında tarımsal GSYH tutarının toplam GSYH içerisindeki payı ve tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı azalma göstermiştir. Şöyle ki, 2011 yılında %4,42 olan tarımsal kredi payı 2017 yılında %4,10 olarak gerçekleşerek %7 oranında düşüş göstermiştir. Aynı dönemde GSYH içerisindeki tarım payı ise %8,2'den %6,1'e gerileyerek %25 oranında düşüş göstermiştir. Dolayısıyla GSYH içerisinde tarımın payındaki oransal azalma, tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payında meydana gelen oransal azalmadan daha fazla olmuştur.

Yıllar	Tarımda İstihdam Edilen Kişi Sayısı* (Bin)	Tarımda İstihdam Edilenlerin Oranı*	Tarımsal Kredi Büyüklüğü** (Milyar TL)	Tarımsal Kredilerin Toplam Kredi İçindeki Payı**
2011	5.412	%23,3	30,2	%4,42
2012	5.301	%22,1	31,8	%4,00
2013	5.204	%21,2	35,5	%3,39
2014	5.470	%21,1	44,9	%3,62
2015	5.483	%20,6	60,1	%4,05
2016	5.305	%19,5	71,9	%4,15
2017	5.464	%19,4	86,1	%4,10

Çizelge 4.19. Tarım kredileri ile tarımsal istihdam ilişkisi

Kaynak: *Türkiye İstatistik Kurumu. (2018d). "Temel İstatistikler - İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları". Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 18 Ekim 2018'de alınmıştır.

**Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.19.'dan görüleceği üzere 2011-2017 yılları arasında Türkiye'de tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, 2011 yılında

tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı 5.412 bin iken bu sayı 2017 yılında 5.464 bin olarak gerçekleşerek aynı seviyede kalmıştır. Aynı dönem aralığında tarımsal kredi bakiyesi ise artış eğiliminde olup 2011-2017 yılları arasında 30,2 milyar TL'den 86,1 milyar TL'ye yükselerek %185 oranında artış göstermiştir.

Çizelge 4.19.'dan anlaşılacağı gibi Türkiye'de 2011 yılında tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı %23,3 iken bu oran 2017 yılında %19,4'e gerilemiştir. Aynı dönem aralığında tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payı ise 2011 yılında %4,42 iken 2017 yılında %4,10'a gerilemiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de 2011-2017 yılları arasında tarımsal kredi bakiyesindeki %185 oranında artış olmasına rağmen, tarımda istihdam edilen kişi sayısı 5,4 milyon civarında stabil kalmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönem aralığında tarım kredilerinin toplam kredi içerisindeki payı %4,42'den %4,10'a gerileyerek %7 oranında bir düşüş göstermiştir. Buna karşılık tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı da 2011 yılında %23,3 iken 2017 yılında %19,4'e gerileyerek %17 oranında düşüş göstermiştir. Dolayısıyla 2011-2017 yılları arasında tarımda istihdam edilenlerin payındaki oransal azalma, tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payında meydana gelen oransal azalmadan daha fazla olmuştur.

Yıllar	Tarım İhracatı* (Bin USD)	Tarım İthalatı* (Bin USD)	İhracat ve İthalat Farkı* (Bin USD)	Yıllık Ortalama USD Kuru** (TL)	İhracat ve İthalat Farkı (Milyar TL)	Tarımsal Kredi Büyüklüğü*** (Milyar TL)
2011	14.534.228	13.951.291	582.937	1,67	+ 0,9	30,2
2012	15.308.732	12.752.841	2.555.891	1,79	+ 4,5	31,8
2013	17.041.383	13.344.107	3.697.276	1,90	+ 7,0	35,5
2014	18.088.724	14.427.305	3.661.419	2,18	+ 7,9	44,9
2015	16.879.545	12.544.612	4.334.933	2,72	+ 11,7	60,1
2016	16.370.480	12.111.194	4.259.286	3,02	+ 12,8	71,9
2017	17.012.584	14.089.613	2.922.971	3,64	+ 10,6	86,1

Çizelge 4.20. Tarım kredileri ile tarımsal dış ticaret ilişkisi

Kaynak: *Türkiye İstatistik Kurumu (2018g). “Konularına Göre İstatistikler – Dış Ticaret İstatistikleri”. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden 30 Ekim 2018’de alınmıştır.

**T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019). “Ekonomik Göstergeler – Döviz Kurları – Ortalama/Dönem Sonu Döviz Kurları”. Web: <http://www.bumko.gov.tr/TR,150/doviz-kurlari.html> adresinden 15 Şubat 2019’da alınmıştır.

***Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.

Çizelge 4.20.’de görüldüğü üzere Türkiye’nin tarım ihracatı 2011 yılında yaklaşık 14,5 milyar USD iken 2017 yılında 17 milyar USD’ye yükselerek oransal olarak %17 artmıştır. Tarımsal ürün ithalatı da 2011 yılında 13,9 milyar USD iken 2017 yılında önemli bir değişiklik göstermeyerek 14 milyar USD seviyesinde gerçekleşmiştir. Çizelge 4.20.’de Türkiye’nin tarımsal ihracatı ile ithalatı arasındaki fark, yıllık ortalama döviz kuru ile çarpılmak suretiyle Türk Lirası’na çevrilmiştir.

Çizelge 4.20.’den anlaşılacağı üzere Türkiye’nin tarımsal ihracatı ve ithalatı arasındaki pozitif fark 2011 yılında 0,9 milyar TL iken 2017 yılında 10,6 milyar TL’ye yükselerek %1000 oranında artış kaydetmiştir. USD bazında ise 2011 yılında 0,5 milyar USD olan bu fark 2017 yılına gelindiğinde 2,9 milyar USD’ye yükselerek %480 artış göstermiştir. Aynı dönem aralığında tarımsal kredi bakiyesi ise ihracat ile ithalat arasındaki

fark gibi artış eğilimi göstermiş ve 2011-2017 yılları arasında 30,2 milyar TL'den 86,1 milyar TL'ye yükselerek %185 oranında artış kaydetmiştir.

Sonuç olarak 2011-2017 yılları arasında Türkiye'de tarımsal kredi bakiyesinde %185 oranında artış olmakla birlikte aynı dönemde tarım ihracatı ile ithalatı arasındaki pozitif fark TL bazında %1000 ve USD bazında da %480 artış göstermiştir.

Yıllar	Toplam Bitkisel Üretim* (Milyar TL)	Toplam Hayvansal Üretim* (Milyar TL)	Tarımsal Kredi Büyükülüğü** (Milyar TL)
2011	88,9	102,6	30,2
2012	87,9	112,8	31,8
2013	92,4	98,1	35,5
2014	98,1	106,8	44,9
2015	120,1	128,7	60,1
2016	117,6	152	71,9
2017	135,2	187,7	86,1

Çizelge 4.21. Tarım kredileri ile tarımsal üretim değeri ilişkisi

Kaynak: *Türkiye İstatistik Kurumu (2018c). "Temel İstatistikler-Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri". Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 20 Ekim 2018'de alınmıştır.

**Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). "Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri". Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019'da alınmıştır.

Çizelge 4.21.'de görüleceği üzere 2011-2017 yılları arasında Türkiye'de toplam bitkisel üretim değeri 2012 ve 2016 yılları haricinde artış eğilimi göstermiş olup 2011 yılında 88,9 milyar TL iken 2017 yılında 135,2 milyar TL'ye yükselerek %52 oranında artış göstermiştir. Hayvansal üretim değeri de aynı dönemde sadece 2013 yılında bir azalma yaşamış ancak genel olarak artış eğiliminde bulunmuştur. 2011 yılında 102,6 milyar TL olan hayvansal üretim değeri 2017 yılında 187,7 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve iki dönem arasında %83 oranında artış yaşanmıştır. 2011-2017 yılları arasında tarımsal kredi bakiyesi de 30,2 milyar TL'den 86,1 milyar TL'ye yükselmiş ve %185 artış göstermiştir.

Sonuç olarak 2011-2017 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de tarımsal kredi bakiyesinde %185 oranında artış gerçekleşmiş olup, bitkisel ve hayvansal üretim değeri ise sırasıyla %52 ve %83 oranlarında artış göstermişlerdir. Dolayısıyla 2011-2017 yılları arasında bitkisel ve hayvansal üretim değerlerindeki artış oranı tarımsal kredi bakiyesindeki artış oranının altında kalmıştır.

5. SONUÇ

Dünyada geleneksel tarım yöntemleri yerini son yıllarda sürdürülebilir ve iyi tarım uygulamalarına bırakmaya başlamıştır. Türkiye’de de 2007 yılında 18 şehirde 53.607 dönümde gerçekleştirilen iyi tarım uygulamaları 2017 yılında 64 şehirde 6.247.107 dönüme yayılmış bulunmaktadır. İyi tarım uygulamaları Türkiye’de hızla yaygınlaşmakta ve bu konuda devlet destekleri de aynı oranda artmaktadır.

Dünyada ilk 20 ekonomi arasında yer alan Türk ekonomisi tarım sektöründe de katma değer yaratma konusunda da ilk 10 ekonomi arasında yer almaktadır. Türkiye’de tarımsal GSYH yıllar itibariyle artmakla birlikte tarımın toplam GSYH içerisindeki payı ise azalma eğiliminde bulunmaktadır. ABD, Çin, Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ekonomilerde de son yıllarda tarımın toplam GSYH içerisindeki payının azaldığı ya da aynı kaldığı görülmektedir. İki durum birlikte değerlendirildiğinde yıllar itibariyle ülke GSYH’lerinin artması nedeniyle tarım sektörünün GSYH içerisindeki payının azalma ya da aynı kalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle dünya genelinde tarımsal GSYH, toplam GSYH’deki artışa aynı oranda uyum sağlayamamakta olup bu durum Türkiye’de de dünya ile benzer bir görünüm sergilemektedir.

Dünyadaki bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de devlet tarafından tarım sektörü stratejik bir sektör olarak görülmekte ve sübvansede edilmektedir. Türkiye’de devlet tarafından çiftçilere yapılan destek oranları OECD ülke ortalamaları ile aynı seviyede olup, bu desteklerin bazı dönem aralıklarında OECD ortalamasını geçtiği zamanlar dahi olmuştur. Bu destekler içerisinde Türkiye’de piyasa fiyat desteğinin OECD ve Avrupa Birliği ülke ortalamalarının üzerinde olması dikkat çekici bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum Türkiye’de tarım ürün fiyatlarının artışına zemin hazırlayan bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye’de işlenebilir tarım alanları 1990’lı yılların başından itibaren azalmaktadır. Buna karşılık birçok bitkisel üründen elde edilen rekolte miktarı ise artış eğilimindedir. 2014-2017 yılları arasında büyükbaş ve küçükbaş hayvan adetleri de artış göstermiş ancak 2016 yılında kesimi yapılan hayvan adedi bir önceki yıla göre %17 azalmıştır. 2017 yılında ise bu rakam 2016 yılına oranla %23 artmıştır. Yani Türkiye’de kesimi yapılan hayvan

adedi son dönemde dalgalı bir seyir izlemektedir. Buna karşılık büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen et üretimi ise son dört yılda stabil kalmıştır. Kanatlı hayvanlardan elde edilen et üretimi ise son dönemde artış eğilimine girmiştir. Su ürünlerinde ise elde edilen üretim miktarı dalgalı seyir izlemektedir.

Türkiye’de bitkisel ve hayvansal üretim değeri cari fiyatlarla son yedi yılda artış göstermiştir. 2011-2017 yılları arasında bitkisel üretim değeri %52 ve hayvansal üretim değeri de %83 oranında artmıştır. Tarımsal istihdam konusuna gelindiğinde ise tarımda istihdam edilen kişi sayısının 2011-2017 yılları arasında 5,4 milyon düzeyinde stabil kaldığı ve buna paralel olarak tarımda istihdam edilenlerinin oranının %23,3’ten %19,4’e gerilediği görülmektedir. 2011-2017 yılları arasındaki dönemde tarımsal dış ticaret verileri incelendiğinde, Türkiye’nin tarımsal ihracatının 14,5 milyar USD seviyesinden 17 milyar USD seviyesine yükseldiği ve tarımsal ithalatının ise 14 milyar USD seviyesinde sabit kaldığı gözlemlenmiştir. Tarımsal ithalatın toplam ithalat içerisindeki payı sabit kalmakla birlikte 1980’li yıllardan bu yana Türkiye’nin tarımsal ihracatının toplam ihracat içerisindeki payının ise azaldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu durumun Türkiye’nin artan ihracat performansı ve ihraç ürünlerindeki çeşitlendirmenin artması ile açıklanması mümkün görünmektedir.

Türkiye’de tarım işletmeleri; tarımın büyük ölçüde doğa koşullarına bağlı olması, olumsuz doğa olaylarının yaşanması, tarım işletmelerinin küçük aile işletmesi kimliğinde olması, dönemsel maliyet artışları, tarımsal gelir-gider arasındaki vade uyumsuzluğu, tasarruf oranlarının yetersiz oluşu ve kültürel nedenlerden dolayı tarımsal finansmana ihtiyaç duymaktadır. Öz kaynağın yetersiz oluşu, finansal kiralama, faktöring, vadeli işlemler ve risk sermayesi finansman çeşitlerinin Türkiye’de tarım sektöründe yeterince gelişmemesinden dolayı Türk tarım üreticisi finansmanını büyük ölçüde tarımsal krediler vasıtasıyla sağlamaktadır. Bunun yanında Türk çiftçisinin tarım kredisi kullanım sürecinde kredi işlemlerinin karmaşıklığı, eğitim/bilgilendirme eksikliği, teminat sorunu, tarım sigortalarının etkin kullanılmaması, dönemsel artan faiz oranları, yetersiz denetim ve örgütlenme eksikliği gibi sorunlar yaşadığı da bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de bankaların büyük çoğunluğu tarım sektörünün finansmanına yönelik kredi ürünleri sunmakla birlikte, her banka tarım kredi değerlendirmesini kendi modelleri

ile gerçekleştirmektedir. Türkiye’de bankadan bankaya tarım kredi ürünleri farklılık göstermekle birlikte söz konusu ürünlerin detaylarına çalışmamızın içerisinde yer verilmiştir.

Türkiye’de tarım kredilerinin organizasyon yapısı incelendiğinde bu alandaki misyonuna uyumlu şekilde Ziraat Bankası öne çıkmaktadır. Ziraat Bankası’nın yanında Tarım Kredi Kooperatifleri ve diğer bankalar da tarım sektörüne kredi kullandırmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen güncel saha araştırmalarında, çiftçilerin yarısından fazlasının tarım kredisi kullandığı, Türk çiftçisinin %61’inin tek bankadan ve %39’unun da birden fazla bankadan tarımsal kredi kullandığı gözlemlenmiştir. Türk çiftçisinin yaklaşık yarısı kredi kullanım sürecinde Ziraat Bankası’nı tercih etmektedir. Söz konusu durumda Ziraat Bankası’nın köklü tarım kredi tecrübesi, yaygın şube ağı ve devlet destekli faiz indirimli (sübvansiyonlu) kredi kullandırma yetkisi şüphesiz bu duruma zemin hazırlamaktadır.

Türk bankacılık sektörü 2000’li yılların başında yaşanan finansal krizlerde ağır darbe almış ve birçok banka faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır. Daha sonraki süreçte yapısal reformlar ve etkin denetim mekanizmasının hayata geçirilmesi ile Türk bankacılık sektörü gelişimini sürdürmeye başlamıştır. Bugün Türk bankacılık sektörü benzer klasmanda yer aldığı ülkelere oranla sağlam mali verilere sahip olması ve istikrarlı büyümesini sürdürmesiyle dikkat çekmektedir. Türk bankacılığında aktif büyüklüğü 2015 yılında toplam GSYH büyüklüğünü yakalamıştır. Bunun yanında Türk bankacılığı bünyesindeki mevduat tutarını düzenli arttırmanın yanı sıra, 2013 yılından itibaren bünyesindeki mevduattan daha fazla kaynağı da kredi kanallarına yönlendirmektedir. Eylül 2018 dönemi itibariyle %18,08 sermaye yeterlilik oranına sahip olan Türk bankacılık sektöründe aynı dönem itibariyle kredilerin %42’sinin ve mevduatın da %50’sinin yabancı para cinsinden olması dikkat çekici bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk bankacılık sektöründe toplam kredi bakiyesi 2010-2018 yılları arasında düzenli olarak artış göstermiştir. 2010 yılında 525,8 milyar TL olan toplam kredi bakiyesi 2018 yılında 2.394 milyar TL seviyesine ulaşarak %355 oranında büyüme sergilemiştir. Bunun yanı sıra tarımsal kredi bakiyesi de aynı dönem aralığında istikrarlı şekilde artış eğilimi göstermiş ve 2010 yılında 22,5 milyar TL iken 2018 yılında 100,3 milyar TL’ye ulaşarak toplam kredilerdeki büyüme oranına yakın biçimde %345 oranında büyüme göstermiştir.

Ancak 2010 yılında toplam krediler içerisinde %4,28 paya sahip olan tarımsal kredilerin bu payı 2018 yılına gelindiğinde %4,19 seviyesine gerilemiştir.

Toplam kredi ve tarımsal kredi bakiyesi incelendiğinde her iki bakiyenin de yakın oranda artış gösterdiği ancak tarımsal kredi bakiyesinin toplam kredi bakiyesi içerisindeki payının son sekiz yılda nispeten azaldığı görülmektedir.

2010-2018 yılları arasında toplam krediler ve tarımsal krediler içerisinde takip hesaplarına intikal eden kredi oranları incelendiğinde, 2010 yılından 2013 yılına kadar takipteki tarımsal kredilerin tarımsal kredi bakiyesine oranının, takipteki toplam kredilerin toplam kredi bakiyesine oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak 2013 yılından sonra bu durum tersine dönmüştür. 2013 yılından sonra takipteki tarımsal kredilerin tarımsal kredi bakiyesine oranı, takipteki toplam kredilerin toplam kredi bakiyesine oranından daha düşük seyretmiştir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere 2013 yılından itibaren tarımsal kredilerin takip hesaplarına intikali hususundaki performansı sektörün genelinden pozitif olarak ayrılmaktadır. Bunun yanında Türk bankacılık sektöründeki takipteki toplam kredi bakiyesinin 2010 yılında %4,7'sini oluşturan takipteki tarımsal kredi bakiyesi, 2018 yılında sektörün takip bakiyesinin %3,9'unu oluşturur duruma gelmiştir.

Türk bankacılık sektöründe 2018 yılı itibarıyla kullanılan 100,3 milyar TL tarımsal kredinin %69,71'ini kamu sermayeli mevduat bankaları, %17,74'ünü yabancı sermayeli mevduat bankaları, %9,69'unu özel sermayeli mevduat bankaları, %1,79'unu kamu sermayeli katılım, kalkınma ve yatırım bankaları, %0,96'sını yabancı sermayeli katılım, kalkınma ve yatırım bankaları ve %0,11'ini de özel sermayeli katılım, kalkınma ve yatırım bankaları kullanmış bulunmaktadır. Görüleceği üzere Türkiye'de tarımsal kredi kullandırma konusunda mevduat bankalarının %97,14 oranında ağırlığı bulunmaktadır.

Mevduat bankaları içerisinde sermaye sahipliği hususunda sınıflandırma yapıldığı zaman 2010 yılında toplam tarımsal kredi bakiyesinin %74,09'unun kamu sermayeli mevduat bankalarınca, %15,02'sinin özel sermayeli mevduat bankalarınca ve %9,39'unun da yabancı sermayeli mevduat bankalarınca kullandırıldığı görülmektedir. 2018 yılına gelindiğinde toplam tarımsal krediler bakiyesinin %69,71'ine kamu sermayeli mevduat

bankalarının, %9,79'una özel sermayeli mevduat bankalarının ve %17,74'üne de yabancı sermayeli mevduat bankalarının sahip olduğu görülmektedir.

Söz konusu durumdan anlaşılacağı üzere 2010-2018 yılları arasında Türk bankacılık sektöründe kullanılmış tarımsal kredilerde kamu ve özel sermayeli mevduat bankalarının payı azalmış olup, yabancı sermayeli mevduat bankalarının payı ise artmıştır.

Bunun yanında takipteki tarımsal kredilerin sermaye sahipliğine göre banka gruplarına dağılımı incelendiğinde, takipteki tarımsal kredilerin 2010 yılında %53,17'sine kamu sermayeli mevduat bankalarının, %24,68'ine özel sermayeli mevduat bankalarının ve %20,91'ine de yabancı sermayeli mevduat bankalarının sahip olduğu görülmektedir. 2018 yılında takipteki tarımsal kredilerin %37,10'una kamu sermayeli mevduat bankaları, %29,43'üne özel sermayeli mevduat bankaları ve %31,90'ına da yabancı sermayeli mevduat bankaları sahip olmuştur.

2010-2018 yılları arasında tarımsal krediler içerisinde kamu bankalarının payı düşerken takipteki tarımsal krediler içerisinde de kamu bankalarının payı azalmıştır. Yabancı sermayeli mevduat bankalarının tarımsal kredilerdeki payı artarken takipteki tarımsal krediler içerisindeki payı da artış göstermiştir. Ancak özel sermayeli mevduat bankalarının ise aynı dönem aralığında tarımsal krediler içerisinde sahip oldukları pay azalırken, takipteki tarımsal krediler içerisinde sahip oldukları pay artmıştır. Dolayısıyla özel sermayeli mevduat bankalarının takipteki tarımsal kredileri yönetme sürecinde eksik oldukları hususlar olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de tarım kredileri alanında kamu mevduat bankalarının ağırlığının yanı sıra bu konuda başrolü Ziraat Bankası'nın oynadığı görülmektedir. 2017 yılı itibariyle Ziraat Bankası bankacılık sektöründe kullanılmış tarımsal kredilerin %60'ını tek başına kullanmıştır. 2013 yılından 2017 yılına kadar da Ziraat Bankası'nın tek başına kullandığı tarımsal kredi bakiyesi sektörün toplam tarımsal kredi bakiyesinin %60'ı civarında seyretmiştir. 2017 yılı içerisinde 33,7 milyar TL yeni tarımsal kredi kullandıran Ziraat Bankası'nın 2017 yılsonu itibariyle toplam tarımsal kredi bakiyesi 51,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Kamu otoritesi tarafından sadece Ziraat Bankası'na verilen faiz indirimli (sübvansiyonlu) tarımsal kredi kullandırma yetkisine istinaden, 2017 yılı içerisinde Ziraat

Bankası tarafından kullanılan 33,7 milyar TL yeni tarımsal kredinin 22,9 milyar TL'si (%68) faiz indirimli olup 10,8 milyar TL'si de (%32) cari faiz oranından kullanılmıştır.

2011 ve 2017 yılları arasında Türkiye'de tarımsal GSYH tutarı 2016 yılı hariç düzenli olarak artış göstermiştir. 2011 yılında 114,8 milyar TL olan tarımsal GSYH tutarı 2017 yılında 189 milyar TL'ye ulaşarak %64 oranında artış kaydetmiştir. Tarımsal kredi bakiyesi de 2011 yılında 30,2 milyar TL iken 2017 yılında 86,1 milyar TL'ye ulaşarak %185 oranında artış göstermiştir. Tarımsal kredi bakiyesindeki artış oranının, tarımsal GSYH tutarındaki artış oranından fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, tarımsal kredi tutarındaki artış Türkiye ekonomisinde tarımın payındaki azalışı önleyememiştir. 2011 yılında Türkiye GSYH'sinde tarımın payı %8,2 iken 2017 yılında bu oran %6,1'e düşmüştür. Bunun yanında aynı dönem aralığında tarımsal kredilerin toplam krediler içerisindeki payı, tarımın ekonomideki yerinin azalması oranında düşmesine de %4,10 seviyesine gerilemiştir.

Türkiye'de tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 2011 ve 2017 yılları arasında 5,4 milyon kişi seviyesinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ancak tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı 2011 yılında %23,3 iken bu oran 2017 yılında %19,4'e gerilemiştir. Söz konusu dönem aralığında tarımsal kredi bakiyesindeki %185 oranındaki artış, tarımsal istihdamın artışına yansımadağı gibi tarımda istihdam edilenlerin oranının azalmasına da engel olamamıştır. Ayrıca tarımsal istihdam oranındaki azalma, tarım kredilerinin toplam krediler içerisindeki payının azalmasına oranla daha fazla olmuştur.

2011 ve 2017 yılları arasında Türkiye'nin tarımsal ihracatı ve ithalatı arasında Türk Lirası'na indirgenmiş pozitif fark tutarı 0,9 milyar TL'den 10,6 milyar TL'ye yükselerek %1000 oranında artış göstermiştir. Söz konusu artış USD bazında da %480 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin tarımsal ihracatı ve ithalatı arasında her iki para cinsinde meydana gelen pozitif farktaki artış, tarımsal kredi bakiyesinde meydana gelen %185 oranındaki artıştan fazla olmuştur.

Türkiye'de üretilen bitkisel ürünlerin ürün değeri 2011 yılında 88,9 milyar TL iken bu tutar 2017 yılında 135,2 milyar TL'ye ulaşarak %52 oranında artış kaydetmiştir. Bu dönemde hayvansal üretim değeri de 102,6 milyar TL'den 187,7 milyar TL'ye yükselerek

%83 artış göstermiştir. Söz konusu veriler 2011 ve 2017 yılları arasında tarımsal kredi bakiyesinde meydana gelen %185 oranındaki artış ile birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’de bitkisel ve hayvansal üretim değerlerindeki artışın oransal olarak tarım kredilerindeki artışın gerisinde kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla tarımsal kredi bakiyesindeki artışın, bitkisel ve hayvansal üretim değerleri üzerinde aynı oranda etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmamızda Türkiye’de tarımsal kredilerin gelişimi ve bankacılık sektöründeki yerinin ortaya konulmasıyla birlikte, kullanılan tarımsal kredi bakiyesi ile tarımsal göstergeler arasındaki ilişki incelenmiştir. Türk bankacılık sektöründe tarımsal kredilerin küçümsenmeyecek oranda yer tuttuğu ancak tarımsal kredilerin sektör payının artış sergileyemediği ve aynı seviyede kaldığı görülmüştür.

Türkiye’de tarımsal kredi bakiyesinde meydana gelen artışın, tarımsal GSYH’de aynı oranda artış olmasına katkı sağlayamadığı gibi Türkiye ekonomisinde tarımın payının azalmasına da engel olamadığı anlaşılmıştır.

Türkiye’de kullanılan tarımsal kredilerin tarım sektöründe çalışan kişi sayısında artış olmasına katkı sağlayamadığı ve tarımda istihdam edilenlerin oranında meydana gelen azalmaya da engel olamadığı görülmüştür. Ayrıca tarımsal kredilerde görülen artışın, tarımsal ürün değerlerinde meydana gelen artışı aynı oranda tetikleyemediği de gözlemlenmiştir.

Tarımsal kredi tutarında yaşanan artışın tarımsal ihracat değerlerini olumlu etkilediği, hatta Türkiye’nin tarımsal dış ticaretinde yaşanan olumlu performansın tarım kredilerinin performansından daha fazla olduğu görülmüştür.

Kullanılan tarım kredilerinin Türk ekonomisindeki tarımsal göstergelere sağladığı katkı sınırlı düzeyde kalmıştır. Söz konusu değerlendirme yapılırken, tarımsal kredi bakiyesinde azalma meydana gelmiş olması durumunda, ekonomideki tarımsal göstergelerde olumsuz gelişmeler yaşanabileceği hususu da göz ardı edilmemelidir.

Güncel finansal veriler ışığında sağlam bir makro yapı sergileyen ve olumlu performansa sahip olan Türk bankacılık sektöründe, tarımsal kredi bakiyesinin arttırılması önemli bir husus teşkil etmelidir. Söz konusu artışın sadece banka bilançoları üzerinde kalmayarak tarım sektöründe faaliyet gösteren bütün paydaşlara ve nihai olarak Türkiye ekonomisine daha fazla katkı sağlamasının yolları araştırılmalıdır.

Türk tarımının geleneksel üretim yöntemlerinden kurtulması ve mikro işletmelerin ölçek ekonomisine geçiş yapması Türkiye ekonomisi ile sosyal hayatının gelişmesi için büyük önem teşkil etmektedir. Bu süreçte bankacılık sektörü tarafından tarımın finansmanına sağlanan fonlar daha yaygın ve verimli şekilde kullanılmalı, söz konusu krediye dönüştürülen fonların etkin denetimi de sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra Türk çiftçisinin kredi kullanım alışkanlıkları detaylı tetkik edilerek, kullanılan tarımsal kredilerin gerçek anlamda tarımsal üretime katkı verip vermediği hususu incelenmeli ve bu inceleme sonucunda elde edilen bulgular ilgili merciler tarafından dönemsel olarak takip edilmelidir.

Stratejik öneme haiz tarım sektöründe devlet otoritesinin ve denetiminin yeri yadsınamaz derecede önemlidir. Söz konusu otorite sadece faiz indirimli kredi kullandırılması ve çiftçilere gelir desteği verilmesi amacıyla kullanılmamalı, Türk tarımının sorunları temel alınarak dünya standartlarına uygun rekabetçi çözüm önerileri getirilmelidir.

Çalışmamızın sonuç bölümünde belirtilen aksiyonların dünya tarım sektöründeki rekabetçi ve dinamik yapı dikkate alınarak ivedilikle uygulanması, Türkiye ekonomisi ve sosyal hayatı için oldukça büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Arıcı, S. (2007). *Türkiye’de Tarımın Finansmanında Ziraat Bankası’nın Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ, 10-14.
- Arslan, M.C. ve Çidem, İ. (2016). “Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kullanılan Krediler ve Muhasebeleştirilmesi”. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, (47), 97-114.
- Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası. (2017). *Financing of Agricultural MSMEs in Turkey: Field Research Report 2017*, Ankara: EBRD Türkiye Mikro & KOBİ Finansman Programı Proje Ofisi.
- Aydın, B. (2009). *Tarımsal Dış Ticarete Değişim* (Birinci Baskı). Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, 10-11.
- Aydın, M.M. ve Aydın, B. (2018). “Gıda Rejimi Çerçevesinde Türkiye’nin Tarımsal Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2 (1), 111-130.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Eylül 2018*, Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik. (2015). *T.C. Resmi Gazete*, 29511, 23 Ekim 2015.
- Bülbül, M. (2006). *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*. (Yayın No:1549). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Bülbül, M., Çadırcı, E. ve Güneş, E. (1995). “Tarımsal Krediler ve Uygulamaları”. *Türkiye Ziraat Mühendisliği 4. Teknik Kongresi*, 9-13 Ocak, 1069-1086.
- Bülbül, M., Orhan, E., Erkan, O., Budak, F., Şengül, H. ve Yılmaz, İ. (1990). “Türkiye’de Tarım İşletmelerinin Sermaye Durumu ve Kredi Kullanımı”. *Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi*, 8-12 Ocak, 191-200.
- Çağlar, R.U., Kılıç, O. ve Başer, U. (2016). “Türkiye’de Tarım Sektöründe Finansal Kiralama”. *International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal*, 3 (2), 31-39.
- Çatal, M.F., (2007). “Tarım Sektörünün Geliştirilmesinde Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası”. *Alınları Zirai Bilimler Dergisi*, 13 (2), 1-8.
- Çetin, B. (2014). *Tarımsal Finansman*. (İkinci Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dünya Gazetesi Araştırma Servisi. (2016) “Tarımda 150 Milyar Dolarlık İhracat Hedefinin Anahtarı: Sürdürülebilir Tarım.” *TOBB Ekonomik Forum Dergisi*, (262), 70-77.
- Ersoy, M. ve Özsoy, M.Ş. (2017). “Tarım Finansmanının Kalkınmadaki Rolü ve Önemi: Bir Model Önerisi”. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12 (47), 1-14.

- Eryılmaz, G. ve Kılıç, O. (2018). “Türkiye’de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21 (4), 624-631.
- Günaydın, G. (2006). “Türkiye Tarım Sektörü”. *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, (76-77), 12-27.
- Günaydın, G. (2009). “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar”. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 69-115.
- İçel, C.D. (2007). *Avrupa Birliği Ülkelerinde İyi Tarım Uygulamaları ve Türkiye ile Karşılaştırılması*, AB Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2-3.
- İnternet: Anadolu Ajansı. (2018). “Şirket Haberleri”. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/finans/bankaların-kredileri-tarım-akti/639336> adresinden 3 Aralık 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). “Veriler - Aylık Bülten - Aylık Bankacılık Sektörü Verileri”. Web: <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> adresinden 5 Şubat 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Ekotar Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşu. (2018). “İyi Tarım Uygulamaları ve Kriterleri”. Web: http://www.ekotar.com/TR/Icerik/Index/5/12/39/iyi_tarim_uygulamaları_ve_kriterleri adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Finansal Kurumlar Birliği (2018a). “Dünya Leasing Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 7 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Finansal Kurumlar Birliği (2018b). “Leasing İşlemlerinde Sektöre Göre Değer Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 11 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Finansal Kurumlar Birliği (2018c). “Dünya Faktöring Verileri”. Web: <https://www.fkb.org.tr/raporlar-ve-yayinlar/raporlar/finansal-kiralama-sektor-raporlari/> adresinden 14 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2019). “Ekonomik Göstergeler – Döviz Kurları – Ortalama/Dönem Sonu Döviz Kurları”. Web: <http://www.bumko.gov.tr/TR,150/doviz-kurlari.html> adresinden 15 Şubat 2019’da alınmıştır.
- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018a). “Organik Tarım Hakkında Genel Bilgiler”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler> adresinden 15 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018b). “İyi Tarım İstatistikleri 2017”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari/Istatistikler> adresinden 20 Eylül 2018’de alınmıştır.

- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018c). “İyi Tarım Uygulama Destekleri”.
Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler/Iyi-Tarim-Uygulamalari-Destegi> adresinden 25 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018d). “Makro Ekonomik Göstergeler 2018”.
Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler> adresinden 1 Ekim 2018 ‘de alınmıştır.
- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018e). “Bitkisel Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> adresinden 7 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018f). “Hayvansal Üretim Verileri”. Web: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf> adresinden 12 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Tarım Bilincini Geliştirme Derneği. (2018). “Tarım Yöntemleri”. Web: <http://tabider.org/Bilgi-Bankasi/Icerik/1944/Tarim-Yontemleri.aspx> adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018a). “Tarihçemiz”. Web: <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/tarihcemiz> adresinden 20 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018b). “Misyon ve Vizyon”. Web: <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/hakkimizda/misyon-ve-vizyon> adresinden 21 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018c). “Genel Bilgiler”. Web: <http://www.tarimkredi.org.tr/index.php/krediler/genel-bilgiler> adresinden 29 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türk Dil Kurumu. (2018). Türkçe Sözlük. Web: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=TARIM adresinden 1 Eylül 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye Bankalar Birliği. (2019a). “İstatistiki Raporlar - Aktif Büyüklüklerine Göre Banka Sıralaması 2018”. Web: <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> adresinden 1 Şubat 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Türkiye Bankalar Birliği. (2019b). “Bankacılık - Banka Bilgileri”. Web: https://www.tbb.org.tr/modules/banka-bilgileri/banka_sube_bilgileri.asp adresinden 11 Şubat 2019’da alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2018a). “Uluslararası Seçilmiş Göstergeler 2018 - Ülkeler Bazında Tarımsal Büyüklüklerin Karşılaştırmaları”. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloYilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1> adresinden 30 Eylül 2018’de alınmıştır.

- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2018b). “Uluslararası Seçilmiş Göstergeler 2018 - Türkiye Ulusal Tarımsal Hesaplamaları”. Web: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/degiskenlerUzerindenSorgula.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1&secilenDegiskenListesi=> adresinden 5 Ekim 2018 ‘de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2018c). “Temel İstatistikler - Bitkisel ve Hayvansal Üretim Değerleri”. Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 20 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2018d). “Temel İstatistikler - İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları”. Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 18 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu. (2018e). “Temel İstatistikler - Tarım İşçilerinin Ortalama Ücretleri”. Web: <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 21 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu (2018f). “Temel İstatistikler - Yıllara Göre Dış Ticaret”. Web: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden 26 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye İstatistik Kurumu (2018g). “Konularına Göre İstatistikler - Dış Ticaret İstatistikleri”. Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 adresinden 30 Ekim 2018’de alınmıştır.
- İnternet: Ziraat Bankası. (2018a). “Bankamız Tarihçesi”. Web: <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi> adresinden 17 Kasım 2018’de alınmıştır.
- İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik. (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25577, 8 Eylül 2004.
- Karacan, A.R. (1991). *Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi*. (Yayın No:498). İzmir: Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Kaya, S. (2016). *Kısa Vadeli Tarımsal Finansmanda Teminat Sorunu: Özel Soğuk Hava Deposu Emanet Senetlerinin Teminat Olarak Kullanılabilirliği*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 54-60.
- Kayhan, F. ve Okur, A. (2017). “Türkiye’de Vadeli İşlem Ve Opsiyon Piyasası İle Bu Piyasada Yer Alan Emtiaya Dayalı Sözleşmelerin Değerlendirilmesi”. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 1-14.
- Kuşat, N. (2013). “Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları-Türkiye İncelemesi”. *Journal of Yasar University*, 29 (8), 4896-4916.
- Lee, W.F., Boehlje, M.D., Nelson, A.G , Murray, W.G. (1980). *Agricultural Finance*. (Seventh Edition). Iowa: Iowa University Press.

- Olhan, E. (2011). “Türkiye’de Kırsal İstihdamın Yapısı”. FAO Türkiye Temsilciliği, 2011, 3-22.
- Özçelik, A., Güneş, E. ve Artukoğlu, M.M. (2005). “Türkiye’de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi Uygulamaları”. **Türkiye Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi**, 3-7 Ocak, 961-985.
- Özdemir, Z. (2005). “Dış Ticaret Finansman Tekniklerinden Faktoring ve Forfaiting İşlemleri”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2), 194-224.
- Özkan, F.Ö. (2006). “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar Rapor Eleştirisi”. **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10 (1), 65-72.
- Sayılgan, G. (2017). **Soru ve Yanıtlarıyla İşletme Finansmanı**. (Yedinci Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2015). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2015 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2017). *T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı.
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Kararın Yürürlüğe Konulması Hakkında Karar. (2018). *T.C. Resmi Gazete*, 30328, 10 Şubat 2018.
- T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Uygulama Esasları Tebliği. (2018). *T.C. Resmi Gazete*, 30362, 6 Mart 2018.
- Tanrıvermiş, H., Gündoğmuş, E. ve Kılıç, O. (1993). “Türkiye Tarım İşletmelerinin Sermaye Yapısı, Kredi Kullanımı ve Kooperatif Kredilerinin Rolü ve Önemi”. **Kooperatifçilik Dergisi**, (99), 5-17.
- Tarım Kredi Kooperatifleri. (2018d). *Tarım Kredi Kooperatifleri 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: Tarım Kredi Kooperatifleri Muhasebe ve Finansman Daire Başkanlığı.
- Taşkıran, R. ve Özüdoğru, H. (2010). “Türkiye’de Tarımsal Kredi Uygulamaları”. **Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, (1), 150-163.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2018). *Temel Ekonomi ve Bankacılık Göstergeleri Türkiye-AB Ülkeleri Kasım 2018*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Türkiye İhracatçılar Meclisi Tarım Raporu 2016*, İstanbul: Türkiye İhracatçılar Meclisi.
- Ünlüer, M. ve Güneş, E. (2013). “Tarımsal Kredilerin Geri Ödenmesinde Etkili Faktörlerin Analizi”. **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 30 (2), 86-93.

- Yılmaz, M. (2015). “Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20 (33), 161-188.
- Yurtoğlu, B. (2015). *Ürün Senedinin Tarım Sektörünün Finansmanındaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 25-31.
- Ziraat Bankası Tarımsal Krediler Yönetmeliği. (1986). *T.C. Resmi Gazete*, 19233, 26 Eylül 1986.
- Ziraat Bankası. (2010). *Sorularla Tarımsal Bankacılık*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Eğitim Daire Başkanlığı Eğitim Yayınları.
- Ziraat Bankası. (2013). *Tarımsal Krediler Uygulama Esas ve Usulleri*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
- Ziraat Bankası. (2014). *Ziraat Bankası 2013 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 39.
- Ziraat Bankası. (2015). *Ziraat Bankası 2014 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 43.
- Ziraat Bankası. (2016a). *Tarım Sektörünün Finansmanı Ürün Kartları Tanıtım Rehberi*, İstanbul: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Tarım Politikaları Bölüm Başkanlığı.
- Ziraat Bankası. (2016b). *Ziraat Bankası 2015 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.
- Ziraat Bankası. (2017). *Ziraat Bankası 2016 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş, 37.
- Ziraat Bankası. (2018b). *Ziraat Bankası 2017 Faaliyet Raporu*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
- Ziraat Bankası (2018c). *Tarım Kredilerinde Sübvansiyon Uygulamaları Tanıtım Rehberi*, İstanbul: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Tarım Politikaları Bölüm Başkanlığı.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YOLA, Erdi
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 01.12.1987 Altındağ/Ankara
Medeni hali : Evli
e-mail : erdiyola@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Yılı
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı	2019
Lisans	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü	2009
Lisans	Inholland University of Applied Sciences Business Administration Rotterdam/Hollanda (Öğrenci Değişim Programı)	2007 Güz Dönemi
Lise	Ankara Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-2010	T. Garanti Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu	Müfettiş Yardımcısı
2010-2015	T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu	Müfettiş Yardımcısı
2015-Devam	T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Teftiş Kurulu	Müfettiş

Yabancı Dil

İngilizce (YDS: 70)

Hobiler

Tarih, Spor, Seyahat

le.ahbv.edu.tr